

критике и огледи

Милунка Митровић
ДАРОВИ СУСРЕТАЊА

Копије слика Лизе Марић Крижанић,
из Легата Косјерић, на десној страни клапне, редом:

- *Кула Бокар*, Дубровник, 1978, кат. др. 227
- *Перунике*, 1957, кат. др. 106
- *Суницокрејши*, 1961, кат. др. 123

На левој страни клапне
фотографија ауторке: Gorkow

Милунка Митровић

ДАРОВИ СУСРЕТАЊА

критике и огледи

Београд
2022

УВОДНО СЛОВО

Стил и језик, као срж тематских преокупација кругова написаног о прочитаном, било је и јесте оно што покреће моју интерпретативну енергију и мотивацију, ка откривању поезије и других уметничких остварења различитих жанровских облика. Током претходних четврт века ови критички текстови су публиковани у домаћој (каткад и заграничној) књижевној периодици. На страницама многих часописа и листова, то је један од начина за бржи пут књиге до читаоца, тиме и препорука аутора.

Сачињавајући сада њихов избор за целину садржаја једне књиге, између осталог, видим их и као скромне сведоке власти аутобиографије читања у једном бурном времену. Кроз сублимацију сустваралачких екстаза, заправо, тако се делотворно увек одвија узбудљива размена духовних дарова.

У поновном сусрету, са осећањем тога чуда, као да се затичем на некој чистини осунчаног пропланка – лицем у лице са есенцијом поезије. У исти мах, и са погледом у неодољиво клуplo недоречиве приче, о оним вечно игривим узлетима душе и падовима људским. Књижевност о томе одувек казује, истрајавајући попут немира загрљаја ветрова са врховима планина. Уз подразумевану одговорност, не значи ли писање и читање исто – увек неизвесну авантуру кроз густу маглу лагума и шуму симбола, острашћеним „задовољством у тексту“ које на крају дарује повластицу: бити сам, али у друштву са беседника бираних безинтересно, са добрим разлозима.

Ово уводно слово изоставља сувишно предочавање неког експлицитно аутопоетичког вјерују. Мање или више, природно је да се тумачењем дела стално изнова преиспитују естетске, а потом етичке, интелектуалне и друге вредности. Приклањање неком одређеном правцу критике, данас у светлу сваковрсне продукције и њене генерално маргинализоване друштвене улоге, није неопходно.

Надајмо се, да ће се читаоцу ове књиге указати оно најважније – доследност афирмације књижевности као врхунске

уметности, са нагласком на поезију. Свако остварење динамично превируће савремене српске књижевне сцене, разматрано је из угла неких експресивно наглашених угла, укључив посебност дара и стваралачко посређење. Такође, присутна јасност поступка самог тумачења увек иде - од дела и ка делу. Поетичке и генерацијске различитости заступљених аутора и ауторки доприносе увиду у стваралачку лепезу гласова, жанрова и поетика, можда усложњавајући меру и смисао потребе промишљања о њима, али на свој начин да истиче трајнији значај постигнутих домета.

Независно од тога да ли су неки писци већ критички високо вредновани и друштвено фаворизовани, или обитавају стварајући у присенку шире медијске пажње, њихов редослед у овој књизи условио је само азбучни каталог њихових презимена.

Важно је и напоменути: унапред се рачуна на сагрешење према једном броју значајних аутора и ауторки чија су дела била у критичком видокругу, а због ограничености обима публикације нису обухваћена.

ЛИЦЕМ ПОЕЗИЈЕ

*Лези сад њод сїећак свої срца
и одмори мало у овом сїику
Прелей је дан*

*Каза неко из мене
коме ни име не знам
и зайиса њо*

ИЗМЕЂУ БДЕЊА И ГОВОРА

Дејан Алексић, *После*, Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, Краљево, 2005

После, наслов је најновије збирке песама Дејана Алексића која, у овогодишњој песничкој продукцији, чини прави бисер, уверавајући нас да најмлађа генерација песника, разнородном небу наше поезије има шта да каже.

Ова пета по реду књига песама, ако се изузму две збирке за децу, песнички глас Дејана Алексића издваја из мноштва других, пре свега по једном посвећеном бдењу над говором. Осећање, готово сталног лебдења између изрецивог и неизрецивог, привида и стварности, егзистенцијалне празнине и есенције ствари, јаве и узнесења које „привиди у нама граде“, око нас и разграђују, налази одређени израз и праву меру у стиховима Дејана Алексића. Иако још млад, песник са већ лепим искуством без престанка пажљиво обликује свој поетски говор, и на свој начин сваком новом песмом увек поново почињући свет – као неодољив изазов, оног тихо и неизвесно чеканог што се тек слуги: „Рецимо, јава; одавде све је њено;“ („Доручак на тераси“). А са тога рудног подручја додиривања говора и ћутње, свет се објављује као „нека божанска пантомима“, тајна шифра у којој је и све остало – интима, љубав, очајање, самоћа, пролажење и пролазност... Али и пропламсаји неке наде, једва уочљиве, ухваћене у иронијски интонираним међусобно сучељеним детаљима свакодневља, често поентираним у завршницама песама, ненаметљиво и лековито: „Коначна слика“, „Недалеко“, „Кафкијанско испијање вечерње кафе“, „Доручак на тераси“...). Наспрам баналне реалности, усред плићака очитог или тик надомак њега, бљесне лепота неког детаља, као знак или слика над којом се вреди зауставити, наднети и само бдети или говорити. Управо, са те склиске линије раздвајања вишеструких стварности, меандрира сурово прозна збиља нашег егзистенцијалног бивања и окружења, као да извире обиљем упечатљиве метафорике Дејана Алексића. Због тога или упркос томе, његови стихови доби-

јају један универзални замах и смисао, изненађујући нас оним што најмање очекујемо – поезијом малих, свагдашњих ствари, сведених у вешто урезане скице, цртеже и контрасте, као означитеље слика нечега познатог али у језику поново откривеног:

*Дојава са руда смисла, тамо иде њусне
Забрављање са речима срасло.
(„Кад опада лишће“)*

Једноставно, а знамо да није, Алексићу полази за руком да склада песме тако као да – „Просто./ Речи одбију послушност празнини“. У таквим мистичним тренуцима, речима постаје могуће да се са толико поверења предају неким „утварним местима“ властите душе, искушавајући напету неизвесност (не)моћи говора. Отуда, са дна саме тишине метафизичке и егзистенцијалне језе, као да стиже објава неке утешне наде: „Где бих срео,/ ако не у речи, тако нежну студен?“ („Хабаровск“). А можда, ако заиста и нема „Ничег да охлади/ Стечену жегу тишине“ („Алергија“), песничком гласу остаје да се пита.

Бдијући над говором колико и над ћутњом, Дејан Алексић тражи властити пут и израз, крећући се кроз лавиринте и једног и другог, проналази одговарајући метар, ритам и упечатљиву метафорику, која узбуђује укусом једног опорог осећања испразности, и поимања да већ сустао – „Свет је уморан од вишка реда“ („Аорист пред кишу“).

Збирка песама *После*, саливена је од пет циклуса у једну уравнотежену целину, а у свакоме има песама које би могле издражати и критеријум за један антологијски избор савременог српског песништва почетка трећег миленијума. Такве су песме: „Рестрикција“, „Доручак на тераси“, Кафкијанско испијање вечерње кафе“, „Новоградња“, „Недалеко“, „Аорист пред кишу“, „Бдење над говором“, „Евокација“, „Тако је млада историја данас“, и др. Ипак, коначне слике, уосталом, као и коначне поезије ваљда, и нема. Да није тако, зашто би иначе врхунска поезија одувек била, и опстајавала на трагу онога жуђеног недостижа за

божанским складом речи. Али, на томе приметном путу, довољни су и они златни одливци проживљеног, што у језику најпосле и остају, о чему казују стихови, у неком смислу и програмске пасме Дејана Алексића „Коначна слика“: „Ти знаш, љубав је цитат онога што нас надживи“.

Да велики и потресни преокрети у песништву не постоје, давно је примећено. Само се можда рађају различите песничке индивидуалности који, између говора и ћутње, нетремице обитавајући, саопштиће нам тек после, сву вечност драматике тренутака људског осећања, немира и надања. Али, свакако и још далеко више, значењски дубље, проживљеније и језички делотворније. Једнога од таквих, Дејана Алексића извесно препоручује и симболно његова књига песама – *После*.

ЧУЛНИ РУБОВИ СНА, ЗВУК И СЛИКА

Дејан Богојевић, *Гранични њревоји њесме*, Друштво за афирмацију културе – Пресинг, Младеновац, 2019

Већ уочљива особеност плодне уметничке разнородности, као и иновативност у песничким поступцима Дејана Богојевића, доводи нас сада до његове најновије збирке песама *Гранични њревоји њесме*. Овај наслов, не случајно, долази као предзнак сублимације претходног песничког и животног искуства, фокусираног на властити лирски глас у запуту ка даљем и дубљем истраживању могућности песничке речи. Сада, у овим песмама је карактеристичан нагласак на психолошко померање стихова ка првотном исходишту надахнућа, воље за песмом њеним смислом и обликовањем. Због тога, ова поезија превасходно тематизује драматично сложена емотивна стања, као и есенцијална стваралачка превирања у самом песничком субјекту. Значењски слојевита заталасаност и катарзично уздрхтала чулност, обитава не само на рубним превојима песничког израза, већ и унутар њега. Оно неизрециво, као да ипак стално бди над густом потком ових стихова, наливених онтолошком упитношћу. Амалгам стилске, мотивске и емотивне лепезе, усредсређен на чин самог певања, чини ову Богојевићеву књигу вишеструко узбудљивом.

Песничко Ја, у овим песмама као да нежно али одлучно опипава порозне ивице смрти и живота, ништавила и бића избаченог у временско трајање и протицање властитог живота, жудећи кључне фигуре љубави. За овог песника, аутентична поезија као специфична духовна креација само је друго име рањивости живота – спајања и растанака, сусрета и расцепа са собом и светом, који није топли завичај ни дом. Отуда, извире несмирени порив, да се чулима и челом помно додирују раздаљине бићима и ствари, које значе и искре из невидљивих рубова „отежалих стихова“. Каткад се болни ожиљци закрију у ониричке визије и слике, тражећи уточиште пред налетом испразне стварности и других привида: „ишчезле нам звезде у песмама/ и дрхтаји буке се шире“ (Песма „Дрхтаји буке“).

Дирљиво и болно присутно одсуство недавно умрле мајке, песникове једине истинске саговорнице, интензивира потребу за утешном потпором његовог даљег живљења и певања. Из те дубоке емотивне осујећености, ускрсавају као сами од себе експресивни гласови „граничних превоја песме“ који упечатљиво отварају тамне пукотине унутарњег света, да би на светло дана покуљале слике и речи узбуркане душе, и тела које туга растаче. Све то, слегло се у потресне стихове и строфе уводне поеме „Разговор са мајком“, посвећене њеним сенима. Константа присности сина и мајчине величанствене фигуре која је и сама песникиња, дијалогски реконструира потресну нераскидивост њиховог духовног сродства, поетског и сваког другог сегмента безусловне љубави: „Читам твоје песме да би мој стих преживео“. Кроз жал за њеним нестанком пулсира неки сакрални сјај минуле среће, која наставља да блажи и подржава стваралачка прегнућа сина: „А ти сјајиш кад год се сетим твога лица/ А не забрављам га/ Јер права срећа живи заувек“, или „Твој поглед сјајти на мојим сликама“. Емотивну екстатазу раздирућег недостајања у скрушеној души сина, чућемо у речима које мајку узносе до највишег идеала: „Славим тебе/ Славим твоју душу/ Славим твоју доброту“. Потом, загубљен у зимогрозици цело своје биће збија у стих: „Ја сам ко ђуле у топу“. Минулоост „ужегле среће“видимо и у доживљају властите телесности, преображене у силуету која нестаје „попут дима у шупљини стабла“. Сличан психолошки процес удвајања и раздвајања сопственог идентитета, долази и после сновидог сусрета и растанка са сликом мајке на надгробнику, када се повлачи у самоћу и туђост обесмишљеног трајања. О томе говори сугестивна завршница песме поентирана осамљеним евокативним стихом, симболно подвлачећи незавршивост песме – разговора: „Ти си мој једини завичај“.

Такође, и све песме првог циклуса са насловом „Гранични превоји песме“ на особен начин маркирају стања самоће песничког света, који опстајава на некој имагинарној осматрачници проводећи време у друштву једино са собом самим: „На

седељци сам и нем“. Тај унутрашњи монолог говори о покушају да се поново нађе стваралачки замах и ритам, а слика и звук слију преосталим речима љубави у стихове: „Моји прсти поигравају/ по граничним превојима песме/ убио сам јутро у оку“, а залудно је све јер: „Моја љубав просипа речи/ које нисам записао“, метафорички језгровито бележи песма „Седељка.“ Потом, следе „Отежали стихови“, који дубље урађају у аутопоетичко разматрање неостваривог, трајући за истином окруженом тајанством недоследне ловине и страве „ловишта које је прилично рањено“. Бег у осаму и тишину само подстиче зов потиснутих сећања, сада неименујући недостатну фигуру умрле мајке, која је у исти мах и замрла песма, и песник сам: “Вичем стихове/ И даље гутам њен језик“ (песма „Да мој бег“).

Сличне мотиве тегобног осећања самоизгона и губитка, детектујемо и у осталим песмама овог циклуса, које су сачињене само од једне строфе. Већ самим насловима „Изгон“, „Као риме“, „У туђем телу“, „Тешко дишем тешко урлам“ и „Нема интима“, песничко *Ja* именује амбијенте пејзажа тмурним бојама а себе као некога ко плива „у леденој води/ Након сумрака“ (Песма „Изгон“). У истој строфи, јаство је чак измештено из свога властитог имена, остало негде унутар вртложења спољашњег живота материјалног света. Једино још снови имају живе боје значења и топлина, али се они не казују: „Снови су ми живописни/ Не записујем их“. На порозној граници између сна и јаве песник зауставља своје речи, укопавајући их у неисказиву спиритуалност умораних „превоја песме“, тиме се на свој начин можда ближи оном омамном призиву „залогаја утехе мамећег ништавила“ Паула Целана.

У трећем одељку књиге „Посвећене“, Богојевић се обраћа неким себи сродним песницима, и окреће ка провереном искуству својеврсне мудрости древних мистичара. У песми “Постојимо у древним митовима“, постојање се сагледава у координатама безвремености „река нашег сна“ у којима сви ипак смо „запућени ка далеким умирањима“. Да у њима можда „проналазимо одговоре на непостављена питања“ и о неком мунковски

немом „крику“ раскриљујући „звукове осаме“, што се речима не обухватају. У посвећеници своје „Оцу“, наглашена је захвална оданост сина према оцу, али се њихова блискост дочарава неком врстом безречности „причљиве тишине“ као узајамност пуног разумевања.

Богојевићев песнички *credo* настањује стихове песама различитих формалних решења и дужине у овој збирци, а његов аутопоетички исказ често и директно огласи, као у песми „Решио сам“ и још неким нарочито у циклусу „Јасни детаљи“: „Решио сам/ Нећу писати отворена писма/ Писаћу љубавна футуристичка/ Еротска мистична пророчка“.

Циклусом љубавних песама „Пољубићу њене бутине испод вреле хаљине“, преовлађује доживљај чулне мистичне ауре у експресивним сликама еротичности женског тела и уопште путености. Такође, из визуре песничког *Ја* фаворизује се љубав као телесна одуховљеност и лепота, која сутерише дубљи значај преваге ероса над танатосом. Отуда страствени порив за мистиком нежности љубавног спајања, чиме сликом и поезијом Богојевић слави тај доживљај, за њега стваралачки битан и плодан: „Свакој песми је потребна брутална игра речи/ брутално вођење љубави и поетских слика/ крварење симбола и знакова“. Овакво кадрирање љубави и узвишеног доживљаја лепоте телесног стапања води до естетске узвишености и сакрализованости „звездасте коже која се стопила са мојом“. Такво виђење једне суптилне комплексности додира тела и духа, блиске и пракси древних магијских ритуала, налазимо у бројним Богојевићевим стиховима: „Ти си тако потребна вежба мом духу“, или „Магија је тело у вриску стих у стиску“. Из дубине врела супстанце такве спиритуалне чулности, стиже као дар са укусом „неистражених даљина“ преко „структура путености“ лирског *Ја*, да би открило осећање „које походи сваку ми скривену намеру“ (Песма „Дрхтаји буке“).

Јер, шта је уметност, ако није пут у лепоту: реч, покрет, слика, звук, догађај у настајању и нестајању. Све оно после чега не остане ништа материјално – „чист облик екстазе“, како је ре-

као Црњански. Поезија у прекорачењу, ван и унутар „граничних превоја“ душе песама Дејана Богојевића. Утисак је који остаје читаоцу, уз позив на вишеструко узбудљиво промишљање након склопљене књиге.

КА НЕРЕЦИВОЈ СВЕТОСТИ САВРШЕНСТВА

Ристо Василевски, *Срце круџа*, Арка, Смедерево, 2018

Одавно, увелико оглашен врсни песник у два језика – српском и македонском, Ристо Василевски сада новом књигом *Срце круџа*, своје поетске венце свија под симболички и прецизно грађени круг пресабраног, животно и филозофски промишљаног искуства. Јединствени кровни венац од седамдесет песама, испеван у форми специфичне химничке интонације и ритма (не)класичних ода са дуалистичким значењским предзнаком и сазвучајем, подвлачи ону сушту линију тематских и духовних преокупација свеукупног песничког учинка, нимало случајно.

Срце круџа као кључна метафорика ове поезије, свакако нуди бројне и разноврсне асоцијације, почев од поетско-филозофске сентенциозности, културолошког, космолошког, етнолошког, геометријског и других аспеката тумачења, подупире снажно и пажљиво, свеобухватно и појединачно изабрана мотивска вертикала, смисаоно уобручена у седам лирских кругова. Високим стилско-језичким и рефлексивним дOMETИМА својих стихова, песник Ристо Василевски нас уверава да је све то имао у мисаоно-емотивном видокругу, али да су егзистенцијално проживљени временски кругови у оквиру једног, оног са истим срцем пулсирајућим унутар себе, најважнији. И отуда она духовна свежина свепрожимајућа и сверазарајућа, која чини бит кружнице и цикличног понаваљања у „враћању вечно истога“.

Већ пролошка песма „Велики прасак“, указаће када и где је могући почетак свих почетака, корен снаге и немогућност одговора на човекову упитаност „о свему што се може знати“. О првотним и крајњим сврхама времена живота и бивања, са смрћу као коначном (не)завршницом путање душе и властитог *Ја*, духа и материје, смисла и бесмисла, светог и профаног, патње и радости, зла и лепоте свега. Речи поетске, нарочито:

*Каква снаја обнављања,
каква снаја йонављања,
какав мисао,
које нико до краја не докучи!*

Потрага песника за вером у једно топло срце свега као скривену тачку смисла, насушна је колико и реч која својом крвљу исписује кругове на води времена о свим божанским и земаљским стварима. Јер, мото књиге и њен садржај казује: „Ако нема коме да се верује, нема у шта да се верује.“ Издвајајући из обиља оне ствари које су га се најдубље дотакле да их нетремице испитује, проосећа, песник тематски омеђује насловима циклуса подудараних са бројем дана стварања света: „Божје ствари“; „Општа мелодија“; „Артефакти, потомство“; „Светлосне и тамне тачке“; „Путовање, сенке“; „Света песма“; „Ка савршеном“. Како је књига почела посебним пролошким циклусом „Распрскавање круга“ и једном песмом, тако се и завршава епилошким циклусом „Свест о кругу“ и песмом „Из раја“. Све то да би једном невероватном емотивном енергијом и мисаоном доследношћу, медитативно разлистане лирске кругове *Срце круја* песник целовито обгрлио.

Први циклус „Божје ствари“ отвара песма „(О)да времену“, у чијем епицентру је време као најстарији ентитет, тајна и предуслов свему: „Време је отац и мајка Створитељу/ и само у времену све постоји“. Времену песник придаје божанско својство и место, и прву оду: „Свима даје себе/ а само остаје нетакнуто“. Мада трагично кратко и пролазно, оно је и прворазредни овоземаљски дар човеку: „(О) да времену/ које нам кроз властити процеп/ да шансу да у њему нађемо своје место“. Ипак, Време као услов пуноће свега: „не зна шта је тачка,/ а свему осталом – осим себи-/ ставља тачку на крају“, закључује лапидарно песник. Отуда, већ следећу оду посвећује у славу „прамајке пуноће“ Празници, од свега вртложећег у бескрају најважнијој, јер даје нужну равнотежу драми и пуноћи „свега што траје“.

Стална преокупација песника Василевског тим великим вечним темама и питањима, нипошто не запада у општост и без-

личност понављања реченог, већ доноси плодносан подстицај за доградњу, преуређај и урон изнова у ствари виђене властитим срцем и умом, које су прошле, трају и биће. Доказ резултата таквог креативног трагања и постигнућа су бројни у овој књизи, попут песме „(О)да мајци“. Друштвени уређај савременог света, упркос похвале животу самом, по Василевском могао би бити далеко мирније, топлије и људскије место без толико зла, само да је улога Велике мајке при стварању света била доминантније присутна: „Да ју је Бог имао/ ко зна како би свет изгледао“, а тада „чак би и смрт/ можда имала друго име“. Наш микро и макро космос би био лепши, и „свест о нама/ била би јаснија/затамњена места оку ближа/ уму угоднија“. У овако смелим хипотетичким опсервацијама песничке имагинације, препознајемо лик стварне телесно-душевне мајке и њену безусловну брижну љубав за сва своја чеда. Има ли лепше и узвишеније похвале мајци песничком речју, која долази из срца уздижући је на пиједестал који јој и припада.

Заиста широк је регистар различитих духовних расположења и поетичких рефлексија песама из *Срца круја*, које траже и подижу сталну будност читаоачеве пажње. Сетна скепса каткад у неким стиховима пређе у опорост ироније кроз уравнотеженост филозофема, као отклон песничког субјекта спрам (о) певаног. И засече оштрицом дубље у ововремену реалност, као у песмама циклуса „Путовање, сенке“, нарочито у песмама „(О)да сенци“, затим „(О)да пушци“ и „(О)да општој гробници“ а експлицитније наглашеније у „(О)ди општој веселости“. Реч веселост овде упућује на конкретно зло и пошаст ратова, доводећи у близину ове супротности хомонимију нешто архаичније речи „веселник“, у значењу човека јадног, тужног, пораженог, несрећног... Овај парадокс иде напореда са апсурдима времена у коме „свакога дана/ посеје се нова болест/ и лече је они/ који су је посејали“. Ипак, нада не умире и Василевски призива обнову оне изворне веселости, након ратова кад мир покрије заборавом опште гробнице, и дође као благодетна „(О)да веселости/ која препозна себе/ и претвори се у праву веселост“. А најзад, кад се круг човековог пута ближи затварању, баласт прошлости мами

дух да се „пређе праг уназад“, и нађе смирај исцељујућег озарја у властитом кутку самоће као новом контемплативном простору:

*И баш њада
увек њреба наћи кућак
у коме се у самоћи
све њресабере,
сваки даљи корак измери,
свему да месџо
које заслужује.*

Управо такво једно благословено стање саборности ума и срца, слави антологијска „(О)да кутку самоће“, да би следећи циклус „Света песма“, полечио „сваку рану духа“ дуалистичким сагледавањем јединства преплета супротности: таме и светлости, опаке и племените стране људског бића и живота, али и лепоте песничког прегнућа ка досегу савршенства. О томе говори изузетна посветна песма „(О)да песнику Никити Станеску“, која би се могла посредовано тумачити и као прворазредана аутопоетичка исказница:

*Види две руке истџој бића
вајају савршен облик
на самом крају једна ѓа од њих окрњи
да не би слава ѓриџала друџој
да савршенствџво можда
не обезличи свеџ*

Такво посвећенички дубоко промишљање о врлини и недостатности ствараоца и стваралаштва, иде у прилог одбрани улоге и смисла песника и песништва, данас и одувек: „(О)да песнику/ који зна да то што види/ није довољно да сви прогледају/ али, ипак, иде даље – корача и гласи се с неба...“ Заокружена сликом последње строфе са језгровитом поентом, и ова песма Василевског потврђује да је врхунска поезија савремена и свевремена.

У својој прометејски запућеној мисији, поетска реч светли у тмини као онај неугасли пламичак духа који греје и одржава свет, порука и узвишена похвала је коју овај песник упућује на адресу без адресанта – „Светој песни“. Оној никад изговореној, написаној и довршеној, коју може чути и осетити неко посебно сензитивно чуло једино у себи – неречиву. Можда, она бива само „међу јавом и међ сном“ као наша властита опсена. А за Василевског, та савршена безречна песма јесте сакрална и неухватљива магма: „флуид/ који има наше тело и душу/ и умире са сваким од нас,/ не остављајући трагове/ ни о себи ни о нама“. Вечно заводљива, управо својом присутном одсутношћу тајно „чува поезију/ и не да да у њој/ све буде обесмишљено“. Посматрајући песничку књигу *Срце круџа* у целини, чини се да у овој песни-оди треба тражити и централну тачку укупне филозофско-лирске космологије Риста Василевског.

У свету новог доба, који се у својим крхотинама све убрзаније глобализујући обесмишљује и удаљава од замишљене могућности „раја“, Василевски налази још увек веру у смисао човековог пута и путовања по вечној временској кружници. Полазећи од бездна прошлости ка још неизвесној будућности којој не одузима наду: „(О)да будућем,/ које је једина права нада,/ темељ сада свему постојећем“ (песма „(О)да будућем“). А на крају, кад се над свачијим животом круг затвара, све се враћа почетку падом у детињство – у старост. За умног и духовно смиреног песника какав је Ристо Василевски, детињство је она биљка моћног чуда што доследно „спаја лук почетка и краја“ рађања и умирања. „(О)да детињству“ отуда са разлогом склапа седми круг књиге, као почаст невиности дечјег срца у немиру таласања туге пролазности и лепоте трајања.

Са једном ретком ведрином и духовном енергијом наде, упркос свему, стихови ове књиге кружећи иду „Ка савршеном“. Тиме, и наше читалачко дивљење поезији, и мудрости опомене њеног аутора – да је добро све док тог савршенства нема. А да га и неком вишом вољом Творца и намером човека и буде, могуће

да би само докрајчило и овако несавршен, посувраћени свет. И нас, људе још у њему.

ОПАСНЕ МАРГИНЕ, ЈЕЗИК ДУБИНЕ

Драган Јовановић Данилов, *Мемоари њеска*, Завод за уџбенике, Београд, 2008

Ево нас пред *Мемоарима њеска*, тринаестом, најновијом књигом песама Драгана Јовановића Данилова, једне изразито маркантне песничке појаве у нашем песништву последње деценије XX века и почетака овог. Упадљиво надарен, најплоднији песник своје генерације, и један од доста превођених у Европи а однедавно и у Америци – пишу о њему многи угледни критичари и критичарке, добри познаваоци текуће песничке сцене.

И шта сада рећи после толико *нај*, везаних за једно песничко име међу толиким другим? У сваком случају, почев од *Еухаристије*, његове прве песничке књиге (1990) па до данас, Данилов не престаје да узбуђује и све убедљивије придобија ширу читалачку пажњу поклоника поезије. Изнова, он изненађује севжином нових простора поетског говора, чини се, својом неисцрпном имагинацијом, сугестивношћу, емоцијом, обликованом сликом. И свагда са осећајем за високе естетске критеријуме, могућности и залихе своје суптилне сензибилности и чулности у језику.

Док читамо о *Мемоарима њеска*, тешко се можемо отргнути потреби цитирања енглеске критичарке Елизабет Хамилтон, која истиче „да Данилов иде у друштво најбољих савремених европских песника“. Пишући о његовој претходној песничкој књизи *Гнездо над њонором*, она каже: „У овој поезији велика култура и редак дар експресивне жестине бележења, спајају и измирују религиозну упитаност, славу еротичне путености и ламент над пропадљивошћу тела“.

Све овако прецизно артикулисано, важи и за најновију књигу, с тим што преплет ових трију основних линија његовог песништва, овде следи обрнутим редоследом. Наиме, нагласак се сада помера ка осећању ламента, које песник наговештава и синтагмом „Мемоари песка“, како је и насловљена нова књига. Мада мемоари као жанр припадају прози и наративној форми

исказа, она нас ипак упућује у лирски дискурс, метафориком песака потенцирајући тему пролазности, осећања трошности тела и свега материјалног, живог и неживог у времену наших напора да се оно сећањем брани од наноса песка и заборава. Данилов боји новим, затамљенијим нијансама стихове својих *Мемоара*, између којих ослушкујемо један разложен, тихи вапај за смислом и љубављу, речју која теши али и упозорава на крхкост бића угроженог урушавањем и ишчезнућем.

У речима он чује хучање изгубљеног времена, види трагове потрошене лепоте, грејући се просјајима још неохлађене топлине „која узбуђује зато што смо од ње потпуно незаштићени“, исто колико и од „бола, неналажења“, баналности и свега другога. Више прећутаним него директним говором, песник казује историјски свет, пре свега, исповедајући душу која се објављује из еха дубоке тишине, негде са опасних маргина, у близини „одомаћеног ништавила“, опустошености, давно изговореног, већ минулог и неутешеног.

Пред нама је ретка књига поезије, једне посвећене, племените и господствене смирености, култивисане меланхолије продубљене емоцијом. Данилов, можда, у зениту песничке зрелости. Издрушен, сведен, глас са призвуком тестаментa, који долази као благод и као лек. Из искуства колико и из луцидног рада мисли, пророчке интуиције и уверења – да лепота ипак постоји. Опомињући да је морамо увек пажљиво откривати и учити изнова, упркос драми свакидашње егзистенције, времена утрнућа правих вредности. И као што рече Бродски: „Ако уметност учи човека нечему, то је да он постане сличан уметности, не сличан другим људима.“

Дакле, Данилов нам се указује другачији, а опет исти – острашћени трагач, опчињен љубављу од овог света (који је за њега и онај), телом и метафизиком тела... Упркос свему, његов глас и даље остаје зачућен и озарен, способан да сачува и показује детињу очараност сусрета са светом, са чудом постојања, другим бићима и малим стварима око нас. Уздрахтао од усамљености, носталгичан попут старог гаврана и вука самотњака,

ипак проналази и своје „вино са вулканског острва“, онакву љубав „којој смо једино дужни“, због које вреди живети и славити је. Готово опсесивно Данилов уздиже телесност сублимирајући је у сакралност највишег ранга: „зло је у духу, у телу га нема – тамо су само/ рудници благост што једино могу уделити бесмртност“.

Као лајтмотив, враћају нам се „давно изговорене речи“, наговештава се у истоименој песми која и отвара књигу: сваке ноћи, израњајући из тамних бездана ћутње. Стижу као „касни дар“ на крилима милосрдних анђела, да поново нас препознају, мире и „венчају са нама самима“. Ма оне биле сада и „ужаснуге сазнањем да још увек постојимо/ у неком кутку града“, дивљој забити, вреви велеграда, пустом острву, у нечијем загрљају, или било где, свеједно.

Свакако, језик тишине и јесте родно место, боравиште у скровитости крајње дубине песника, мистика и љубавника, одувек. И зато Данилов у своме тамном речнику, заправо, читавој космологији прећутаног, проналази и именује: нежност погледа, заштитну топлину дланова, душу тела. Јер „нема топлијих речи до оних из очију“, тајановитијих од додира жељеног:

„Бескрајна су два континента тела/ и речи не могу докучити то хучање таласа под кожом“. Читамо многе, овакве стихове у поеми која је својеврсна апотеоза љубави и жени. Она заузима централно, почасно место међу других шест циклуса ове књиге.

Али „Мрачно је време кроз које пролази поезија“, не кло-ни се да каже изравно Данилов. Отуда сумња у речи, у могућност укореењивања у њима јер и плаше и штите, у исти мах. Зато, песник веће поверење поклања елоквенцији тишине. Она тако постаје на свој начин и његов песнички манифест, начин говора, како то читамо и у песми „Врата од олова“:

*Нисам дошао у ову њустош
да дих њобејао од овој светиа,
већ да овде ојласим нови свети.*

Најбезнадежнија тишина долази тек онда када су „наша уста опустела гнезда“, како каже песник, изводећи на сцену осаму са гавраном као главним јунаком, својим сабратом. Он постаје сабеседник коме се песник обраћа присно као своме алтер егу, заправо „приповедачу ништавила и учитељу“. У појединим монолошким секвенцама, као да песников глас стиже из неке удаљености, дистанциран од себе и од актуелног тренутка, сведочећи о једној поовски мистичној атмосфери нашег доба, осамљености јединке, ивици неких опасних маргина.

„Јер, грубе су речи – зато говорим/ ћутањем, а оно је – колико душа, толико и тело“. А највише, тиха језа пред обезличеношћу, пред лицем ништаила. И оно је сада опипљивије присутно него у претходним Даниловљевим збиркама, и куцајући на врата ових стихова, даје им сумрачније наносе боје али и продубљеније метафизичке нијансе.

Ипак, може ли нам празнина и ништавило подарити изгубљену пуноћу и целовитост ако са њим не сучелимо „наша уста свирепа од жеђи недостајања“, а нашу глад за речима ка томе жељеном циљу не усмеримо?

Не без ироније и самоироније, Данилов нам је донекле одшкринуо врата утехе, изрекавши и ово: „Нису вукови сами у планинама,/ него ми.“

Унутрашњи свет је за Данилова рефлексивна спољашњег, неко езотерично огледало које се таласа, само од себе описује, одсликавајући говори. Макро и микро космос се овде преливају у јединствено садејство, заједно хитнути у онострано, кроз овај свет и наш непоновљиви тренутак у њему: „онакав каквим га у нама/ рањивост нека непозната твори“ (песма „Вино са вулканског острва“). Аутопоетичка рефлексивна само у неколико наведених стихова, и доказ да нас Данилов овим, као и својим најбољим строфама подсећа: да врхунску поезију треба разумевати и осећати не као боље, већ друкчије постојање у покушају. Не да се избегне чулни свет, већ насупрот, да му се удахне душа и тиме означе пропламсаји његове лепоте и смисла.

И најзад, зауставимо се ту. Једноставно, како говори песник, „спознавши да се бесконачно може држати између два длана“. А до тога, зна се да пут није ни лак, ни једноставан.

Као и у ранијим фазама свога богатог песничког опуса, у новим регистрима препознајемо Данилова као аполонијског песника. И надаље, оданог религији срца, али сада осенченог суморним сликама опасних маргина, зачараног дубљим искушањима елоквенције тишине, и неким утварама лепих сумрака.

ЕРОС ПРЕКОРАЧЕЊА, ПОДВОЈЕНОСТ И ЈЕДИНСТВО

Драган Јовановић Данилов, *Чувар бележнице*, Фондације Група север, Нови Сад, 2019

Са не малим читалачким узбуђењем отварамо најновију песничку књигу Драгана Јовановића Данилова под насловом *Чувар бележнице*, изабране и нове песме, као драгоцену шкрињу живих речи, у њу похрањених према властитом виђењу аутора, осветљену неочекиваном перспективом. Кондензованост промишљеним избором из богатог мајдана песама из претходних књига, задобија необичну, драж нечега истовремено познатог а опет посве новог.

Данилов се најавио као већ изразито маркантна песничка појава у нашем песништву последње деценије XX века, остајући запажен и у првим деценијама овог. Острашћен „силовитим покретом речи“, све присутнији, суверенији и интригантнији својим стваралачким запутом, од прве књиге *Еухаристија* (1990) па до ове. Његова поезија неисцрпне имагинације, сугестивношћу једне поетички непатворене емоције, не престаје да привлачи нове читалачке кругове поклоника и тумача. Упечатљива својства његове песничке индивидуалности, у смелом али и суптилном прекорачењу разноликих поетичких пракси не само у оквиру своје генерације, допринела је да данас буде један од најпревођенијих српских песника у Европи, од недавно и у Америци. Није случајност што се о таквој магији ероса поетске речи оглашавају многи угледни домаћи и страни критичари и критичарке, добри познаваоци актуелне песничке продукције.

Из обиља сазвежђа песама, аутор је очито био пред необично сложеним изазовом, овога пута вагања властитих остварења из позиције читатеља. Занемарујући хронолошку линеарност поретка песама и збирки, Данилов „очински“ посваја само оне песме које је видео у светлу свог тематско-поетичког тежишта у симетријама кругова континуума свога цреда, као оног што ће пропламсаји унутарњих сагоревања поверити *Чувару бележнице*. Тиме, дијалоге са собом истим и другим, експресив-

није изнова осветљава тамнице и лагуме душе, ношене жудњом живота за самим собом, увек једначене са неутаживом жеђи за песмом – стихијом ватре, воде, земље, основних праелемената Даниловљеве поезије. Ова књига, као раскошни архиваријум, недвосмислено нуди оно сушто што „опустела гнезда уста“ шапућу варљивом свету у мрачном времену кроз који пролази поезија. И подсећају на траг стваралачке одисеје искуством властите коже и крхкости тела, са срцем као покретачем свега. („Спаљивање рукописа“).

Опсежни и темељан предговор Бојане Стојановић Пантовић аналитички указује на целокупни учинак песниковог опуса, прецизно обухватајући значајан стваралачки домаћај ове књиге: „Данилов је стваралац који са огромном захвалношћу прихвата начело промене, настојећи да је артикулише као извесну меру новог, тек освојеног и актуелизујућег искуства из ког се оглашава. У том смислу у последњим збиркама *Говорији са водојагима* и *Ум погивљале реке* он се чак иронично односи према својим претходним збиркама, без обзира на њихову рецепцију. Ауторски глас најпре умањује и готово брутално негира значај написаног.“ А затим се Бојана Стојановић Пантовић осврће и на интерпретативни напор подухвата рекапитулације, и на суштинске координате ове поетике острашћености вере и сумње у реч, изливену преко поезије у дубљем смислу ширег временског лука: „Изразити релативизам поетског смисла који овде заступа Даниловљев лирски субјект у вези са разарањем сваке онтолошке објективности написаног, као и субјективне, иманентне потребе за рашчитавањем једног претпостављеног значења“.

У хераклитовски вечној промени, понекад нихилистички тврдог става, али и неочекиваног отпора пепелу заборава, лирско *Ја* стално зависи од изговорених и неизговорених речи, које *Бележница* чува као сведочанство о њему. О оним тренуцима свеопште прустовске патње човека која се обраћа из осаме, лепоте, љубави, страха и дрхтања крхке „трске која мисли“, са надом у религију енергије чистог срца, опипавајући изнутра

ватру неугасле илузије поезије, која може бити кадра да спасе свет од безнадежне баналности. У промени флуидних покрета и преокрета, јединства супротности значења, за Данилова писање опстајава као најеротичнији доживљај, у исти мах, и ризични загрљај са сликом света видљивом споља и унутра, као божански додир пун тајни, парадокса, таласања дубоке зебње: „Није песма утврђени град. Оно што си некада написао више се не сећа тога што си написао, ни тога ко си ти.“ („Талас одбегао од океана“)

Аутопоетички пролог песмом „Древни учитељи“, Данилов алегорично и иронизирано сугерише биполаран однос према песничкој и уопште културној баштини. Са дужним поштовањем обраћајући се „древним учитељима“, као великим утемељивачима идентитета културне традиције, песма је поентирана одлучном опонентом у име савременика, свих који живели смо у добу неразговорнијем од снова. Због тога је нужна деконструкција и обнова новог песничког храма и форме и духа, а ипак – „неће нас нигде бити без вас,/ древни наши учитељи. А опет, пропашћемо ако не разрушимо ваша сјајна краљевства.“

Приметно све суморније бивају доје нестајања тоpline у призорима атмосфере осаме, одакле се песничко *Ја* нескривено оглашава и сенчи странице изабраних и нових песама. У стиховима послушкимо један не више тако тих вапај за лепотом смисла и љубави, већ громогласни одјек водопада и опору повест интима осамљеника попут митског једнорога који своди рачуне са собом, разгрћући велове привида „округлих малих градова“, и велеградских карневала као упозорење на крхку рањивост људског бивања. Такође, и самог песника који се преодева у утварност гаврана, свога двојника саговорника, или у хрид обљубљену буком таласа и урушавања, обесмишљавајући речи и све друго пред лицем заборава. Све, осим елоквенције тишине око пламена велике, невидљиве ватре, коју једино осетљива душа мора осетити и разумети. У тој ватри, „ношеној крилима собе“ и пустоши, заправо горе најдрагоценије речи непослатих писама и као свега што песник има, о чему сведочи потресни

призор песме „Спаљивање рукописа“. Без сумње, срећна је та велика песма Драгана Јовановића Данилова. Додирнута милошћу Каирова, она открива сву драматику песничке душе импресивном сценом катарзичног одустајања. А свако ко ову песму добро „види“, одмах ће знати да је она – апсолутно антологијска. Међу другим својим звезданим сестрама, исијаваће засвагда чиста и (не)изгорела.

*На која се овај зид срушио?
Ни њоследње жеље њред њоубљењем немам.
Сјаљујем све рукомисе осим овој.
Ко ме у овом њренуџку не види,
џај ме никада није видео.*

Песничко *Ја* на путу до тишине пепела и назад у ватру речи кроз време/простор лепоте и ужаса овог света, упркос свему, узда се у стихове песме као у божанску моћ неке више трезвености: „Сваку велику песму напише пепео који нас приморава да постојимо. Не Бог. Други путују, а бог издаје карте и остаје.“ („Песме су моја плућа“) На шеталици од стварног до утварног, ове песме и експлицитно навешћују: „Долази време/ кад свако од нас мора вратити своје срце своје срцу./ Ране нас одвлаче дубоко у тамну шуму. / Вране што краду наше рукописе гласају се/ у пустолини. Голи и сами идемо кроз класе/ да разменимо своје душе са булкама. Ипак, са горким укусом признања опонираће затим истином: кукавнији од ношења свог терета је покушај да га се ослободимо“. („Непослата писма“)

Амбивалентност страсне потребе песничког субјекта за измештањем у неко друго бивство (биљног, животињског света па и пепела), усудни је зов сталног вртложења и подвајања значења речи. Пре свега, у оним песмама упадљивије слике даха метафизичке језе, која се злокобно стеже око свога творца и у погледу утварне фигуре гаврана: који ме посматра као црна урна у чијој је утроби мој пепео („Стезање празнине“). Такође, слична атмосфера пролазности безнађа других бића, сабраће прустов-

ски схваћене свеопште патње, јер по Данилову (и Рембоу) управо „песник је онај који на себе прима и судбину човечанства“.

Узнемирујућа је чар исповедно интимних призора љубави, самоће, тела и ништавила, на које указују песмама истог и других тематских кругова, где се понекад парадоксално реско или носталгично мекше, навешћује опраштање од писања, и од самог живота. Зато је и горка опорост дијалога са телом, као привременим уточиштем, са којим је песниковог духа махом у неслози и расцепу : „Ја сам тако различит од тебе, / тело моје, хуљо; / никада се нећемо срести нас двоје“ („Зимовник, дописивање са мојим телом“). Потом у истој песми следи молитвено обраћање Творцу за милост трајања живота утеловљеног у обличју властитог тела: „Леп си ти двораци, тело моје, лепо свратиште./ Не одлази од мене, привремена моја владо/ које се ужасавам, буди још неко време са мнош/ варварско моје тело и немој помислити/ да сам уистину срећан док, нујни, стојимо/ на пустом тргу ове провинцијске вароши и киснемо.“ После налета таквих тренутака, ипак се ерос поново буди, да опет суверено „букне као болест“, као (не)потрошена љубав двеју самоћа, водећи у још стрмије симетрије мисаоних и емотивно бурних рефлекса пре поновних преиспитивања и искушења. Заумни силасци у тајне подземних ходника предграђа, одводе често неуморника песника да попут кртице трага за језичким благом непознатог речника о који се отима тишина, као у песми „Зимовник, дописивање са мојим телом“ и многим сличног мотива, са експресивно упечатљивим метафоричким нијансама психолошког понирања („Симетрија вртлога“, „Песме су моја плућа“, „Таласи“, „Неко дубоко у мени копа угаљ“, „Тешка крила“, „Робијаш“ и другим). Пратећи ритмом тематско мотивских предзнака кроз циклусе и песме, заустављамо се над већ добро нам познатим насловима и неким новим, са високим поетичким и значењским дометима у рангу кључних Даниловљевих песама: „Хомер предграђа“, „Гнездо над понором“, „Вино с вулкана“, „Оштри портрети“, „Београд, прекоокеански брод“, и епилошке позиције циклуса и песме *Чувар бележнице*.

Складно склопљена целина књиге од седам циклуса, намеће идеју да тај број можда није случајност, с обзиром на сложеност свеприсутва једне особите религиозности Данилова ствараоца, која симболно указује на седам дана Божјег стварања. Он јесте песник верник, али и скептик спрам Божје моћи свезнања, не и постојања. Отуда и његова све израженија потреба за саморазумевањем, и лику Бога једно изравно обраћање питањима без улагивања, и без одговора: „Не верујем у тебе, Боже./ Да постојиш, ваљда би се некада/ ушуњао у моју собу и, ма колико то/ глупо звучало, рекао: Данилов, то сам ја!“ Али, опет, грлећи живот као најчудеснију Божју креацију, биће песника остаје кротко и незаштићено као дете, хрлећи Богу као жељеној целини, и нежности топлине родитељског загрљаја: „Кад заспим, ти ћеш ме узети и држати/ у наручју као јагње или читаво стадо“ („Чувар стада“). Потресни ламент над недавном смрћу своје мајке, у песми „Опраштање са мајком“, песник син, обраћа се Божјој фигури пројектованој у лик мајке: „Бог није могао бити присутан свуда, па је зато створио, тебе, мајко.“ Чинећи бравурозну апотеозу језиком дирљиво „избрушене нежности“ и патње, да то јединство са Богом сени мртве мајке може значити и обрнуто: мајка је оно вечно божанско крило свепрожимања живе љубави – смрти и рођења. „Јер, нико до мајке не зна ко је њен син и нико други до сина/ не позна мајку – тако остаде у списима“.

Ако поезија учи човека нечему данас и одувек, онда је то да буде и остане на свом путу сличан уметности, не сличан другим људима, па ни древним учитељима. Драган Јовановић Данилов, вратио је из пепела својим океаном срца ватру вере у то.

И није залуд градио „гнездо над понором“, у зениту своје песничке зрелости да би нам даровао овај чудесни речник *Чувара бележнице*.

ИЗМЕЂУ ПРЕДВИДИВОГ И НЕОЧЕКИВАНОГ

Ђорђе Деспић, *Песме и друји ожиљци*, Културни центар Новог Сада, Нови Сад, 2018

Ђорђе Деспић, врсни зналац и тумач поезије, заокупљен и одгонетањем вечне тајне уметничког чина, сада се као аутор своје прве песничке књиге *Песме и друји ожиљци* и сам нашао пред особитом и катарзичном стваралачком авантуром себи самом заданом: „па стога нека песма и буде тек/ непроходна густа шикара и густо купиново грмље/ кроз које се једва крчи уска стазица“, казаће у пролошкој песми „Читаоцу“. Свакако, Деспић не скрива свест о томе да поезија савременог доба данас јесте „цивилизацијска периферија“, и да се песници са друштвене маргине јављају као гласови „вапијућег у пустињи“, обраћајући се управо оној „огромној мањини“ како је говорио Хименес, сличним завереницима неке више осећајности и духовне потребе, упркос свему. И упркос скепсе да ће после тог шикљајућег адреналина унутра, на крају стазе написаног с друге стране очекивано „изостати откриће грандиозног/ велелепног, непоновљивог нетакнутог“. А песничко *Ја* зна да повратка са тог пута ка немогућем из неразмрсивог клупка нема – „остајеш уплетен уловљен у дивљини/ у слободи или лудилу/ стиха.“

Вишезначност програмске песме „Читаоцу“ навештава и основну тематско-мотивску преокупацију и емотивну палету првог циклуса „Елегије“, као и осталих. Својим унутарњим монолизима и дијалозима, песнички субјект је у сталном преиспитивању осећаја ефемерности сопственог креативног запута, као и дисфункције оног предвидивог, учмало уљуљаног поетског језика уопште. Зато стихови („Песма и камен“) изричу тако одлучан песнички *credo*, артикулисан као нужни налог: „ослободити песму/ управо тако/ оштро рискантно бесно/ па нек буде и вулкан/ чистог лудила/ дај шансу/ немогућем“. Треба из све снаге читавог бића и стваралачког прегнућа храбро хитнути језик као камен, ка слободи и неухватљивости песме, која попут птице незнано одакле и камо тачно узлеће. У њеној недохватности,

можда лежи сва чар магичне привлачности и напон надахнућа. Јер путем тим кад год да кренуо си, идеш ка неизвесности немогућег. Мада „све што је немогуће, погодно је за живот“, како каза песникиња Ева Липска. И баш та непредвидивост и све између тога, погодује оном животу у нама оћутаном, пуном ожиљака и кошмарних визија, који креће кроз нигдину из белог усијања поезије.

Из такве позиције дубоке поринутости унутра, наглашене није можда него што смо очекивали, сугестивно и јасно проговара зрео песнички глас Ђорђа Деспића, у свакој од песама на посебан начин, узбудљиво и потресно: „да зацврчиш и на својој периферији/ успостави бар накратко/ равнотежу бола“ (песма „Сунчаница“). А то успостављање равнотеже бола, дабоме, није ни мало једноставно, већ тегобно савладавање струја читавог бића у превирању и вртложењу расутости, у поновном сабирању крхотина енергије, воље за смислом, животом, и песмом. Према, она за којом жудиш, покаже се често као стара колебљивица што ћудљиво пресахне управо онда кад највише недостаје: „то песма заправо престаје/ видиш ову белину која окружује/ која побеђује унаоколо/ то бели је дим/ жеље у гашењу“, казаће почетне строфе песме „Буба“, где нас мотив бубе изврнуте на леђа, асоцијативно доводи у близину Кафкине приче „Преображај“. Иако овако фантазмагорично виђење самог себе као безнадежно побеђену безначајност обичне бубе, овде песничко *Ја* има свест да је реч о метафорици граничног стања патње и самоће доведене до апсурда и поништења идентитета. Али, тада треба издржати, како би након искушења и духовног прочишћења дошло до могућег преображаја, сугестивно поентирају завршни стихови ове песме: „Оставимо је овако/ нека маше етру/ узалудно/ нек сама осети немоћ/ празнину/ нестајање/ и тебе и твојих стихова/ што их гута белина“.

Песма „Ловорике“ наглашенијом иронијом и самоиронијом, такође се фокусира на смисао и домете стваралачког учинка: „Тај венац/ као да је прављен по мери/ твоје празнине/ твоје непостојаности“. А онда следећа песма „Елегија“, са рефлексом

Рилкеових *Девинских елеџија* дозива утешни шапат тишине која би могла бити „као неко тајно учење/ неодољиво у обраћању/ као тестаментарна жеља“. Утишаност елегичних тонова, ипак је само кратки предах до следеће песме „Облутак“, где песнички субјект изабира атмосферу сумрака, како би пејзаж дана етерично претварајућег у ноћ, био наглашеније подударан са унутарњим осећањем долазећег пљуска немира, и суштих питања без одговора, попут овог: „Откуд то у теби/ тај понор/ тај дунар/ са кофом за смрт“. На особит начин овакви тонови наставиће психолошки да се дубе у другом централном циклусу „Ожиљци“. За песника Деспића, песме су као острвца ожиљака или чак и сами ожиљци, који спајају искидане линије љубави према блиским бићима, стварима, успоменама...

Нарочито упечатљива песма „Линија љубави“, потресно и нежно разгрће сновидо сећање на умрлог оца, који у души песниковог света заузима доминантно место – онај никад зацељен трауматични ожиљак – црна тачка пресека љубави и смрти. Песма почиње обраћањем оцу описом драматично напете сцене сна очевог умирања у присуству сина, из чије дечије визуре је његова фигура уздигнута до обожења: „Сањам те онако великог и дивног/ као свог Бога/ како се рушиш поред наших кола/ како падаш на бок и руку/ према мени дижеш“. Болан остаје покушај да у том часу додирне оца, макар у сну да заустави смртну намеру демона – „да ти ухватим снажан длан/ положим лице у топлину/ на линије судбине и живота/ које осећам како се прекидају и гасе“. Након буђења, ништа мање није болна ни јава из које се син и даље обраћа своме „већ три године“ мртвом оцу, тумачећи његов живот и дан његовог одласка као „чудесан знак/ симбол нечег и заокруженог и обновљеног“. Ипак, линија љубави настављена кроз сина, заувек се с њим се спаја: „на овој белој хартији/ и остаје заувек једна/ непрекинута/ и вечна“. Овај величанствени омаж оцу испеван у знаку дубоке оданости, даље се разлистава кругом песама које указују на једну Деспићеву специфичну естетику сновидог сећања и усудне пролазности. Такође, и песма „Сећање“ у основи је реминисценција на искуство

смрти, али посматрана сада из позиције зреле особе, која лица живота стално самерава према присутно-одсутној близини леденог лица смрти – „као у некој дечјој игри/ ти сада опрезно одижеш ципеле/ и искушаваш присност ове иловаче“. И ево још једног давног ожилџка који води сећање „на твоје прво дечачко/ стајање крај хумке/ сећање на тугу око тебе/ на озбиљност и црно/ тишину и кишу/ исту овакву/ и блато на ципелама/ које до данас / сузе нису испрале.“

Поновни мотив фантазмагоричне енигме сна срећемо и у песми „Сањао си“. Сневач узалуд покушава да докучи смисаону поруку садржаја и неко објашњење – „које би дошло из сећања на сам сан“. Пошто разјашње не долази, сенка сумње пада и на постојање самог сна претпоставком – „или те је само неко/ ноћас/ предано докрајчио/ јастуком“. Осећање умора, меланхолије, ишчезавања, нестајања и смрти, као да су стални пратиоци песничког субјекта кроз снове али и кроз егзистенцијалну стварност: „док успорено тумараш/ познатим улицама/ и добро знаном празнином у себи“ (песма „Шетња“). Верно друштво осамљеног шетача често су сенке – „Одавно увучене/ у тебе/ која те кришом подучава вештини/ смираја/ и обећава преображај/ у нешто тише/ тише од ноћног шапата“. Умекшана атмосфера кишног дана погодује подстицају за поновни призив минлих укуса детињства, сећање на брид коприве „под непцем“ (песма „Коприва“).

Песма „Ожиљак“ затварајући циклус, истовремено понтира тематско-емотивну лепезу целе збирке. Реч је о слици сећања на заспалог дечака, који на летовању „пада с неког зидића“ и задобија ожилџак од повреде на колону „у чијем си облику једино ти видео/ нешто налик на кобилицу једрењака/ који зове на укрцавање“. Тако филигрански прецизан опис фигуре ожилџка, упућује на симболичко предсказање одисејски несмиреног лутања кроз лагуме и вирове прошлости, али и неминовност враћања на Итаку властитог бола. Отуда, чулна и чудна привлачност тог ожилџка, не јеђава ни касније. И „та игра с танким болом/ што наново открива раницу/ румену и влажну“, потајна

је жеља душе да се време и природни процес зарастања ожил-ка заборавом заустави. А тиме, и пригушени бол помно негује, упркос томе што никог неће бити на крају путовања да путника „препозна по ожилку као Одисеја“, и једрењак спаса покрене „ка песми/ што допире/ са оних запенушаних/ хридина“.

Очито, Деспић није од оне врсте стваралаца који се препуштају олако самозабораву и самозаварању, већ своју наталожену лирску осећајност освешћује и помно артикулише, усмеравајући је ка своме песничком позвању, стилу и чину певања, што потврђује и трећи, завршни циклус „Дрхтавица“. Изузетна експресивност песме „Жива рана“, још директније указује на мудрост бола као покретача а не разарача снаге једне аутентичне раскоши имагинације и њеног порива: „треба отворити рану/ рекла си/ сећаш се душо/ кад понестане љубави страсти/ нек месо живо/ запулсира/ као крвав пољубац у нутрини“. На ову, такође изузетну песму уз многе друге, надовезује се песма „Крик“, не кореспондирајући само са мунковски немим криком човека у крвавој тами, већ га личним проговором духа „гласом пламичка“ преосмишљава и маркира смирајем који после њега долази. Најпре, као катарзично опраштање од детињства, а потом и других трауматичних ожилака и крикова. Јер, шта је уопште човек без љубави и патње, шта и чему поезија без срца и дрхтавице, и „врућице што ће и ову хартију/ спржити/ ускоро“. Коначно, песничко *Ja* износећи своју „историју болести“ на светлост сунца и папира, саморазумљиво сублимира и питањем: „шта сам ја/ на крају крајева/ без својих опојних траума с тобом/ врелих и непредвидивих“. Песме „Присвајање“, „Госпођици“ „Тремор“, „Као“ у трећем циклусу „Дрхтавица“, сада се упућују замкама саме љубави. А понајвише, неутаживој жудњи за присношћу и утехом топлине жене или песме, које се у исти мах преплићу и поистовећују, да би „Љубавна“, сновидо заумном ауром поетички ефектно и складно заокружила стихове целе збирке.

Последњим одељком „Појмовник“, Деспић обогаћује свој поетски венац и са неколико изабраних прозно-медитативних фрагментарних записа. Њихова финоћа и језичка густоћа ис-

каза жанровски их ближи форми прворазредне прозаиде, или микроесеја са личним ауторским печатом. Питкост и лакоћа редуковане наратије, јасност и одабир повода из детаља свакодневице на нестабилној шеталици између предвидивог и неочекиваног, уверава да је сензибилитет Деспићевог дара спреман за разне и другачује форме певања и мишљења. Од прве до последње странице, све то чини да ову песничку књигу ишчитавамо једнако знатижељно са духовним ужитком. Хитнута управо сада, у наше песничко окружје она долази ни позно, ни рано. Као дах свежине, љубав која пулсира на пустошној белини.

ВАНВРЕМЕНИ ПУТНИК

Милијан Деспотовић, *Несванице*, Арт принт, Бања Лука, 2017

Песник Милијан Деспотовић (Субјел, 1952) после свог замашног књижевног опуса и једне дуже паузе објављивања своје поезије, дискретно као и до сада, ставља на увид читалишту своју нову, седамнаесту по реду збирку песама *Несванице*. Како и приличи песнику једног таквог посвећеничког бдења над речју записаном, ова поезија је из густине доживљаја, просејаног ожиљцима времена, узрасла до мајсторског обликовања стихова у различитим емотивно-мисаоним регистрима. Свака од педесетак песама груписаних у десет мањих циклуса, укључив и један хаику венац, интензивира на посебан начин смисао за сентенциозно сажимање и свођење на битне дијалектичке пулсације, подастрте властитим животним и песничким искуством.

Недвосмислено, на то већ упућују две пролошке песме „Узалудна пловидба“ и „Изговорено већ“, засвођене заједничким насловом „Пре великог праска“: „Путник, ванвремен,/ нагнут над Библијом,/ тражио је само пут до Христа/ и без обзира на резултат“, без обзира на све „изговорено већ“, на узалудност пловидбе као авантуре живота вредне фасцинације будношћу духа речи над судбином света: „Већ је изговорено/ довољно речи/ што ходају по жици,/ одјек се враћа/ негде са невидне пучине“ („Изговорено већ“). А тај одјек који се враћа негде са „невидне пучине“, лирски глас и срчаност песника посваја као благовест и благослов година, које „не одустају од путовања“. Јер, као што је певао и мислио Брана Петровић казујући да „свему треба вратити говор“ и поверење у поезију, тако и овај песник не пристаје на потоп тишине, ходајући чврсто на трусном подручју једне бескомпромисне вере у поезију као спаситељку људског духа и лепоте света. И када све пропадне што пропасти може, нада у моћ речи ипак не сме сустати.

И то је тај ромор и говор срца ових стихова, слике које непресушно извиру из непотрошених метафора, оглашавају-

ћи се из сваког зрна зрелог класја „као срце уметника“, о чему сведоче Деспотовићеве *Несванице*, попут „Услишене молитве“, у песми наредног циклуса „Из једних у друге очи“, омаж тихој сликарки пастела цвећа и пејзажа Лизи Марић Крижанић пореклом из његовог родног Субјела: „док је цвећа, грејаће сунце/ у очима нашим“. Поистовећује се уметничка слика са тајновитим гласом песме, чиме се удваја обасјање смисла и залог трајности лепоте наспрам усуда свеопште пролазности: „Кад суве латице загрле платно/ оне не пристају на тишину. И ова је песма/ њихов говор!“ У овој, можда најуспелијој песми ове збирке са сличним мотивом слике и сликарства, долази до готово опипљивог стапања једне уметности у другу, посредовано дубоким обожавањем природе, као чулним додиром оностраног са оностраним, или као симболичним и стварним сусретом уметника са уметником, речју са сликом, душе са душом.

У истом циклусу следи изузетна песма „Вечера“, потребна у свом поверљивом изразу најдубље стваралачке интиме. Цела лепа, испевана као својеврсна химна фигури жене као светице и песникове Музе, али без романтичарског патоса и химничког тона, напротив. Доживљај љубавне вечере је кристализован у спиритуалност једне безречне сцене, психолошки и значењски веома сложеног стваралачког тренутка, појачан прецизним сложајем и избором речи, тако да слика/метафора ове сновиде визије делује као стварна. Узбудљив готово сакрални наговештај духовне а не фактички гоздене свечаности, одвијаја се у интимном простору једне дуге ноћи несванице: „Под тањиром,/ док пишем песму,/ видим твоје руке, приносе речи./ Њима се вечерас храним.“ У једној тако надреалној тихости и осами, одвија се спиритуални сусрет немим али пуним дијалогом, из кога се зачиње песма: „само сусрет са очима стидан/ спуштам на белину, да се не загуби.“ И када попут хлеба насушног, Њеним рукама принета нарасте стваралачка екстаза, песми остаје да памти и „понавља наше разговоре, да не заборави твој траг/ у свему“. И ту се Деспотовићев поетски *вјерују* ближи матрици мистике Настасијевићеве песме као трага и трагања за „кореном цвета“ у речи, где једном похрањен никада не вене. Недовршиво

путовање и разгртање трагова, разуме само њих двоје – песник и његова присутно/одсутна неименована а свагда идеална драга. Она је за овог песничког јунака попут Лазине Ленке, центар света, смисао пута и патње: „Занимале су је ствари унутра,/ моја мала тиха језа/ која траје, која ме обнавља“, казаће стихови песме „Празник“, али гледано поетички и стилски, врхунска песма „Вечера“ се чини кључарицом ове збирке.

Нијансиране фигуре жене поново видимо у циклусу „Светици покоран“, сада засенчене осећањем љубави као неке грешне светости, чулније наглашене и знатно сетније. Ту су реминисценције на фотографије из младости, на непоновљиве тренутке усхићења које време не потиरे, већ преображава и ва-зноси у злато успомена („Стара светлост“, „Први пољубац“) и стихова: „Светице, толико покоран бивам ове ноћи/ да смешак славим, не знајући другог злата/ ево дајем ово живота, грех ли је, не тражим опрост за ту грешност“.

Сложене у концепт ове збирке, независно од лабаво распоређених тематских кругова, Деспотовићеве песме углавном указују на стално, и дубоко забринуто промишљање над тмурном сликом посрнулог света где „ђавољи поводац“ дао злокобни смр много чему (циклус „Ђавољи поводац“). Универзално и конкретно виђен свет, песнички субјект доживљава кроз драматичну историјску судбину властитог народа, сада и одувек. Наслов, као и сама песма „Несваница“, позиционирају лирски субјект као онога кога све ране рода лично боле и тиште: „У сваком зрну/ суза и крв. Боже,/ како векови сличе,/ – клетве исто“, да би се крајње песимистично закључило: „Овде дуго,/ свањавало није“. Избор наслова песама и циклуса, најчешће маркирају основни мотив, али истовремено симболички упућују на неку дубљу мисаоно-емотивну поруку, сентенциозно језгровит стих или строфу: „Страх нам једино бива веран/ он пред нас износи/ дивље огледало“ („Верност страха“). Или у песми „Одумирање ватре“ (циклус „Носећи сенку“): „Постанено ли камен/ можда нам ватра неће ни требати“, затим у наредном циклусу „Видењу речима“, где се истински живот тка од успомена, у шта се на кра-

ју и претвара, а у завршници песме „У животу“, мудро се закључује: „Онај ко обнавља/ нечији живот, живи два упоредо“, мада лирски јунак „себи често нејасан“ иде даље незацељеним траговима кроз сећања као кроз снове, размрсујући чворове ветрова. Сироти дечак у њему, самерава сиротот свету наспрам своје, не без тихог жала враћа се стазама детињства сталном недостајању преминуле мајке, топлину чијег гласа и горку сузу призива кроз „боре маховине“ разгрћући пепео згаслог огњишта: „О, ти гласна тишино/ што сваку реч одводиш у јецај“ јер опора је истина овог света и кратког живота који човек свије као „гнезди на промаји“, након чега после нас „на згаришту душе, кућа не ниче“.

Али, песник Милијан Деспотовић, путник кроз време са кофером пуним метафора, није сам и кад најсамљи је, пошто за сабеседнике својих унутрашњих дијалога у тишини бира увек најбоље друштво, блиских по перу и духу пријатеља, песника, мислилаца, сликара, глумаца и других уметника. Међу њима су знана имена великана као и она мање позната, којима своје песме посвећује из почасти, из љубави или недостајања: Лиза Крижанић, Паун Петронијевић, Зоран Радмиловић, Хаџи Драган Тодоровић, Милош Ђурић, Лаза Костић, Васко Попа, Љубомир Симовић, Петар Петровић Његош и други. А таквих нас је све мање „у заспалом возу“ овог времена и зловремена, када су „снови одавно покрадени, или прогнани“. Али, онај ко трагом ових стихова путује напоредо са оваквим путницима, свака је спознао да смисао пута није крајње одредиште пута, него путовање само.

Упорност песника Милијана Деспотовића и његовог песничког прегнућа, свакако сведочи једну задивљујућу енергију вере у насушну потребу човека овог роботизирајућег века за поезијом. За истинитом и умном речју, вечном утешитељицом и бранитељком лепоте света. Какав год да јесте или није нам дом тај свет, и ми у њему.

Књига *Несванице*, узбудљиво и зрело песничко остварење овог аутора, показује да свака будућа антологија новије српске лирике, може угостити на својим страницама и неку од врхунских песама, управо из ње.

Да самоће није, хаику венац у завршници књиге, свакако је пун погодак – као круна мајсторског пера. Без ових бравурозних петнаест минијатура, књига би много изгубила. А онај ко први пут среће Милијана Деспотовића у хаику стиховима на овим страницама, не би поуздано могао разлучити да ли је у питању Башо, јапански великан класичне хаику форме, или неки други стилско-језички маг велике ширине, замаха и дисциплине, који нам поглед прикива и дух отвара над строфама као што су ове:

*Поруку коју
исписах на снећу, ветар
учини себи разумљивом.*

*Старица вуче
храсинову ірану по снећу -
меће своје іраіове*

И ето примера где се савршена једноставност поетске слике претвара у језгровиту пуноћу, један мисаоно-емотивно снажан набој само наговештеног доживљаја, али тако да се утисак још дуго надиграђује, дуби и слеже као чудесна духовна игра у нама. У чему је основна мистерија, привлачност и популарност ширих размера ове најкраће лирске форме, нека нас подсети речи сјајног Владимира Девидеа, од кога је учио млади хаићин Милијан Деспотовић, у међувремену стекавши међународну репутацију. Хаику преноси доживљај који није описао. Јер, врхунска будност духа треба да има крила која машу правом речју – а њих песник Милијан Деспотовић има, више него довољно, показао је и овога пута.

НА ГРАНИЦИ НЕСНА

Јован Дунђин, *Сажетиак*, Адреса, Нови Сад, 2015

Најновија песничка збирка Јована Дунђина, као и тридесетак претходних, остаје верна сличним тематским круговима и поетичком исказу, али сада ближе експлицитнијем сажетку пређеног пута. У времену и невремену међу људима, или „са онима/ које одузима век“, песнички субјект је измакнут на границу, „на голети/ изнад невидмора“ као онај који је, на том дугом и неизвесном путу кроз маглуштине историје и кроз себе самог, нашао у речи трајног заклона и смисла.

Одатле, са такве једне повлашћене искуствене дистанце, песник Дунђин осматра болне и светле пропланке минулих врхунаца и посрнућа, као и оне садашње, склоне паду у низине бешчашћа и унижења. Ветрови туробног доба су променљиви, па се не може побећи од горког и јасног изрицања о оном што види и слуги у сивилу и облацима. Не прећуткује се о оним ретко добрим духовима који „помажу слабима/ да истрпе јаке“, али ни о срушеним идеалима... Нарочито се не сме узмаћи пред злодусима што надиру тамо где мноштво обитава, кад се „пред њима повуку они Боговерни/ и безбожни/ одлазе у пустињу/ где мисао/ чува реч/ од слободе говора“. Дунђинов песнички путопис се не клони именована ствари и њихових мрких предзнака, симболички или конкретно означавајући време и простор, у коме се као сценски играчки одигравају многа чуда и погубна уврнућа овог доба, пресвучена у свакојак новотарије апсурдних бездушја: „Али то није/ твоја моја земља/ узвисита/ већ ни зија подстанара/ равнодушних“.

И можда баш зато што је у свом несну песник стално на путовању по маглинама „давности“, његов недремни дух и дубока мисао прецизније разазнаје оно што се око њега збива данас. Отуд то сагледавање савременог света као изумитеља савршеног оружја којим пуца у самог себе, угрожавајући тако и властити опстанак. Из таквог једног свевидећег „погледала“, у овим стиховима искрсава читав колоплет невеселих слика и примисли,

преливених тоновима венућа и брижне сете за судбину света и свога рода.

Песник успева да сажима то своје богато песничко и животно искуство константно негујући властити поетски врт као какав рт добре наде. И насушне вере у победу лепоте и племенитости уметности, која нуди могући лек и наук човеку у сваком погрому и времену. Па опет, очито је да тамне сенке све више падају и на тај врт, у који се усељава ружно и отужно као штетни коров, како то видимо пратећи наглашеније исповедне стихове, пуне благе музике у одељку „Становишта“.

*Пућовале мисли
и сновиде
речи
да ꙗронаћу
смиље и досиље
у башићи ꙗраду
їде су жреци ꙗосадили
сїручке
чим се
уїесмило ружно
у лейој
умейносїи*

О испразности олаких речи, које не дотичу суштост и тегобу човековог бивања и делања па и смисао саме поезије, песник са овлашним призвуком ироније лапидарно каже: „лако је речима/ без тешких/ мисли/ Сивило снило/ јарке боје/ па пожутило“. Песниково је, међутим, да се пита и стално одгонета ослушкујући слутњу вечно запретене тајне васколике природе, човековог дића и међусобних односа, историје и њених ћуди. Дискретно, својим препознатљиво језгровитим стилем, специфичним ритмом и густим мисаоним склопом, Дунђин сведочи о свом песничком послању: „Чекао сам/ да чујем/ шта гора/ смишља долу/ и где су њени/ пиљци“. Стрпљиво чекати али увек

истражујући, ваља слушати и разумевати то неизрециво жуборење језика, споља и изнутра. А песнички глас овог песника остао је на трагу таквих етичких и естетичких становишта, док се све околу променило, на општу штету аутентичне поетске авантуре и културне мисије за коју вреди живети и стварати. Упркос томе, он није од ње одустао ни као песник, ни као човек, иако већ добро зна да: „Оде вода/ из клепсидре“. Не мари, чак и ако је крајњи резултат свега уложеног и оствареног оно – ником ништа. Ако садашњост и јесте једна насумице закупљена будућност, како песник каза, опет је благородна и неуништива реч та која ће да је сведочи. А поезија, као што знамо и хоћемо да верујемо, одувек и јесте сама на ветрометини. Сирота и бесмртна – како рече и Борхес. Онај цветак, коме после војни и рушевина покрије земља видик, а увек изнова жилаво ниче извијајући се ка светлости.

Јован Дунђин овом песничком књигом, на свој карактеристичан начин, поново ревидира пређено градиво, поетичко и егзистенцијално. Тако, збрајајући своје речи пажљиво, одмерено и мудро, поставља ствари свога срца и ума са дозом оптимизма, уверава завршни одељак „Припис“. Јер ништа није једном и заувек дато а ни отето: „линије живота/ нису нам од једног потеза/ већ од додирних тачака“. Истина, линије туђења и раздвајања све дубље и бројније данас бивају: „Тамо/ где нас нема/ били смо/ а где смо сада/ тражимо се“. И управо зато, ради поновног тражења и налажења изгубљеног, хитно је и нужно да са озбиљношћу уложимо велики напор и вољу, како би се суочавали са самим собом у текућем тренутку.

Јер, негде са границе несна, ослушкујемо тиху и опомињућу реч Јована Дунђина, да је још жив жижак у тамнилу. Уз њега, и још много штошта драгоцено лежи у сажетку његових сновидих стихова. И они, ритмично одјекују и пошто се корице књиге склопе. Онај нарочити дух и призив узбудљивог и раскошног поетског венца, (не)откривеног у збројеном смиљу и босиљу речи. У појединачним строфама, и у целини.

СВЕ ДУБЉЕ МЛАД, У МЕЂУВРЕМЕНУ

Никола Живановић, *Carmina Galli*, Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, Краљево, 2014

Линије основних преокупација нове песничке збирке Николе Живановића *Carmina Galli* разлистава се у више тематско-мотивских блокова, мада без формално посебних циклуса, остајући стално на трагу поимања и доживљаја суштине духовне стварности, измештене ван наноса пуке реалности времена и места. Тако, права локација песничког *Ja* обитава осцилирајући негде између, у процепу незнања и тегобе. Искоса и ван света, урања дубоко унутра: „Стешњен у процепу/ Између живота и смрти/ Проводим дане“ (песма „Последњи“).

Песнички субјект је тако у стању егзистенцијалне напетости, без трајног упоришта, без заштите, и отуд тај плес духа по опасној ивици смисла и бесмисла, живота и смрти, љубави и мржње, лепоте и свакидашње баналности, екстазе и очајања од тренутка до тренутка се претапа једно у друго. Заправо, све то о чему пева промишљајући, интензивно и проживљава, испитујући коб временске релације младост – старост више него оно између, где би у ствари требало живети и као биће се остваривати сад и овде. А то за песника, превасходно, значи одуховљеност преселити у реч, у уметност која служи као путоказ лепоти и љубави, пошто се зна да: „Свет као духовна творевина/ може постојати само у духу“. И зато је у својим ванредно упечатљивим песмама („Младост“, „Линија сенке“, „Ода мојој баби“, „Последњи“, „Витановачка“, „Песник и музе“ и др.), Живановић на страни старости, мада тој животној доби сам још ни изблиза не припада. Видећи у неминовности свеопште пролазности младост као слепу и нему животињу, не као повлашћеност човекове егзистенције, већ апсурдни губитак њених чари које не дају никакву утеху ни награду, да би потом закључио похвалом старости: „Стар човек је/ Круна цивилизације“. Парадоксално општој оцени, да је старост пад у самост пред лицем смрти, испад из космичког кружења у самопосматрање неповратно проживље-

ног живота, песник управо из свога властитог искустава залазеће младости, стоји на прагу размеђа линије крајњих тачки. И са тог духовног пропланка, сагледава даље и дубље суштинске фазе временског и сваког другог протицања, остварујући прецизну слику једне луцидне поетске рефлексije:

*Младост је само фаза,
Претходна фаза старости,
Њена скица, косиур,
План њед којим архиепископ
Стоји замишљен.
(„Последњи“)*

Ако старости заиста припада оштрина логике неумитног краја, док у пометњи и осами сакривеног унутрашњег света сабира рекапитулирајући пређено градиво и искуство живота ником више потребно, младост је тек скица једне сличне пометње у заносу ероса пред долазећим. Резултат старења за узврат једино добија духовни ореол, круну пресвучену позлатом мученика у заумном цивилизацијском коду. Зато песничком *Ја* које је у дијалогу са својим будућим ја, преостаје да иронизира благо и елегантно, као у песми „Витановачка“: „Младост није здрава у твојим годинама./ То је знак слабости, лењост духа, да кажем“. У поенти на крају, следи усрдна и мудра препорука: „Труди се да стариш безрезервно и просто/ Док од младости не остане ни трага“.

Међутим, без ироније песник у сасвим другачијем тону, са нежном сетом и љубављу саплео песму „Ода мојој баби“. Кад драга, уснула старица плаче, то из ње некадашња девојчица: „Прекривши лице дечијим рукама, од смрти се брани“. Крхка немоћ девојчице и старице, потресно се здружују у истом бићу затварајући животни крут, чиме је дискретно наглашен песников однос самилости према беспомоћности људског бића неовисно од старосних фаза. Бића баченог у свет које дрхти као трска на ветру пред победничком косом смрти, без одбране од оног што све прождире и поништава.

Опорије интонирану иронију својих стихова, Живановић као да више користи онда када се обраћа себи самом и младости у времену садашњем. Нестрпљиво и готово резигнирано пожурујући младост као непожељног госта да што пре повратно оде. И да као телесност сагори, односећи и њега заувек из те испразне мељаве и муља свакидашњице у неке мирније воде чисте духовности ближе телесном ушћу и згаснућу, ишчитавамо у песми „Младост“. Ова песма, испевана по мотиву Хелдерлинове песме „Вечерња фантазија“, овде се проблематизује на нешто другачији начин, јер нема и неће ипак бити те луке обећаног мира:

*Где су ње старачке боре, кад ће ње седе власи?
На њразно мељу кућњаци јодина, на њразно
Секућиићи саји.*

Осећање егзистенцијалне празнине, расутости и подвојености бића, чини се, рађа тај порив за извесном деструкцијом и разарањем као одбраном, и опонирање свему плотском и материјалном као приземном и пролазном наспрам духовног. Али да то жуђено испуњење бића, не долази потпуно ни подавањем љубави и дионизијском ужитку живота, потврђују на много начина бројне љубавне песме ове збирке, које су мање-више и њен стожер, и жила куцавица. Будући да су веома сложене, оне свакако заслужују темељан приступ и посебно књижевно-теоријско разматрање. Овде ћемо се унеколико дотаћи само неких песама. Карактеристична је песма „Дионисове кости“, која се везује и за египатски пандан Озириса, чије кости Изиде скупља како би га поново саставила и оживела, нешто налик жени кад скупља веш за својим неуредним мушкарцем. Језички згаснута, ова слика је парабола руине и незнања, језе пред згаснућем узалудне вере у телесне сокове и трајност животне радости: „Нигде његовог тела. Ниједног комада меса“. Ето, како изгледа ноћ без светла и живот без смисла, сведен само на откуцаје срца попут ружног и кужног сна, како ће песник ефектно завршити кратку,

фантазмагоричну и загонетну песму „Ноћ“: „Ето, тако изгледа живот/ Без нас“.

У песми „Велика Алба“, можда је остављен и највидљивији аутопоетички кључ за ову поезију и уопште песниково поимање (не)могућности говора о љубави: „Укус вишње, путовање у Египат, лудост пијанства/ имају више шансе да дочарају живот/ него што то може једна обична љубав“. Наредни стихови даље нијансирају расположење дискретне сете сећања на оно време протраћено без праве љубави и актуелне екстазе, која телесност уздиже до сакралног: „Твоја леђа, ноге, осећам твој дах по својој кожи,/ и питам се шта је оно/ Што сам некада звао животом“. У истој песми, о оним божански надахнутим љубавним тренуцима, испеван је можда и најљубавнији стих ове песничке књиге: „Био сам снег на коме твоје тело оставља анђеле“. Својим „Априлским сличицама“, дужој фрагментарној песми, на свој начин песник гради нову апотеозу таквим повлашћеним љубавним сусретима, такође минулим, од којих је остао утон у незнању са нешто црног труња под ноктима, као плотски траг вољења и бића вољеног: „Кожу твоју,/ Крв твоју/ Ту сам је оставио да сатруне“.

Песник је у сталној несмирености и потрази за суштинским одговорима на вечну упитаност о томе шта је љубав а шта лепота, и чему уопште знање и људско ускуство. Ова и друга питања посредно, а каткад и експлицитно постављају песме Николе Живановића, као у поеми „Каже не познаје ме“: „Зна ли лепота шта то љубав на њој бојажљиво налази/ Или је лепота тек лепота, кад је од ње чиста,/ Као огледало бистра,/ Када кроз њу, без муке, љубав сама себи прилази?“ У жудњи за спознајом и препознавањем, пре свега, властите целовитости, оним правим и блиским лицем свога идентитета које негде постоји, али се расплињава и дроби у некој спиритуалној магми, помешано са реалношћу увек измичућом: „А лице остаје цело,/ Тамо на крају/ врло дуге улице“. („Лице“) Мало тога преостаје човеку у овој и овакво отуђено чилећој „реалности“ у осаму: „Одлазиш у све где ништа није стварно,/ нити ту можеш ишта донети што

ти значи“ („Стварност, прва варијација“). Можда нешто шкртих речи, које почаствују неподношљивост одсуства чисте љубави и лепоте, или само распетост између „пакла без тебе“ и „пакла са тобом“, кад „још једино је подношљива/ ова неизвесност твога долажења и одлажења/ Овај живот“ („Тридесет и једна реч о љубави“). Наизглед парадоксално, али у временима свакојаким апсурда и злости, најблискији постају они страни нам људи, који сваки дан пролазе крај нас и са којим се добро разумемо ћутњом баш зато: „Са много веће раздаљине/ него што се препознају/ Пријатељи, љубавници, Родитељи и деца“, како се каже у песми „Странци“.

Споне међу песмама окупљеним под насловом ове књиге, мада често невидљиве, понекад у оштрим контрастима тема и расположења као и различитим поетичко-стилским решењима, указују ипак на структуру која претендује на целину, додуше, лабаву. У сваком случају, чини се, да је песник Никола Живановић својом трећом песничком збирком наглашеније него у претходној *Асиајово*, показао спремност да на специфичан, свој начин проговара стиховима о ономе што боли, што је лично, трауматично затамњено и мучно, до краја неисказиво. У исти мах, измичуће и блиско, одвајкад људски универзално.

Јер, оно што рањава зар и не лечи, подиже дух поезије из летаргије додавањем новог озона и изазова, да би речју било вишезначније и истинитије обухваћено. На радост духу, такав чујни вапај за смислом и ослобођењем материјалних условности – заслужује да буде изнова артикулисан посвећеничким певањем и мишљењем. Покушај и те како вредан читања, уверавају бројне песме међу корицама књиге *Carmina Galli*.

ТАМНИ РОЈЕВИ – КАПИ МЕДОВИНЕ

Срба Игњатовић, *Слеји њујник*, Апостроф, Београд, 2007

*Бої нас није заборавио –
само ја баш брѣа.*

Јан Висе

Слеји њујник девета по реду књига песама и кратких прозаида Србе Игњатовића, појвљује се након неколико репрезентативно приређених избора, код нас и на страни, из његовог досадашњег песничког опуса. Ова збирка једног зрелог песничког рукописа, могуће је, наговештава нову стваралачку етапу нашег истакнутог песника, књижевног критичара, есејисте, прозаисте, запаженог књижевног и културног прегаоца ретког соја, опсега и талента. Па ипак, када је реч о месту Србе Игњатовића у нашој савременој поезији, делим утисак са претходним есејистичко-критичким промишљањем и анализовањем Душана Стојковића (текст објављен у часопису *Mons Aureus*, бр. 16, год. 2007. на стр. 53), и његовом опаском да је оно, ипак, остало недовољно уочљиво и на прави начин вредновано на домаћој књижевној сцени.

Ону суштаствену поетску магму за своје песме, чини се да Игњатовић црпе од свега што његов као под лупом изоштрени поглед, а срце такне и мисао у широким луковима даље бокори. Читамо стихове који изсијавају упечатљиве, злокобно сумрачне слике-цртеже нашег времена, и ван времена, дубоко пропуштене кроз лични доживљај које се потом кристалишу у сентенциозно заокружене многе фрагменте једног имагинарног путописа. Све то непосредно егзистенцијално искуство тренутка садашњег, песника води ка асоцијативно богатим реминисценцијама на многе драматичне догађаје ближе и даље историје, српског и других народа на овим нашим, усудним балканским просторима. Преображено у овај поетски путопис, оно се грана и уједињујући поентира у јасан, рефлексиван, слојевит, цитатан, отворе-

ни стих различитог ритма и мелодије, чинећи израз иронијски пригушеним а исказано једноставним али никада празнословно афективаним. И то је можда оно најјучљивије што језик Србе Игњатовића издваја и његов песнички глас међу многим чини препознатљивим.

Симболика наслова, свакако, упућује на сагледавање ове књиге као тематски суптилно и значењски слојевито изнијансираног певања, које настаје у једном посебном, осамљеничком духовновном стању бдења из сенке. И отуда, у *Слејом љућнику* толико истинске, потресне животне „аргументације“ из прикрајка, која се на особит начин проширује и укршта са свеопштом, метафизичком жудњом за изгубљеним, недосегнутим рајевима. Отуда, како у одељцима тако и појединачно посматраним песмама, све подастире елегичан тон и набој нихилистичке оријентације. У песмама које су груписане у пет смисаоно заокружених циклуса, укључив уводну и закључну песму „Хомеру“ и „Зид“, ишчитавамо суморна расположења, универзално безнађе проткно неком, дубоко личном и општом, помиреношћу са пролазношћу живота и света, где „лет вилиног коњица/ учи ме да журно жваћем тврдо градиво“. Експресивне, необичне метафоре често у почетним стиховима скицирају стварно, а потом маркирани детаљи прерастају у опоре и злокобне закључке, понтиране у завршним строфама. А оне нас сваки пут изненаде пластиком своје непорециве истинитости. Уз речи читав живот – записује песник, и отуд надаље буја неутажена потреба да се говори, да се поуздамо, у шта друго, него у речи – слатке главоломке. У њих целог себе на крају узидamo, као добровољну жртву, лучоношу „мртвога слова на папиру“, па и свега осталог „праха будућег“, што тајанствено пребива у нама као какво невидљиво: „гротло из којег непрестано излећу тамни ројеви“, каже Срба Игњатовић у једној од својих, у овој књизи најлепших, мајсторски сведених микро-прозаида – „Гротло, тамни ројеви“. Антологијске су и оне под насловима „Игра“, „Столпници“, као и остале. Речи људске, указују се и као зли волшебници што бивају весници погубних сила а, у исти мах, и утешитељке што

мелемно капљу као врели восак на лед око срца и усахле душе. Над њима, песник покушава да успостави савршену контролу. Поигравајући се, он моли и кроти те своје „тамне ројеве“, затим извлачи на светлост дана из кошница духа и нештедимице шаље их у свест и свет, дарујући им чистоту поетског обличја.

Унутарња тамнина овог песничког рукописа, заправо, (не)посредно сведочи песникову дубоку зебњу, дослут пун предосећања апокалиптичног, готово свеопштег Потопа. Дијаложећи са Богом о томе „невидимом“ почетку и крају свију ствари, песник као да уместо онога који ћути, преузима на себе сву бригу за „слепог путника“ самотника, тог судбински већ унапред предвиђеног губитника – Човека. Није случајно за свога стално присутно/одсутног сабеседника и водича Срба Игњатовић изабрао најумнијег и најстаријег међу „свевидим“ песницима, управо слепог Хомера. Њему посвећује прочеље ове књиге, јер кудгод да кренеш, иста судба се чита у оба смера. Заправо, Срба непрестанце умножава своје песничко *Ја*, поистовећујући га са искуством античких, и других великих умова и мајстора пера. Биће човеково, осамљено и незаштићено, запућено је Нигдином у свет без смисла и душе „крз заувек одбегле химере,/ безубе циркуске лавове“. Гост само у злосрећном своме веку, песник је свагда:

*Раскућен њре рођења,
вичан узіоју чистіе маїле,
сїрмоїлав нови Икар,
слейи њуїшник
у Нишїїаниїде.*

(„Слепи путник“)

Ипак, неки траг назире се у оном тихом пламу наде што једва просијава кроз тамину шуме и егзистенцијалних раскршћа, нашег доба и народа у историјски тешким искушењима и вртложним временима. Свет који је отуђен и самозаљубљен у брзини промена, није више прави дом већ само студена и самот-

на соба. Отуда је песниково основно осећање времена, док тако дрхтимо чежњући за љубављу и топлином: „Само зрно светла/ памиња у ноћи/ усамљена кућа –/притајена звезда“ (песма „Зло-време“, циклус „Цртежи, зрна“). Можда, упозорава нас Игњатовић, ако будемо стрпљиви пред најездом неких нових варвара и пре Апокалипсе, ипак ће стићи неко разрешење, одагнати заумне коби рода и дома:

*Јесен, и хладан дажд. Иде сурови ѿсїодар:
закуцај све ѿрозоре,
забрави кључаонице!*

(песма без наслова, циклус „Цртежи, зрна“)

Циклусом „Корен“ Срба Игњатовић се враћа традиционалним елементима митског језика, оног похрањеном у коренима усменог народног предања. Посежући за звуком и ритмом бајалица и бајки, он изнова искушава њихово благотворно магијско дејство. Верујући у древну реч, ону која још чува нешто од прапочела светог знања, очекује да се могу умилоствити науми злих сила око нас, али и оних у нама самима. Зато речи ваља поново учити, изговарати, понављати, бајати, све док је језика и памћења:

*Пустїи, ѿуже, роїове! / Изађи, найоље рђо!
Бежи, ѿубо, од мене!
Видео сам ѿи
ружно лице.*

(„Бајалица“)

Упркос свему, као да се нико не одазива, небеса не примају плача ни молитве, а одасвуд „из земље расте/ то јаук и збиља, више свет није љубав док маљ држи ред“. Мали народи и патње бездомника, остају сами као жртва на пању, сучелице маљу – такве потресне слике као „извештаје“ о варварству, без велова и романтичарских илузија, шаље нам овај „слепи пут-

ник“. Са призвуком горке сете између осталог, Срба Игњатовић као да, пародирајући, наставља још саркастичније ону познату параболу Чеслава Милоша о „турниру грбаваца“. Оригинално, елиптично, једноставно гледајући истини у очи, пеник себи и свету казује:

*Срећни грбавци се множе,
докови постојају безилави,
мајови су ойрали руке.
Ово је ојако доба!*

(„Забацаи главу“)

Иако са толико опоре и очите скепсе, најновија књига песама Србе Игњатовића изнова уздиже поезију: као призив и позив на хуманост, мудрост и једно велико братско присуство. Јер све то, одувек, неугасло пребива дубоко у људској чежњи и потреби – да нам свет буде поново дом, да се некако сачувамо, избегнемо и препознамо бројне Данајце и њихове дарове:

*Не веруј свему кренулом у сусрећ:
и балеја уме да се ваља.
Данајци лажне дарјове доносе.
Најдубље која око брај.*

(„Не веруј“)

„Рубин и јантар на језику“, мелем са жучи помешан, у исти мах пије се из заједничког крчага стихова Србе Игњатовића. Нештедимице, он је раскош свога стила кроз згуснуте варијације певања и мишљења без плакања, поделио је са својим најизврснијим пријатељима, песницима живим као и (не)умрлим маговима песничке уметности. Својим *Слејми љућником*, сада је свакако долио у већ испијене, и неиспијене чаше и своју стару медовину, новим капљама жучи подсетивши да песник казује „живот:/ не крије чемер, и јад“: Брани Петровићу, Манделштаму, Левчеву, Д. Николајевићу, Флори, Дучићу, Миљковићу, Попи

и др. Такође, и оним бројним што као Никонигде, своје тренутке-трунке троше, пратећи са ужитком странице *Слейої йуїїника* и немирним морем „прелазног доба“ путују кроз Ништанигде. Срећно!

КРОЗ РЕШЕТКЕ СЕЋАЊА

Мирјана Ковачевић, *Салонска ѝромаја*, Интерпрес, Београд, 2012

У своју најновију збирку песама *Салонска ѝромаја*, Мирјана Ковачевић као да прелива осећање црнила света, прело-мљено кроз драму властитог искуства из поеме коју смо иш-читавали у њеној претходној књизи *Жена у црном*. Али сада, у овим стиховима ту сумрачност језички друкчије нијансира, преобликујући фрагменталне наносе једне константне осујеће-ности у проширени тематски оквир чежње за недодатним ли-цима љубави. Зато, кроз решетке сећања песникиња молитвено призива одсутно-присутну топлину драгих бића, осветљавајући живом светлошћу лик умрлог оца. Очито, централну, готово са-краллизовану фигуру њеног детињства и одрастања, одуховљену бурама њене душе и болним искуством губитка. Потресна че-жња кћери за оцем, у хладној избегличкој атмосфери туђине и „салонске промаје“, заправо исписује тихи крик вапијућег из пу-стиње, тражећи из јаме обесмишљене стварности ону спасоно-сну потпору и помоћ вољене, снажне и нежне руке. Експлицитан молитвени тон, као што у песми „Молитва“ која неодољиво под-сећа на Јефимијино обраћање кнезу Лазару из тешког незнађа једног другог драматичног историјског тренутка, модификује се на различите начине и у неким другим песмама ове збирке. Згу-снуту стихови, каткад нагињу минимализму и херметичности, са местимично веристичким конкретизовањем реалних детаља и слика из свакодневице лирске јунакиње, успевају да превла-дају незнађе егзистенцијалне збиље захваљујући истинитости њене песничке речи, којом песимизам добија ново обасјање:

*ослободи ме немоћи
ѝешких кайака
језика слейої
ослободи ме јаме
из које извирујем
ноћу као мршвац
(„Молитва“)*

Међутим, од свога умрлог оца, песникиња очекује и више од оностраног гласа утехе и помоћи свеопштем „плачу сеоба“ у суровој збиљи „подељених истина“. Она жуди за њиховим негдашњим личним контактом, поуздајући се још у тајновиту свемоћ његове рајске душе која би је ослободила од фантазмагоричних снова и толико болног подсећања на детињство у родитељској кући: „само ме ослободи немоћи/ снова дечјих/ мокрих чаршафа од зноја/ тешког зноја угашене свеће“. Та угашена свећа као симбол разореног кућног огњишта, овде је и тужни знак заувек изгубљених простора среће, завичаја и топлине под скутом породичног живота. Истовремено и предзнак једино још неугаслог жара сећања на мртве, минуле дане повлашћеног мира и хармоније њеног бића, заштићеног драгим особама и стварима. А опет, сада је све то само покидани траг, преоденут у кошмарне снове неутаживе чежње бездомника за изгубљеним местом и временом, за властитим идентитетом:

*Да ли сам ѿо ја
или ѿосѿ
ѿрви ѿосѿ у новој кући
ѿоново зиданој
на друѿом ѿемељу
друѿачијих фаниѿазија
али исѿа
дединих жуљева слика.*

(„После првог септембра“)

У хладном оквиру света где „ждралови црни певају“, а актуелна „распродаја душа“ чини сећање на страх још мучнијим, повећавајући стално стање нелагоде и оне бољке која не разара само садашњост, већ и будућност: „Носим тај ожиљак/ као јарбол за сутра“ („Нека стара бољка“). Зато је, за песникињу ипак утешан само сан у коме је верно чекају анђели носталгије за оцем и љубављу и наставља њихов мистични, поново присан дијалог пун лепоте и језе. Јер, безмерно нежна љубав кћери пре-

ма оцу, у шта би још могла да се поузда и чиме да утеши и њега и себе, него речју своје потресне песме, као што је „Тајна“:

*О чему желиш да ти ишеш њесму
за коју знаш да неће ситићи
до твоја сандучећа
негде у ковчеју
иод земљом док сјаваш
можда те пробуди реч моја*

Покушајући да разлучи сан и јаву, сневача од севаног, понекад песникиња изнова све проживљавајући као да први пут види своје властито лице, удвојено и издвојено ван света, у неком заумном огледалу питајући се: „да ли то неко/ моје лице сања?/ да ли је то моја недоумица?“ („Сан“)

Песникиња све време једино поуздано зна да је од немогућности повратка прошлости и оца дели све – сем сећања у коме се очева патња идентификује са њеном. Виђена поново очима његовог искуства, трагика минулих догађаја као да јој се ипак са ове дистанце чини мање болном, јер: „Кроз очеве наочаре/ слова су мање злокобна“. У истој песми „Мир“, она осећа како је све то ствар „далеких љубави“, што сада пропуштене кроз нову диоптрију бива преливена бојом мртвих ствари које су отпрхнуле негде у мир изван илузија, па и самог живота: „видим срушене куће/ људе у похабаним хаљинама/ далеке љубави урамљене“.

Ипак, меланхоличне реминисценције на незаборавну очеву слику у себи, као да песникињу увек враћају на прапочетак, на оне најблиставије тренутке нежности пуне узајамног поверења и разумевања, замрзнуте иза решеткама сна и сећања, где заувек настављају да живе и трају у јединству сатканом од љубави, како симболички наговештава уводна песма „Крај“:

*Мој оцац и ја
садимо кућу*

*йравимо зимницу
од оїледала
живимо живої
йо законима Љубави*

Странице ове узбудљиве књиге доследно се држе тих вишњих путева срца, заокружујући стиховима својеврстан омаж родитељству, тој безусловној и безвременој оданости кћери своје оцу. У ствари, таквом љубављу, ауторка се истовремено одупире налетима бездушне „салонске промаје“, затечена без одбране у садашњости сред света језе и метафизичке осамљености. У сучељавању са прошлошћу, песме Мирјане Ковачевић рефлектују жудњу њеног бића једном уздрхталом осећајношћу у различитим емотивном распонима и стилско-језичким обртима. А она се преко повремених веристичких наноса личног доживљаја универзалног зла, успиње до пропланака утехе, спиритуализујући крајње дирљиво сусрет са својим умрлим оцем. Мора се признати, управо ова вишеструко захтевна тема је у ређем фокусу интересовања наших савремених песникиња, и ретко кад овако експресивно остварена.

КАДРИРАЊЕ СТВАРНОСТИ

Петар Матовић, *Кофери Цима Цармуша*, Повеља, Краљево, 2009

*Расте осећање неке нове озбиљности,
која се ойробава у смеху а не смеје се.*
Михаил Епштејн

Ако је поезија данас и даље оно фасцинантно одблескивање стварности кроз душу, онда свакако вапијемо за даровитим песничким именима нове генерације, која би нам својим остварењима могла понудити нове увиде и неке кључне одговоре на питања живота нашег постмодерног доба. Особито сада, када Интернет и други електронски медији све убрзаније истину чине тако немогућом а стварност виртуелном.

Овога лета, зато са радошћу откривамо управо реткога, препознајући га међу мноштвом, у имену младога Петра Матовића (1978, Ужице) и његовој другој по реду песничкој књизи *Кофери Цима Цармуша*, издање Повеље из Краљева у елитној библиотеци Поезија, данас.

Матовићеве песме, од прве до последње у овој збирци, указују на слике потресних крхотина изгубљене пуноће, које су нашле прибежиште духа у плутајућој боци на пучини, без адресе и адресанта. Оне узбуђују тихом екстазом негације објекта, ишчезавања смисла и егзистенцијалне енергије његове генерације.

Разврстане према мотивским круговима у шест циклуса, песме из *Кофера Цима Цармуша* нису тек пука инспирација и поетичко надовезивање на овог чувеног песника „Друге Америке“, постмодернисту са филмске траке и у животу, о коме и данас тако живо дискутују интернетовци и видео-обожаваоци одржавајући трибине у његову част. Матовић, на свој начин, дубоко проживљава вишеструко „урушене паралеле“ света, осветљавајући их из једне искошене перспективе споља и изнутра, фиксирајући рефлексе урушености властите интима: „Моја утроба

је корморан/ с марамом под вратом“, како каже у уводној песми „На оштрици бријача“. Зато свуда искрсавају слике умножене реалности урбаног, као исечци обезличене урбане свакодневице, прецизно изоштрени и укадрирани до најситнијих детаља. Оне упућују на дубље значењске и психолошке слојеве универзалног осећања апсурда, а нарочито стања процепа властите егзистенције, као и читаве своје генерације. Наизглед хладни посматрач, песнички субјект је истовремено и главни актер, у покушају да се из свега издвоји и заштити, овијајући се слаповима меланхоличне (не)помирениости са властитом осамљеношћу. Матовић нема илузија о животу који, управо од прекомерне употребе синтетички изазваних „стварности“, на сваком кораку незадрживо испарава и нестаје, маскирајући на многе начине свој нестанак. Отуда и чежња за одласком из овакве духовне опустошености места и времена, живота у коме је смисао „исисан као мушмула“, како каже у песми „Селидба“. У амбијенту отуђености света огрезлог у равнодушности, душу још помало греје помисао на декство, ако је већ оно само осујећено. То је, заправо, оно слућено цветање руже језика на ивицама светлости у потрази за непознатим обалама бића, повратак стварности тела и страсти, имагинацији – која долази изнутра, из крви. Али, све што се може учинити, недовољно је и неизвесно, унапред већ промашено и изгубљено, остаје без очекиваног одговора и уточишта: „Празнина: зграбућу је/ као било коју жену – Шта ћу осетити?!“

Из песме у песму, Петар Матовић ниже своје сцене стиховима, чини се једноставно и смирено, заустављајући их у тренутку као на екрану, попут Цармушових. И тако, у тишини кап по кап опорости, довољно речито и сугестивно видимо јасно неумољиве чињенице испражњеног живота, пуног „друма што се одмота у ништа“, како је певао Иван В. Лалић, коме са разлогом посвећује једну своју песму. Нетремице, над овим сликама лебди осећање празнине и недостатности, док аутентична стварност измиче иза видљивости дослута лепоте и смисла. Због тога, Матовић себе доживљава као онога ко је избачен на

невидљиву оштрицу очаја и незнања, распетог негде над провалијом између два ништа. Из дијалога који води са самим собом, скоро опипљиво осећамо тај његов еротично напет однос према ништавилу. Песник се самопосматра и испитује, стално одгађајући коначни одговор на изречено или прећутано питање: бити или не бити. А постојати, значи писати: „Сваки пут обећавам, кад пред бријање палцем/ испитујем оштрицу жилета, да ћу, чим будем/ задовољан собом, написати песму“.

У овој поезији, и чак и ствари попут незаштићених бића попримају осећај угрожености и стрепње: „зидови/ моје собе, дрхте у себи“, јер сама егзистенција није толико трагична колико је без душе и тоpline, заљуљана кроз огољену збиљу некуд у виртуелност недосегнутог: „И чега год се дотакнем није бол,/ већ празнина. Где је оно што убија“. Ово питање као да је постало већ свакидашњи ритуал, и зато нема упитника на крају реченице, како то видимо у песми „После ручка“.

Кадрирањем унутрашње реалности, неминовно се стиже у пределе визија кошмарне подсвести, а њих као да песничко Ја прижељкује, да би их потом артикулисало преко слике положаја идентитета у свету, како и потврђује карактеристична песма „Негирање фузије“, наводећи да се запитамо – није ли то наговештај краја наше људолности, или можда почетак неке успешније, безречне комуникације са самим собом и властитом душом.

*Свио бих се ѿојуи змије, у самој себе,
одбрили бих се, круи је једини ѿоложај
кад не изоварам, а разумем се.*

Минули век, уморан од самог себе, и надаље као да одашиље помрачене одразе у огледалу све савршенијих технологија, које пародирају непосредност и спонтаност доживљаја могуће лакоће живота и остварења љубави. А љубав, тако очито има обресе само пролазне наклоности, без дубине и трајније емоције. Из телесних сусрета двају бића, све ређе никне онај цвет

душа, које имају и умеју шта да размене, предају се једна дугој до краја: „Неко ту препознаје осећања, ја само слику“, каже песник. Јер, живимо у времену махнитог окупљања гомиле Фејзбук пријатеља, иза чега се, у ствари, прикрива нечујни крик за љубављу, док се чежња за целином пресвлачи у понуду расутих одломака – „не зна се шта је више поцепано; једра,/ или наше душе“. И због тога, није чудо што кроз Матовићеве стихове, испод призора недешавања и летаргије, веје тиха језа у којој се живот и смрт опасно примичу једно другом једначећи се каткад у истој симболици. Заправо, неутажена чежња за апсолутом, огледа се у болној жудњи за сједињавањем са сенима умрлог оца: „ерос,/ то је свећа на гробу мога оца“.

Такође, у песми „Змијски сјај“, видимо како и тренутке најљубавније интима разобличава присуство предзнака смрти. Љубавници не налазе оно довољно скровито, своје свето место тако „потребно за снове“, јер и тада бивају злослутно „пошкропљени змијским сјајем“ који оглашава близину хтонског света. И онда, када у младим телима експлодирају божанске страсти попут ватри светог Хераклита, песник зна да се тражећи љубав очекивало нешто много више и другачије: „Помишљали смо на смрт/ у нашој младости хтели неки други живот, не овај!“ Али, ипак тело даје и подстицај за могући измаштај неког „новог бродолома и нове митологије“, као неопходне наде пред долазећим невременом. Међутим, у неком часу када провали чинодејство месечине, и тада се испоставља да је то само још један омамљујући привид, последица пролазне „хијеромантије“ тела – одблескивање у води, заборављених нарциса. А затим, као да се све поново враћа у почетно стање несавладиве раздаљине оних, који остају без права на романсу, претварајући се у две сенке без емоција што ћутке узмичу ка мрежи паучине једне симулиране стварности (песма „Without Shaving“).

Праве екскурзије ведрине, за песника су ипак само оне које долазе из поуздања у реч, поверења у људски говор што одувек опстаје хранећи се у нади, а не у „ропцу тишине“. Зато Матовић каже: „Мислим о речима/ које ме емоционализују више

но људи, признајући да жуди за речима које су узбудљиве и податне, конкретне попут обличја жене: морају бити обле и меке, лакше од хлеба,/ а пуније од сапунских мехура да се не би распршиле у трену“. Он би желео да његов рукопис има баш такву магичну нежност, моћ и „снагу женског писма“, читамо у песми „Жудећи за женским писмом“. Потребно је побожно ослушкивати пулсирање женских жлезда из бездана пути, чији тајновити шапат покреће чула, убрзава струјање крвотока, озарујући дух доводи у сновидо стање, потребно да би се писала песма. Има ли лепше почаст и искренијег признања у нашој савременој поезији од ових стихова, упућених жени и њеном писму.

Међутим, у данашњем свету могуће је једноставно одабирати стварност у којој би желео да постојиш више, преобразиш се у Одисеја или Ахасфера, а да се не помериш из своје собе. И све то захваљујући архипелагу Интернет и монитору рачунара, који је постао најновији фетиш модерног доба – неки мали Исус, замена за све недостајуће – један христић за интимну употребу, како се не без саркастичног призвука каже у песми „О Христу“, и другим сличним песмама циклуса „Мрежа“. И шта уопште можемо поуздано рећи о продору овако кошмарне хиперреалности, сада, кад збиља: „ни богови/ нису више сигурни шта су божанства, а шта плоти“.

Кофери Цима Цармуша нуде убојит и лековит песнички говор, узнемирујуће утешан. Пре свега, својом искреношћу суочавања са истинама и заблудама осећања времена у коме живимо, остављајући многа питања о будућем отворена. Матовићев језик је дисциплинован, и нашао је срећну фрекфренцу и меру у том разгртању стварности, оком и душом која „није искашљала иронију“. А иронија, као што се зна, само је друго лице осећајности, и зато се опробава у смеху не смејући се, како упечатљиво потврђује завршна песма „Вирус Србија“.

Невесело, баш она и затвара Матовићев песнички кофер, засад. Јер овде „не дамара лист липе у ваздуху“ и ретко наврати благотворни ветар да проветри заразну устајалост ваздуха, после бродолома у нашем балканском, кошмарном пртљагу.

Петар Матовић је већ изграђеним, убедљивим гласом пронашао лепоту својих разлога, знања и позвања за једно посвећеничко бдење над сваком написаном речју и реченицом, уносећи драгоцени дашак освежења у нашу поезију, данас.

РАДОСТ ПОТРОШЊЕ И ДРУГА ОСАМИШТА

Петар Матовић, *Одакле долазе даброви*, Културни центар, Нови Сад, 2013

Песник млађе генерације Петар Матовић је својом претходном, веома запаженом песничком збирком *Кофери Цима Цармуша* наговестио чежњу за селидбом из духовне и материјалне опустошености времена и места. Тај излазак ван граница не само из свога властитог поунутрашњеног света заокупљеног „сопственом собом“, него и радикалнији искорак у нове светове савремене стварност других култура и градова, пре свега средњоевропских, десио се недвосмислено сада у најновијој књизи песама *Одакле долазе даброви*. Тиме је учинио видљивије присутним конкретне слике тих дестинација али и неких универзалалија, интензивно проветравајући осећај заразне транзиционе устајалости нашег балканског пртљага после бродолома. Безнадежно домаће сивило сада је заменила читава палета те исте боје, само у валерима једне друге лепезе, продубљене непосредним увидима и рефлексима из обрнуте перспективе – споља ка унутра.

Испоставило се, сасвим очекивано за овог песника склоног рефлексивности особитог сензибилитета, да је прецизнији поглед на свет и космос из градског језгра замагљен и недовољан. Јер из сопствене собе, или са ољуштеног балкона чије жице као кљове штрче сабласно над празнином, ако и размакнеш густо навучене завесе, ипак одатле „звезде нећеш видети,/ ништа нећеш видети“, каже уводна песма „Завесе“.

Шта остаје изван, и шта нуди поглед из даљине, питања су која са тихом зебњом себи поставља, упуштајући се већ у домаштаје и визије путовања пошто стигне до „порозне границе светова“, негде између овде и тамо, сна и јаве. И као да бодро себи дошапне на загушеним коридорима пуним нафтних испарења: „сада се препусти дестабилизацији зидова,/ њиховог белила и бледила, световима који тамо похрле.“

У првом циклусу „Ерозије“, следе бројни детаљи састале једноличности, расуте у стерилним пејзажима глобализације

и транзиције, која запоседа не само велике метрополе, већ и све поре целокупног живота и разграђене природе, никада више идиличне као некад, опажамо у песмама „Припадања“, „Коридор“, „Хипермаркет“, „Кљунови“ и другим.

У овим стиховима смиреног реченичног ритма и тока, пажљиво су бирани бројни „стварносни“ детаљи који конкретизују Матовићев песнички свет, засут терминима савременог технолошко-техничког речника. Између њих, просевне каткад усред неочекиваног описа суптилна иронија, као што видимо у песми „Коридор“: „Какав идиличан приказ: пуши се асфалт“, па и са уживањем удишу нафтна испарења. Некад се излије и тиха носталгија за завичајем, онда кад у сећање сврате она пуста поднева и тротоари малих градова у време кад липе цвате. Ипак, песнички субјект ће се у свим циклусима ове песничке књиге бавити другим градовима и просторима, и у тим даљинама он ће се удвајати и здруживати са самим собом, или болно раздвајати јер слути се да наравно, нема ту нимало поезије, закључује се експлицитно у песми „Фама о бициклисти“.

У песми „Дефлација, Хипербореја“, оживљава ненадно празнична атмосфера пуна ритуала и психолошке стешњености, у којој такође нема пуног емоционалног упоришта ни смисла, за чиме се свакако трага. И управо тад, у тренутку и амбијенту сасвим тривијалном: „као капилар пуца мисао/ о суициду!“ Тај исповедни инцидент, драма је суочавања која омогућава песничком *Ја* да изнова преиспита своје напетост сопство, и радикалније разгрне завесу навучену преко прозора да би се наставило „путовање“ кроз сплетове сложених светова и стигло до буке и осамишта урбане отуђености, читавих планета неразумевања. Отуда је и Матовићев „Палестински триптих“ само поразна слика разочарења, још једна дестинација која уместо очекиване интиме и духовног окрепљења, нуди слике карневала отуђености, халуциногене визије и бекства у опијате, као замену за промашаје и неаутентичност егзистенција. Вештачки рајеви и екстазе, све у свему, само су још једна потврда да савремени свет јесте „архипелаг испражњене амбалаже“. Скуп самоћа које

се затварају у континенте неповерења и мржње, баш тамо где је требао бити обећани егзил. У овом добу електрике и опште машинизације људског срца, нема дијалога и свако постаје свој фетиш, своја властита икона: „Ја сам машина/ ја сам еџуг/ Ја сам Твоја икона“. Елиплично и потресно, надамак огољеног веризма и натуралистичког силаска у каљуге вена и катакомби мита, религије и историје, песник једноставно сведочи оно што се може видети голим оком и чистим срцем, као доја старих рана на новим туристичким маршрутама.

Зато песников поглед непрестанце урања у светлост као у таму, пажљиво настављајући свој путопис из разграђених перспектива док „воз пролази недођијом без успоравања“ кроз контуре сумрачних предела и појачаних „Хипертензија“, како је назвао други циклус песама, које доносе дрхтећим сенкама стабла богатија речима. А ту сад се очекују и неки ведрији, интимнији тонови: напокон птице које не доносе суноврате и значења. Изванредна је песма „Шине и прагови“ уз остале у истом циклусу, где су наглашенији аутопоетички акценти: „Црвена пирана“, „Звон брезов“, „Одакле долазе даброви“, „Тропи“, „Слагање лета“, „Са границе“.

Често су ту и етерични призори који искрсну као сабласти из трошних ритмова цветних доја минулих епоха, за песника упечатљиви, узбудљиви и поетички врло инспиративни, упркос сталној нелагоди која посвуда узнемирујуће веје. Јер, страхоте и ларве увек се прикрију, као изазов за тумачења и умовања све равнодушнијих генерација које долазе у градове којим лутају нимало безопасне сенке прошлости. Попут хтонских бића пресељених можда у даброве, те упорне и ненадмашне сакупљаче грађе за своје уставе и бране, сличне песничким сновима: „можда бих могао осетити душу како/ струји у ваздуху, али не предајем се патетици“ („Раздвајање хоризонта“).

Међутим, како творачки импулс писања не настаје у мировању, већ у сталним променама и кретању ка границама могућег и немогућег, очекиваног и непосредном искушавању стварног, и отуда трећи циклус „Фронт: стакло, алуминијум“ отвара

нове перспективе и скривене углове гледања, онда кад град се отвара ноћу/ светлосним таласима („Бритве“).

Матовић пажљиво прати таласања метропола и недођија, усмеравајући даље своје мисаоне фарове и асоцијације на контрастне детаље, који одблескују у читавим фронтovima стакла и алуминијума на претрпаним депонијама и пијацама гвожђурије. Нарочито је пластичан опис, у исти мах и метафора, једне такве карактеристичне „дестинације“ у истоименој песми. Реч је о гробљу реморкера које плива у прљавој води и „тврдоглаво се не предаје“ корозији и уништењу, и дискретном али озбиљном прекору овој брзој цивилизацијској хитњи, где нико не завирује у туђе судбине и „утробе трулих потпалубља“. Овај мртвозорни морски пејзаж песник оживљава једино летом галеба. Он је ту као неко свевидеће око преостале чистоте света и слободне душе, да би посматрачу показао оштрину апсурда овог призора, у чијој близини већ иза брда је смештена туристичка оаза: „где бивају тела на плажама и корзоима, у брзим екстазама“. Завршни стихови иронијски, са пуним и горким оправдањем, поентирају ову песму као и цео циклус: „радост потрошње мора се одвојити од живота, пред његовим крајем црвени се“. А тој „радости потрошње“, једној од кључних одредница савременог доба, као да нема граница, а ни лека.

У сличном или нешто ублаженијем тону, разлиставају се мотиви наредних песама: „Нова Хута: жбун“, „Градско зеленило“, „Корпоративни номади“; „Контрасти“, „Громовиште“. А затим, следе слике нових урбаних зона, да би нагласиле и потврдиле апсурд апсолута непрегледног индустријског сивила, иначе основне боје, која даје атмосферу целој збирци. Савремени градови су конгломерати, у којима су некада душе градова били центри са прелепим ренесансним трговима, сада скрајнути и напуштени. Са жалом, Матовић у песми „Kraków–Katowice /Balice/“, описује овај град: „сад је периферија, превазиђен је центар, да сред равнодушног сивила: тако цветају бесмртни погони Шлезеије“, која не случајно симболизује планетарни цивилизацијски пејзаж. Шта остаје после ове свакидашње апокалипсе, на коју

нас је свикло ново доба, сем оне обичне и необјашњиве људске ствари, и вечне жудње за љубављу. И то су ти носталгични одблесци као утехе, које би могли доћи са наличја света у хлебу свагдашњем – прозори којима се враћамо.

У завршном циклусу, шкрта светлост обасјава скоро надреалне, отуђене призоре „страшног стратишта лимузина“, у које нас уводи истоимена песма „Путовати у Утрехт“. Она доводи у само средиште нека од универзално горућих питања, које Петар Матовић проблематизује на особит начин, смирено и одлучно. Без патетике, и не без дискретне емоције, свакако економишући речима.

Овом својом, иновативном песничком књигом, песник је по кородираној површи лажних сјајева и атрактивних рајева, загребао мало дубље, и у ширем просторно-временском луку прошетао даље од суседних дворишта, проветривши из више угла слике устројства новог светског поретка, и његове драстичне социо-психолошке последице свакојаким суноврата. Служећи се поетички делотворним средствима, често индиректно, мудро и опрезно постављао је и нека непревазиђена оновремена егзистенцијална и есенцијална питања, која би мога бити преточена у полемичке есеје, да то већ нису и ненаметљиво опомињуће поруке ове ангажоване поезије. Рецимо, вишезначан је и сложен туристички приказ у наизглед једноставној песми „Нећу о Аушвицу“, где песник мајсторски зауставља сцену код једне спонтано казане реченице: *It was fun*, коју у датом тренутку и контексту изговара америчка студенткиња, управо ту, међу сенима и остацима толико недужних страдалника: на изласку док се телеобјектив увлачио у тело камере.

Напуштајући незаборавне призоре и сусрете са сведоцима историје, песнички субјект се враћа на турско тло актуелности источних и јужних несрећа, у наше брлоге расходоване радничке класе и државе, што можемо видети у стиховима песама: „Југоносталгија“, „Алиби“, „Vita Brevis“, „Пролеће у Галицији“, „Меркантилна хирургија“ и „Сувенир“. А тај повратак, довољан је разлог да се још једном предочи како – варвари јесу варвари, а решења су свима непотребна.

Да ли је овај свет наш дом какав-такав, ако је кључ од историје и срца ове цивилизације – заувек загубљен? Вреди ли уопште напуштати собу ако се вратиш са путовања исти какав си пре био? Натоварен новим ковчегом стабала богатих речима, уобличених у мисаоно и поетички компактну атмосферу збирке песама *Одакле долазе даброви*, Петар Матовић је ипак показао да вреди. И да је вешто одбарикадирао порозне зидове сопствене собе, размичући одлучно завесе са прашњавих прозора – хроноса, етноса, етоса и ероса неких битних топоса.

После склопљених страница *Даброва* остаје да, озбиљније и дубље, поново размислимо: је ли поезија данас нека „друкчија пирана“? И баш све иза наших врата бесмислено, што рече Бродски – крик срца нарочито.

ДОВОЉНО ЗА ОБАСЈАЈ И СУМЊУ

Петар Матовић, *Из срећне републике*, Културни центар Новог Сада, Нови Сад, 2017

Умешношћу нам је иошредна да не дисмо провали од истине.

Ниче

Својим претходним песничким књигама током протекле деценије Петар Матовић је већ привукао озбиљну пажњу наше критике и читалачке публике, са искоракom и на европску сцену, која у његовој поезији препознаје један нови лирски глас као специфичан амалгам савремене светске и најбоље традиције српске поезије од Црњанског па надаље. Поред вансеријског дара и до сада оствареног поетички освежавајућег учинка, на домаћој песничкој сцени овог ствараоца чини посебним и један ненаметљив, самокритично одмерен однос према потреби да се по сваку цену одмах објави оно што се напише, ма се немало шта ново ни вредно певања и мишљења понудити, како често бива.

И ево нас сада, као и раније, пред неочекиваним насловом *Из срећне републике*, Матовићеве најновије књиге песама. Да ли овај наслов симболично-асоцијативно упућује на целину збирке, или је само фрагментарно покрива као провокативни мамац да би помислили на нешто друго или треће, откривамо док покушавамо сажети утиске након склапања њене последње странице. Наднети над неизбежну, епилошку а можда и кључну песму „Дим и сомот“: „Свет ће остати да лежи између нас и ове хартије неподељено“, увиђамо да је вишезначност наслова оправдана. Из њега, заправо, извире и увире дубоко унутра свепрожимајућа динамично преплитана нит животне драме и поезије, која меандрира кроз стихове четрдесет песма распоређених у шест циклуса. Некад опором ангажована, а некад стишана, у контрапункту и кретању споља-унутра, свака од песама садржи лежерну драж стилско-језичке магме Матовићевог писма, сведочећи страсну меру и потрагу за њом. А као свако чудо, по-

езија букне у ритмовима и сликама снажне метафоричке дубине и лексичког обиља, које изненаде кадрове свакодневне збиље, зебњу у сивилу незнања без обзира на мотивско-тематски, временско-просторни конкретан, или само овлаш наговештени оквир. Маркирајући веома различите топосе (геополитичке, социјалне, историјске), енергијом дубоке емоције песник им даје животну уверљивост, било пре или после пламена: „Посматрам је с леђа, и то никад неће/ сазнати јер сада је далеко од кошмара,/ од непоменица: мамим их на себе/ као на њу. Благословен је тај ваздух/ што је одваја од стварности. У име снова:/ обичних, незначавајућих и лековитих.“ („Жена на острву“, циклус „Пре пламена“).

Нису ли ипак „сви рајеви унутарњи“, како рече Маргарет Јурсенар, одакле песнички субјект измештен у тишину собе, кроз бес дуге и димних завеса може прецизније да сагледава свет и ехо сопствене душе у њему. Нечујни вапај за изгубљеном невиношћу и топлинама, за смислом речи и свега. Сумња да свет више никада неће бити нам угодно место, ако је то икада и било ишта сем чежња за просторима нежности и среће, или сновидо привиђење у дрхтавици голог бића на промају. О томе храбро проговара поезија Петра Матовића *Из срећне републике*, потресно и заводљиво суочавајући лирског јунака са рањивошћу тога расцепа, да би поставио питања о искушењима нове стварности овог века, и овог простора. У ери трауматичних пожара ратова и агресије тржишне економије, када се ствари духа и душевности сурово одбацују на ивицу маргине, такво певање може бити прворазредна утеха, сведоцба и порука – докле год се постављају оваква питања, има жеђи за животом и светла у даљини, као моста између света и човека: „данас су стихови потребни да би се/ разазнало шта је иза речи, иза свега,/ поезија не значи као хлеб или новац/ већ морфијум“, не без опорости, читамо већ у уводној песми „Исијавање“.

У песмама које следе нижу се готово веристички прецизно слике са тихим иронијским призвуком, статичне или у покрету, често на порозној граници сна или стварног одласка/

повратка. Као да је та расплнутост нужна и болно подастрта жељом за бекством из сумрачних пејзажа руина, карактеристичних за све провинције у транзицији „срећних република“. Као сублимација таквог једног осећања општег стања, издваја се ритам мајсторски сведене експресије у песми „Како нешто нестаје?“. Изостаје очекивани свечарски тон примерен божићном јутру у некој варошици, а искрсава пејзаж сасвим супротно доживљен: „улице и тротоари уски/ запречени сметовима вода/ улази у обућу као провинција у политички живот“... Да би се атмосфера те „расквашене тоpline развалина удобности“ симболички и фактички стопила у оно све што непобитно испарава: „тако нешто нестаје/ тако нешто нестаје лако и неосетно“. Таква језа лакоће постојања и нестајања, извире највише из оног новог што ће као последица настајати, и што се указује махом безлично, метално хладно и отуђено, нашта се тешко пристаје и са чиме се лако не мири.

Из анксиозности коју појачава нестабилна психолошка релација прошло-садашње и овде-тамо, стихови наредних циклуса ближе песника некој мирнијој обали, уточишту океанске тишине као стваралачке осаме, чистини која може смирити метеж: „Свет у којем/ не учествујем бележим кретањем/ речи на екрану;/ довољне за светлост и сумњу“ („Чистине“, циклус „Подељеност“). После свих питања и сумњи, иза ретких тренутака повлашћености, освешћује се да поезији, као и љубави, пре свега „треба вера да је могућа“, казује песма „Метеж“. Меланхоличном бићу скептика ствараоца (без таквих никада није ни било великих песника) неопходна је таква вера. Осећај властитог неиздржа егзистенцијалне и онтолошке језе, код Матовића је увек дубоко присутан као сенка, било у призорима баналне свакодневице, на путовањима, у ретровизору, међу зидовима, пред светлуцањем екрана, залазећем лету...

Понекад ни примисао на суицид није му далека, севне изненада као злокобна оштрица, у сећању на бол док слуша одређену музику, или усред лепоте медитеранске умекшаности: „мемла се/ шири из лепе успомене“ („Као Ганг“). Или у „Поврат-

ку са тржнице“: „суицидне помисли лепе се/ за тебе као влажно лишће за ђонове“. И зато се лирски јунак из свеприсутне еуфорије потрошачке испразноси, враћа нежности интимае, као свој своме: „Склоњен од олује и мноштва/ у приватност, задовољан као у ритуалу/ празничног обделавања или испијања чаја/ недељом, да бих се примицао сигурније“ („Стрепећи од целине“).

Трећи циклус „Нова тржишта“, фини је прелаз и припрема за стихове наредних мотивских целина „Пре пламена“ и „Осипања“, у којима ћемо ишчитавати песме ванредне лепоте, значењски и емотивно веома сложене. Особито ефектна спонка између овог и наредна два циклуса песма „Свежина“, горко призива поново оно суштинско, што машинизираним свету изобиља забаве и пустоши осаме толико недостаје: „само нам љубави недостаје/ као што Кини и Америци нова/ недостају тржишта“. Песме у циклусу „Пре пламена“, пре свега су посвећене љубави према жени, коју лирски јунак доживљава као неутаживу жеђ за бићем нестварним, ближе фасцинацији сна или јаве, него чулно и реално могућој стварности. А само таква фигура жене, која столује у њему самом, могла би учинити да „изнесемо облачност из ове провинције“. Али благодет такве узајамности и целовитости, као да ће заувек бити осујећена пресном реалношћу и сазнањем, јер: „знамо шта/ значи радост социјалне правде/ боље државе благостање левице“. И зато остаје препуштена неизвесности виртуелних таласа, сликама где „у дисконекцији замрзне се ехо пољупца“ („Webcam“). Свакако, свет дигиталне умрежености подразумева отуђеност и хладноћу, фингирајући електронским честицама блискост, превазилажење раздаљина, етноса, недостајања... Присуство одсуства лика драге, која је физички удаљена, само безобзирно подстиче туку сећањем на тренутке већ минуле среће, на топлине коже и укус изгубљених снова: „Хтео сам да те одведем/ у пустињу светлости, где не бисмо се/ разазнавали од блештавила. Али то,/ море – извило се и вратило у себе/ оно највише што смо икад имали“ („Испаравање соли“). Али, заправо „где су границе љубави и сиромаштва“, остаје да се разрешава у осипању. Да се враћа успомени на вар-

љива лета и тоpline северних мора, виртуелно или стварно приспе на многуђену Итаку, као болу који се мора завоleti, наместо љубави, наместо ништавила: „Осипао сам се. Као суви снег/ са алпских гребена. Као прах црте.“ („Прах праху“, циклус „Осипања“). Ипак, нека крхка равнотежа унутарњег и спољашњег хаоса нађе плодотворну благодет у тишини. А писање ма и као месечарско самопоуздање, увек нешто откине од свога пи-сца, који полази увек изнова ка сакралном тајанству „кретањем речи на екрану“. Јер, нисмо ли проживели уистину само оно што смо записали?

„Немати храбрости за мене је било лишити се поезије“ каже се у песми „О храбрости“ из циклуса „Подељеност“, којим Матовић затвара ову књигу још једном подвлачећи свој ауто-поетички *credo*, пласиран *Из срећне републике* на особито упечатљив начин. Зашто не рећи: у актуелном песништву нашем готово раван једном лепом инциденту. Довољном за светлост и сумњу. За узбудљиву читалачку авантуру, свакоме коме поезија још може значити – отров и лек у исти мах.

У ДОПИРУ ДРУГОГ СВЕТА

Миљко Митровић, *Тамнава*, Просвета, Београд, 2003

Прва песничка књига *Тамнава* Миљка Митровића (Косјерић, 1938), просветног радника и дугогодишњег новинара, исписивана деценијама, међу пријатељима и многим озбиљним књижевним знацима већ одавно ишчекивана, тек овог октобра засјала је на небу наше поезије. Митровић је од оног ретког соја врских, рођених песника, који су поезију морали писати колико и дисати, не бирајући и не двојећи се око тога – нашто и чему. Једноставно, он је складао стихове и живео своју Књигу у тишини несанице, потпуно јој посвећен. Повучен у провинцијску кулу далеко од књижевне вреве, међу књигама своје богате библиотеке, кретао се махом на завичајној релацији Косјерић–Ужице, без роптања.

Бескрајни сањар, човек и песник Миљко Митровић се дословно поуздао у поезију чисту, усавршавајући своје мајсторско руковање језиком, пре свега. Недвосмислено, о томе сведочи његова књига. „Време нелагодно“, тако је насловљен други циклус, ако га је заиста срело, можда као и све нас у међувремену, донело је и упитаност – није ли време поезије прошло. Од далеких шездесетих, када је почео објављивати прве песме у периодици одмах запажене, остао је на трагу своје *тамнаве*, велике метафоре. Иако је био у прилици, није журио са објављивањем књига нити жудео за у јавности честим појављивањем, као што то многи данас чине. Глачао је и редуковао сваку реч и израз, озвучавао стихове, чак и сугласницима придајући „чаробни сјај“ и једноставност, дубио значења компонујући необичну риму и ритам, мелодији тражећи савршенство... Поетска звучача и зрачења тамнаве, временом су се разлиставала, а скривени вез песниковог духа и радионице дубио и означавао сликама, готово заумним. И то је та језа поезије, на коју тешко да може остати равнодушан читалац, а и слушалац. Без сумње, овакви песници европског кова попут Миљка Митровића, при-

падају онима који потврђују Бодлеров став да је поезија „нека врста улога од кога се тек доцније добија интерес – али у накнаду за то врло велики.“

Ова књига саздана од осамдесет и више песама, изливена у шест циклуса, чини јединствену, хомогену целину, само је у датовању назначена једном изломљеном, недоследном хронологијом. У распону од скоро четири деценије, логику је водио песников доживљај света, у себи превасходно, и живота који се шкрто рефлектовао, пропуштен кроз горку светлост посматрача и посматраног, у присећању вазда. Отуда је *осама*, поред: *смрти*, *мрем*, *гроб* и сличних, једна је од кључних речи придруживши им и неизбежни *сан*, битна за прочитавање и доживљавање ове поезије. А она стога, отвара поетске просторе и покреће многа питања, затвара и корице књиге. Од првог циклуса, песник не таји да га *осама* походи и буднога, али и у сну: „Осаму у сну описујући/ присећамо се/ и оних детаља/ који се нису догодили“. Иако су наративни елементи у песмама сведени на најмању могућу меру, назиремо да су се неке ствари песнику већ тада догодиле, оне које ће се потом и догодити: „Ту ли,/ или где нас нема, још сан и гроб,/ ближимо“.

Од прве до последње странице, ова књига песама особитог песничког сензибилитета и снажног талента који се није дао укалупити ни у једну одређену песничку школу, побуђује несмањену пажњу. Доброј, и по високим донетима језичке магије и умећа, необично уједначеној поезији као што је ова, излишне су све школе и пролазни правци, хвалоспеви и оспоравања. Један чист и пунокрван песнички глас, боравиће од сада као песничко-ва збиља, можда као досађани сан... У сваком случају, сада међ корицама ове књиге. И одолевати сред самотништва тог, и свему осталом, верујем.

Скепса без натруха сентименталности обитава у овој поезији, залазећи и до негације властите егзистенције, оставља укусу сете у души. Али, сигурно је, душу читаоца разбуђује а дух побуђује на постављање многих значајних питања на нов начин. *Тамнава*, књига са многим антологијским строфама, иде

за оним трагом и звуком Лазе Костића, Диса, Настасијевића...
Верујем, они не би имали шта замерити себе достојним песницима нашега језика попут Миљка Митровића, до скоро, песника из сопствене сенке. Срећом, из ње је најзад одлучио да крочи у своју књигу – „Тамнавом,/ напoкoн, тамнавом“.

СВЕТИЉКЕ ОДАСЛАТИХ РЕЧИ

Живорад Недељковић, *Талас*, Архипелаг, Београд, 2012

Својом претходном збирком песама *Овај свети* (2009), Живорад Недељковић је најавио наставак свога песничког писма у нешто другачијем регистру расположења обликујући своје песничке слике, што је још наглашеније у новој књизи *Талас*. Чини се да није ствар о неком кључном аутопетичком заокрету или промени особног темперамента песника, него специфичној лирској тежини његовог укупног односа према дубљим разлозима песничког стварања, и посматрања рефлексивна света око себе у преплету са оним у себи.

Недељковић се и надаље потврђује као суптилни песник ишчезавања и измицања, промишљања неумитности пролажења, одакле проистиче неутажена „глад језика“, коју године животног и богатог песничког искуства само изоштравају, у понечем другачије нежно дубе личну релацију између могућности поетског језика и његових домета. Зато Недељковић прилежно опипава ту претећу пукотину између света и речи, говора и ћутње, рецивног и нерецивног, варирајући лелујава симболичка и она конкретизована значења, ипак не доводећи озбиљније у сумњу опстанак вере у смисао флуидног надилажења језика датог тренутка и места. Јер песнички субјект је обасјан речима тако понесен и „лак као перо“ било да листа књиге омиљених аутора и асоцијативно се преноси у пределе минулог и далеког, као и када пише своје властите стихове, попут ових у песми „Листање“ и многим другим: „застанем негде;/ Како и бива, греје ме огромно/ Сунце речи“.

За песника оваквог кова, писање није пука опсервација, нити само идилични опис чулних сензација, већ формула самог живота насушна колико и дисање. Отуда следи та стална потреба за обасјањем језика, где се истински испробава варљива вештина заваривања и самозаваривања: „Жељан стабилног ослонца,/ макар мисли, да је обујим“, како се каже у уводној

поеми „Талас“. Песник је стога на трагу тих одблесака одаслатих у неизвесност, у ветар који кроз време носи и развејава жудњу за сусретом са одразима сопственог лика и вољених бића, драгих предела, са оним истим што се изнова открива, замагљује и таласа ка непознатом. Права поезија и јесте уметност гледања, тачног самеравања и потчињавања видљивог невидљивом. Такав и треба да јест живот пунокрвног песника, као што је приметила Марина Цветајева, а нама се указује таквим и песник Живорад Недељковић, у овој књизи од корице до корице, од песме до песме, поезије каква се ретко данас пише.

Наизглед, читаоца може завести толико упорно, филигранско вајање и најситнијих веристичких детаља свакодневице, описа пасторалне лепоте природе, мајсторско нијансирање боја, годишњих доба и свега осталог у менама и прожимању, које и обичном посматрачу може бити доступно: „видим/ у истинском обиљу/ Онога што волим дане кад се/ кад се годишња доба додирују и тару“ („Ушћа).

Међутим, Недељковићева опчињеност светлошћу и посматрањем тог обиља каталога ефемерних ствари и догађања свагдашњих, заправо, само је повод за ненаметљиву увертиру у атмосферу стишаности првих строфа, које ће у наставку казивати нешто сасвим друго, рачвајући се кроз интимно и духовно преиспитивање, испуњавати лапидарном мишљу, оним свим слућеним и суштим. Можда и најбитнијим из кога и због кога настаје свет песме, којој ће се поверити: „Увече се вратим у сопствене снове,/ да сањам у њим/ И да ме сву ноћ бодре/ видљиве и невидљиве птице“ („Одлазак на починак“). „Чујни и нечујни анђели“ Недељковићеве поезије, то су те птице посланице љубави и утешности, каткад утварни весници стварности, али свагда сетни и благотворни весници узвишене лепоте овог страшног света. Можда њима захваљујући, у ове стихове улазимо лагано и неосетно, као у песниково најљубавније место сусрета са другима, са светом који се стално мења, у своме вртложењу сљубљено у један замишљени талас што нестаје светлуцајући у речи запућеној неизвесности даљине: „Гледати један талас; велика је,

мора бити/ Та вештина; видети га у његовој и у својој/ Пуноћи и пратити га у раскоши пене и опсена/ У којима се казује“ („Талас 2“).

А онда, све то пропуштено кроз повлашћено сећање, поново се враћа да би било посматрано из неког сеновитог „угла осунчаног дворишта“, душу огрејало мирисом дуња, тело окрепило соковима сјаја слика из детињства, као у ванредној песми „Мирис дуња“: „Сећам се плодова, окачених/ као светиљке, и сјаја који је задуго капао/ грејући и руке и непца“.

Дакле, сећати се – то је знати да си видео, да си (до)живео, да се време прошло сажима у неко другачије сада, и зато је оно важна жила куцавица поезије Живорада Недељковића. Оно неизбежно што он види и осећа као таласање ка ушћу, камо стреми светлост и свест, светост и профаност, зло и добро где ће све налазећи свој смирај и коначиште, након свега. Није случајно да је и Чеслав Милош ускликнуо: „Не могу да живим без тебе Сунце сећања!“ И није залуд поезија она блажена и уклета антена која успоставља континуитет идентитета сваког бића, повезујући прошлост и будућност, у покушају да превладава време из кога песнички субјект може опет говорити: „Могоа сам шапутати твоју песму, љубави/ ону која ме сећа/ да нисам, нисам и нисам/ престао да дишем“. Кључне и стожерне речи ове збирке су *свейлост*, *сјај*, *свейиљке*, бивајући дирљиво отелотворене у скоро жива мала бића, која одблескујући исијавају илузију чулности, жар неугасле плотске и духовне топлине. У њој се чува сва песникова драгоценост, отисци најдражих лица и ствари. А тиме им он упорно брани да нестану и оду у неповратни тренутак. Песник зна да „то липтање у сјају/ Светиљки одаслатих у речи“, јесте оно највише што се даје и чини – највише што сећање може, што мишљу подупрта душа проснева.

Недељковић је у овој збирци песама остао доследно на трагу песничког субјекта који се непрестано усредсређује у чежњу за космичким јединством, бесконачном стапању са принципом божанског свепрожимања, доживљавајући то као највишу хармонију могућег склад унутрашњег и спољашњег,

појединачног и општег, пролазног вечно истог: „Волим те боже дане, додиривање/ Разноликих, а истих твари и површи,/ Разигране варнице у прожимању“. Комадић по комадић, песник дискретно и посвећено зато отима од сна и стварности оно најлепше из свакодневља, из мрака око себе и у себи осунчавајући све то виђено, да би укотвио у филигранске цртеже на води, и пустио низ реку да се улије у море и безмерје, у неко слућено и жуђено „заувек“: „Да у мени остане чежња за менама,/ моћ да понешто задржим/а да нечега лако се лишим, као да/ Моје није ни било. Баш као да није“ („Ушћа“).

Пишући свој *Талас*, песник живописе једну врсту посебне (нео)идиличне стварности, којом покушава да спиритуализује свет, и приближи му се као властитом сну о чистој нежности једне племените мекоће, оперважене жубором тишине. А та готово сакрализована тихост је оно што он не жели да наруши својим присуством, већ само да је без узрујаности и патетике ослободи напетости, не би ли јој се и сам препустио као апсолуту неке више инстанце нужности, без опирања и сувишка приче. У озарју попут трансa, да би признао како од те светлости – „није се могуће ни отрезнити: средина је новембра, а одасвуд капљице сјаја“ („Од ове светлости“). Ипак тај сјај, из прикрајка надзире игра сенки и песников поглед помера ка невидљивом трону празнине, чинећи да је ваздушаст и побожно пажљив његов корак: „И ход је тих; могао бих/ Да скакућем с камена на камен; По нечијој души“ („Боје“).

То све, свакако, није једина чар песничког патента Живограда Недељковића, лирика за кога овакво певање и посматрање нипошто није хир, него „заборав тражи/ да идем све даље, што дубље“ („Што даље“), један ненаметљив позив да изнова размотримо – које су то и зашто, вредне странице оваквог посвећеничког трагања за сјајем светиљки, наших и туђих, одаслатих речи.

СНОВИДО МЕСТО ЗА ЖИВОТ

Живорад Недељковић, *Усион*, Архипелаг, Београд, 2017

Уметник мора нешто да пронађе – било у самом животу, било у средствима изражавања. А песник Живорад Недрељковић је одавно нашао и једно и друго, стално усавршавајући свој суптилно резбарени дијалог са собом и са светом, преобликован у себи самеравањем унутарњег са оним спољним, начешће из непосредног околиша. Његов песнички говор вазда „из речите дубине“ и утишан, посвећенички страшно одабира речи и њихове међусобне односе, вага врхунски прецизном вагом попут оне за трговце бисера и дијаманата. Особитост енергије која иссијава из раскоши песничких слика у најновијој збирци *Усион*, потврђује да је Недељковићево извириште врело једне вибрантне осећајности и живе мисаоности, способне да концентрисано и сугестивно лако влада језиком, у сталном вртложењу и таласању без имало афектирања и патоса. У дослуху са властитим дахом и духом, унутарњи и објективни свет, мада одељени, ипак се интензивно додирују у свепрожимању, како би се окупани светошћу светлости слили у јединство душе света, а потом преко рубова распршили у универзум.

Отуда је за Живорада Недељковића поезија оно богомдано сновидо место за пуноћу живота, плодотворно и сушто ткиво, које новим искуством пропитује тајну лепоте и ужаса свременог човека и света у овом времену егзистенцијалне зебње, на путу који се стално изнова поткопава, пада, опире, мири, пати, воли, али и успиње залазећи у непојамну светлост неке више безречне дематеријализоване коначности. Таква амбивалентна интензивно присутна поетичка свест, заправо је срце песничког *Ја*, као нежна жижга збиље и опсене нарочито наглашена у овој песничкој књизи.

Ни најбоља поезија не може заменити живот, као што се зна, али га може оповргавати, афирмисати, преображавати у видљивост разних лица пулсирања божанског присуства. Тај осе-

ћај је за Недељковића повлашћен, виђен и сањан душом речи, сазнан уроном у нутрину, из чије тмине почиње свако клијање духа у потреби за смислом, утехом и топлином љубави, па и самим запутом у властиту песничку авантуру као живот сам. Зато је песнику нужно да освести и прати своје дисање колико и писање као амалгам бивања, у коме утехе нема без именовања себе различитог, узнетог и скрушеног у скривености под „сенкама ствари“. Тако се износи на чистину језика лепота и сета живота, сведочећи овде и сада о оном најважнијем: „Остаје да још коју мудрост одломим/ И оживим је, и то није најпрече“ – како казује песма „Дубина“, једна од битних кључарица ове збирке, аутопоетички упечатљива, значењски дубоко расађујућа: „Недостижним обршавањем; желео сам/ Радост и само копао, копао и силазио/ Све дубље, знајући да то је успон“. И да је само песма „Дубина“ уз још неколике остављена под кровом наслова ове књиге, чини се, и тада би означила нови интригантни пропланак Недељковићевог песничког опуса.

Опчињавајућа профињеност зрелине метафорике у целини као и појединачним песмама ове збирке, мада је њена особитост (као и песнички поступак) и раније у књижевној критици доста истицана као Недељковићева препознатљива специјалност, и овог пута је са дометима врхунским. Чулне и експресивне слике природе, поново скрећу читаочеву пажњу на вишеслојно ишчитавање рефлексива *Усјона*. Ево једне такве уводне строфе, где је слика дожанске лепоте и ведрине у контрасту са поентом песме у последњој строфи: „Велика је радост ових стабала:/ Окићена плодовима, проносе/ Најлепше доје. Прате их јата./ И обојени ваздух певуши“. („Огромна туга“, II строфа). А ево и завршнице: „Огромна је твоја туга, свете/ Кријеш је, мислећи да и ти можеш/ Забашурити своју савршеност“.

Из песникове склоности ка неисцрпној љубави према мистерији ситница, видимо да су оне „мале ствари“ каткад непосредни поводи за одређени поступак песме, или симболички увод за много сложенија расположења и мисаоне склопове који ће доминирати у одређеној песми. Јер, песнички субјект

увек будно осећа пружену руку Еуридике, да би се као по некој нужној промисли упутио дубље и даље кроз шуме и лагуме испод покорице привида. Зато песме и саме умеју да воде малу расправу око избора детаља, који би могли бити прозор у свет достојан песникове речи, као што се каже у песми „Кутијица“, можда експлицитније него иначе: „Кад сколе ме тешки налози,/ Решим да затурим љубав према Ситницама; чим разаберем да/ Није узвишена, достојна опсена“. Одсуство/присуство те „пуке обичности“, део је поетике и навике да се јасно разазнају тајновити мали „знакови поред пута“, насушни за „Јеванђеља по срцу“, и утеху божанске поруке да: „у најмањем и величам мраве,/ јаву остављам крај пута“ (песма „Чиста срећа“).

Као и у претходним песничким збиркама (*Талас* и *Улазак*), светлост код Живорада Недељковића има онтолошку и сакралну улогу, која се у *Успону* појачава као везивна бит свих ствари у преплету микро и макро света, душе и тела, вере и скепсе, бола и смрти. А душа, држећи се свог успона уз нит светлости, верује и нада се. Ма колико тај унутарњи живот био скривен под веловима као сан, артикулисан самоговором којим се од спољног света шти крхким зидом, он је: „Увек сјај, а зидови се размичу, сударају/ Несигурни, подлокани очас падну“ („Пука обичност“). Да би у песми „Успон“ с почетка првог циклуса, песник указао на своју непољуљану веру у речи, и молитву за заштитом и искупљењем: „Наша је /Заштита у молитви, у вери да лишће/ Унутра венуће поступно; имаће Речи, распршене у светлости и води“. Да није те вере у моћ језика да ствара чудо и лепоту уз стално „вежбање стрпљења“, поезија не би још увек грејала овај какав-такав свет. И не би било ни толике глади за доказима „да свет је подношљив, можда савршен“, како каже песник, иако зна да савршени су само светови које сами спознамо у благодети сјаја игре властитих визија и опсена. У песми „Време на поду“, пратећи узбудљиви дијалог песника са својим сином дечаком, налазимо исповедни сажетак о искуству властитог живота као утемељења стваралачког порива: „Разрешења не беше у стварности,/ Него тек у опсенама да стварам/ Подношљиво место за живот“.

Такође, сличне исказе односа духовног наспрам материјалног света, видимо у различитим емотивно-мисаоним регистрима и у осталим песмама истог циклуса: „Вежбање стрпљења“, „Дрозд“, „Међу решеткама“, „Понорница“ и другим). У њима је присутна стална дубока стрепња над онеспокојавајућом суровошћу света и жудња за повратком исконске невиности и чистоте: „да из светлости што у нама отвара/ Очи да никада не крочимо, једина моја“. Таква жеђ за бекством из јаве лицемерја и присиле отуђености у природу, нарочита је у оне дане заласка „гњилог лета“ и михољског сунца. Тада треба отићи „међу решетке светлости“, осетити тежачки живот у пуном складу и блискости са природном молитвом „милости хумуса и неба“. Овакво озарје светлошћу као првотном супстанцом живота и лепоте, показује се ненаметљиво чулно и надчулно, посредовано убедљивим сликама скрушености, као основним фоном ове поезије, готово спиритуално усредсређене на светлост као живу жилу куцавицу једне више потраге и разлога духовног успињања, песничког и не само песничког *Ја*, о чему говори прворазредна песма „Примицање“: „Као да се увек примичем нечему посебном,/ Што је од огромне важности, да прилазим/ Нечему изузетном што мења моју мисао“.

Вода је други важан елемент ових песама као и у ранијим збиркама, особито тамо где је метафора доведена у близину поимања и звучања речи погодних за „градњу“ поетске магме, као у песми „Поток у ноћи“: „градио сам кровове, није да нисам,/ Само њих, у нади да са оне стране,/ Стекнем право да видљив будем,/ Капљу речи чији ћу поток бити.“

Упркос живота сањаног у милости светости и виђеног у лепоти могућности, за песника је свет одувек и заувек и једна „огромна туга“. Често само дослут испод савршенства, које нам не ушива лако ране нити своје „вододерине и ждрела“: „Од светла што сам видео, учиним се и ја/ себи сав један бол, једна хладна сијалица“ („Сав један бол“). Ближећи се шестом, завршном циклусу ове збирке, приметни су нешто засенченији тонови, пригушеније боје душе и њеног окружја. Спиритуално прозра-

чан у јединственој раскоши „обичности“, ванредно упечатљив песнички свет Живорада Недељковића се *Усионом* подигао за степеницу више, остварујући надаље посебно и заслужено високо место у савременој српској поезији. Јер, овим песмама ћемо се враћати као месту сновидог узнесења речју, прилазећи му нежно као блиском и топлом дому свога срца.

ВЕТРОВЕ ДИВЉЕ ПОТЧИНИТИ

Обрен Ристић, *У јорама чудо*, Уметничка академија Исток, Књажевац, 2017

Лирски венац од 22 песме, избор из досадашњег опуса Обрена Ристића у специјалном издању (српски, грчки, пољски и енглески) под насловом књиге *У јорама чудо*, скреће на себе несвакидашњу пажњу. Како читалаца који су већ упознати са поетским писмом овог песника, тако и оних који га први пут срећу на овим узбудљивим страницама, намењеним поред домаће и заграничној књижевној јавности.

На савременој песничкој сцени Обрен Ристић се у задње две деценије оглашава као даровити мајстор стиха, поуздано и са особитим повезивањем такозваног ниског и високог стила, „чији је језик утемељен, промишљен више од језичке игре“, како истиче уредник Срба Игњатовић у поговору претходне књиге *Сушрашњи варвари* (Тузла, 2015). Такву констатацију само јаче подупиरे поетички амалгам овог тематско-мотивског круга, значењски дубљи увид у фактички и митски оквир топонимије Србије на Истоку, Истока, Старе планине, Балкана, па и далеко шире. Али то не омеђује временску амплитуду једног простора и историјског раздобља, већ превазилази границе језика и етноса, полазећи од локалног посежуући ка универзалнијим рефлексијама о свему што се зна, или може слутити.

Све то, разлог је више да нас наслов *У јорама чудо*, зајмљен из једне песме у циклусу, запути у средиште песникове космологије. Интригантан као вишеструко алузивна и специфична неодређена одређеност, читаоца наводи да се пита о каквим је то горама реч. И шта је уопште чудо у данашњем свету, ако то није језик? Онај, којим проговара блага рескост поезије и језичке мелодије, како би смањила удаљеност између божанског и људског, Творца и стварног. Сажето и раскошним језиком разлистане, ове песме у више поетичких форми и неочекиваних обрта, хармоније и контраста, управо о томе говоре. И успевају да из затомљеног архајског врела из сна буде његово древно

срце, подарујући давном и садашњицом заплъуснутом животу завичајног простора, један митски ореол. У исти мах, на тај начин Ристић реафирмише достојанство вековне људске муке и трагике простора не само завичајног Истока, враћајући веру у постојану мудрост слојевитости искуства искомског.

Из ове поезије, можда зато, исијава нека опчинјавајућа сакрална светлост, узвишеност и скрушеност са којом се прилази „обичним“ стварима и ниским страстима кроз вечна питањима о човековој природи и удесу историјских ветрова рата и страдања. А шкрту светлост утехе највише и тражимо у временима зла и тескобе, као насушни лек за „лелеке себра“ у комешању векова од библијских времена до јахача апокалипсе и расапа у овим, када се из гора огласи: „Овде снегом прекривена жеља у срце се сели“, наговештавају два катрена и две терцине песме „У горама чудо“, која је и пролошки делотворна мада није смештена на почетку већ при самог крају циклуса: „Чудноват сонет мним али не зимски бели/ У горама високим једино песми тесно није“. У своју гору не залази повлашћено песничко *Ја* да би само казало разлог и наум свога певања ради певања, него да би са планине „високе“ слало посланице љубави „од гласова и слова у језику“. У вриску митских коњаника који разгрђе пепепео са огњишта, тражи се и налази искра предачког духа да кости потомцима згреје а речју их умодри. Јер, „Мудро у благости зборе сељаци у завичају/ Чим се магла спусти са Старе/ у глуво доба кад пси чувари ланце кидају“. („У горама чудо“)

У овом репрезентативном издању, песнички бревијар Обрена Ристића отвара песма „Поподне у предграђу“ маестрално сливена у минијатуру једног реалног, али истовремено и готово надреалног призора: „Последњи трзај петла/ одсјај секире/ и попрскана прегача/ и ништа се више није догодило“. Детаљи које песник скенира укидају сваку нарацију и опис, чинећи овај исечак живота негде са социјалне маргине, гротескно потресним сликом. Ефектна поента у завршном стиху додатно оставља за собом злокобни мук тишине иза оног што се ту „догодило“, а после чега више нема ничега, и неће се ни догађати. Симболички

гледано, овде се дискретно најављују елементи архетипа рустичног живљења, као и атмосфера оног миљковићевског поетског „недогађања“ у самој песми, јер „велика и фина је поезија једино она без садржаја“.

Међутим, кад се урони даље и дубље у Ристићеве наредне песме и стихове обликоване нешто другачијим поетичко-стилским средствима, стижемо у нове имагинативне слике и поруке „високих гора“, одакле мисли а ни срцу, више није тако тескобно. Тада, песми бива широко и пространо у складном преплету тајних знакова божанског и профаног, као што се види у песмама ванредне лепоте и сугестивности: „Господ је велики поета“, „Ноћ дуга, веома дуга“, „Тимацум Маиус Тимацум Минус“, „Пред полазак“ и другим: „Живот или трен је ово припитомљен/
У густим маглама Старе планине/
Лелек у тескоби/
Савршен модел савршеног мајстора“ (песма „Господ је велики поета“). Овоме се придружује занимљива метафорика и симболика виђења дома и породичног огњишта као „највишег орловог гнезда“, места самотног и поносно уздигнутог боравишта у царству небеских висина. Песничко *Ја* заједно са фигуром оца, из те позиције сагледава јасну непрозирност света, као Божје чудо у вртложењу, сталном присуству и таласању предугог незнања и недовољстава овог века „вукодава“, пошто „Ноћ велике обмане/
Предуго траје“ („Ноћ дуга, веома дуга“).

Бојом мрачне коби, песник маркира заборав и узалудност борби за опстанак претходних генерација „на брдовитом Балкану“, као и судбину своје властите, сада и овде: „Већ стотину година осећам на плећима/
сву муку прадедовску./
Нама, на буњишту у овом делу Балкана/
године тихо пролазе и брзо старимо“ („Пред полазак“).

Као посвећени песник, Обрен Ристић се непосредно обраћа митском предању или самом Творцу и чуду створеног више него својој савремености, како читамо у песми „На слици Драгослава Живковића“: „Шта нас то овде у овим пределима греје, Господе?“ У тренуцима одушевљења лепотом уметничког дела, песнички субјект се поново спаја са лепотом божанског

предела родне планине и земље, као да прелистава саму Књигу постања, идентификујући се „са шумама/ Које полако отима Стара планина“ а свака „травка је књига староставна“ („Врла страна“).

Овако сновидој песничкој визији, насушно је потребна нада у сутрашњицу која ће одолети дивљим ветровима и налетима варвара. Али, Обрен Ристић песник, не прижељкуе оне Кавафијеве, или Христићеве варваре са било каквим решењем, већ неке сасвим друкчије. Небичне, и сасвим посебне мајсторе, попут древних мудраца и поета који ће градити нови свет налик Творцу савршене песме: „Оне који једини су вични да моје намере/ Тек наслуте“, казују стихови изузетне песме „Сутрашњи варвари“. Исти тај мотив бриљантно надовезује песма „Ако бих зидао град“, у којој се каже да такви „неимари“ треба да укроте чак и само време-простор: „Јер само ће они, из векова давних неимари/ Ветрове дивље моћи потчинити и призвати/ Нови сунчев зрак“. Тај Ристићев светлосни град и у њему куће, неће више бити од трошног земног матреија, нити постављен на уклетом месту Балкана и земље Србије „насред друма“. А нити нови Скадар на Бојани, већ издигнут „на сунчаном блеску/ не оне какве се граде сред реке на песку/ Јер вечност припада светлости“. Такву „градњу“ само жудња „високих гора“ обасјана црним сунцем меланхолије, може да сања и нада се неким „сутрашњим“ питомим ветровима. Заправо, древно срце песника, ако ни у шта друго, ипак непоколебљиво још верује у чудо поезије. Оне, која може бити и својеврсна стварност.

Обрен Ристић, као по неком вишем налогу, ваљда, зато данас своју песничку мисију живи и упорно тка, баш ту. Каткад са висова горе „пуштајућу поглед на доњи логор“, док ствара своје сонете, спреман и да се изјасни „о дилеми да ли је заиста потребно писати поезију“ у песми („Заточеник у песми“) последњој у овом несвакидашње окрепљујућем лирском венцу. Са пуним поверењем у исповедни исказ: „да је једини живот/ Који сам имао онај у стиховима у удобној изби/ Од сунчевог блеска где сам се родио“, остајемо дужни враћању и дубљем промишљању његових чудесних стихова.

ТМИНЕ И ДУБИНЕ САКРАЛНОГ ОБАСЈАЊА

Обрен Ристић, *Часни сонети*; Православна реч, Нови Сад, 2021

Својом најновијом песничком књигом *Часни сонети* Обрен Ристић наставља сонетне кругове на већ утемељеној поетички тематско-мотивској потки својеврсне узнесености са дубљим промишљањем овога света и живота, онаквог какав јесте а могао би другачији бити. Песничко *Ја* доследно о томе сугестивно проговара из позиције властите вере у часно избављење човека данашњице, баченог на трусни простор светова између Истока и Запада, коме је нужно обасјање неким вишим пропламсајем духовне потпоре, лепоте и наде. Јер када људски дух храните стварним осећањима, и дух времена се може обликовати у том смеру.

Загрејати човекову душу поетском речју „заветне лектире“ мудрим вазнесењем срца, тешко је могуће без апологије самом Творцу и његовој првотно одлучујућој речи. Зато Ристић у прочеље *Часних сонети* ставља са разлогом своје већ оглашено остварење „Венац Творцу“, где у речи „истина часна себе је најбоље спознала“. Отуда извире усрдна молитва и захвалност за чудесну наклоност да „опише приказ што страсног поета бира“, у исти мах и страх да реч не изгуби моћ да „осветли звездокосца“. За песника језик није само пуко средство, већ делује као оострани и оноострани ентитет који бира повлашћена уста и перо за часне изасланике вечног логоса. Заправо, то је сушта одуховљеност песништва које може допирати у срце и ум као мелем свакоме смртнику. Сходно томе, произилази и дијалог са језиком самим као осом укупног исијавања и истрајавања поетске речи овога песника. Према речима Бориса Успенског, већ и „сам језик је један особен поглед на свет“, а свој властити поглед на свет Ристић, на аутентичан начин, једначи са погледом на језик. Песник ових *Часних сонети* посвећено послушкује благо српског језика и његовим архаичним нијансама сугестивно дочарава језгро митског света своје поезије, упркос томе што та

линија није данас преовлађујућа поетика савременог лирског стваралаштва. Исходиште надахнућа у овим стиховима стапа се у склад звучања и значења, лексички и семантички ширећи мотивску лепену „умећа ливења песме“ ка ономе о чему снатре сва три циклуса: „Неимарима древним“, „Инима знаним“ и „Видео сам други свет“.

Ови сонети нису само хармонично повезани у целину формалним решењима, већ потврђују оно што је истакао Срба Игњатовић у своме опсежном поговору књиге: „Обрен Ристић извесно није од оних сонетних мајстора чији лирски ‘дах’ ограничавају узус форме и правило риме. Уважавање схеме у његовом случају је подстицај а не циљ.“ Најузбудљивији домет таквог подстицаја, естетски и садржајно гледано, остварује централни циклус апологијом „Неимарима древним“ уз још неколико бриљантних акорда у песмама при завршници књиге.

За раскошну лепоту својих стихова песника изабирају речи творећи њихове сложаје, тако да се мисли јасно разумеју, а речи једна другу љубе запућене у сакрални „ехо минулог у будућем току“. Попут врских неимара од којих је учио из најбоље „вечне лектире“, песник гради свој чудесни имагинариј „на сунчевом диску“ слојевито и пажљиво. Нижу се експресивне доје у сновидим сликама ониричких визија, подупрте памћењем светих списа, хитнути из прошлог у будуће време преко пустошне садашњости да светлошћу растерају јаву мрких облака. Испод мајсторског длета Риситићевог језика у бројним сонетима искрсава просјај минуле среће детињства и лепоте Старопланинског завичаја, пратећи овоземне стопе у песку брижне потомке часних предачких завештања: „И како ће будуће насеобине те куће небеске/ Ко светиње остављене за боље дане/ Заборављена огњишта под водама леденим и стенама/ отворити тајна врата за нове укућане“ (9. сонет, циклус „Неимарима древним“).

Уводни сонет „Ако бих град зидао...“ наговештава о каквим мајсторима градитељима је реч, и зашто њима поверити несвакидашњу градњу небеског храма, јер и намера песничког субјекта није „обична“ него од посебног значаја, па зато тра-

жи достојне, поуздане и најчасније – „што доме/ Се кротки на фрескама мајстора сербских/ Они које каткад у сну виђам јер време ово мним/ не иште оне обичне већ оне што погледом смерним“... На пиједестал могуће и сањане духовне светковине песник ставља културну традицију митског и хришћанског искуства вере: „За оне који ће доћи/ Они из векова минулих забрављени“ (2. сонет истог циклуса). Ти древни мајстори под светачким ореолом у венцу од петнаест сонета сведоче чврсто уверење да – „само ће они, из векова давних неимари/ Ветрове дивље моћи потчинити и призвати/ Нови сунчев зрак“, јер само они су „могли да наслуте праву меру“ истине и тајне живота, а тиме и поезије као универзалног језика највише љубави. Без сумње, за овог песника су вера и поезија на највишој вредносној етичкој и естетичкој лествици, о чему резимирајући наглашава и магистрале 5. сонета тек да наслуте праву меру:

*Поезија је љубав на свим језицима! С њих ујисан
На највишем камену о који се с њошакх у дескрају
Сва енергија космоса која се овде у љубави слила*

*Ако се речи не јрле и не љубе – њо овде знају –
Нема лејоше и њесме Привид и обмана некој њоеша
Од изласка до заласка сунца њек њола је свејша*

Са дирљивим поштовањем циклусом у почаст „Ини-ма и знаним“ песник се обраћа себи сродним „заточеницима у песми“, који у његовом унутарњем свету обитавају као узорни путокази ка посвећењу и смислу властитог стваралачког делања. А касније, да би у осврту „на чаробну планету песме“ могао сасвим „јасно рећи да је једини живот/ Који сам имао онај у стиховима у удобној изби/ Од сунчевог блеска“ (сонет „Заточеник у песми“).

У завршном циклусу „Видео сам друге светове“ ове поетски усталасане одисеје кроз време и простор, остаје препознатљив лирски глас песника иако се оглашава са морских обала

под туђим небом, маркирајући нове топосе и своју фасцинацију водом и сунцем. Измештањем са родног тла, екстатични тонови само су померени у нешто другачији културолошки контекст на трагу нити свеповезаности божанске љубави, јер „жагор деце на свим језицима исти просветлиће риме“. Нарочито упечатљива ведрина пуна животне радости издваја сонете „Вода која спаја“ и „Сијам, таква ме радост обузима“. Познато је да се вода као елеменат сматра једном од најлепших ствари на земљи, зато није случајан ни тако дубок доживљај животодајне и њене метафизичке густине ни за овог песника. Море и вода уопште има вишеструко асоцијативну везу у *Часним сонетима*, а посебно са њеном обредном религијском улогом и патином светости – „И дух Божји надносио се над водама...“ Такође, неизоставна и непорецива је химна љубави као срж вере апостола Св. Павла, и на том библијском фону особито поентирана у стиховима сонета „Вода која спаја“:

*Бој је велики кажу овдашњи рибари И љубав њејова
Бесконачна знају Сјаројланинци на истоку Срдије*

Религијско и поетско најновијих сонетних остварења Обрена Ристића две су златне нити чврсто сплетене, а лирско и духовно у садејству које осијава лепотом ову поезију магмом радосног усхићења: „То неизбежно путовање Поезија Та дивна свечаност/ Тренутка Сијам таква ме радост обузима“. Плени ова тако ретка драж потресне искрености животне ведрине, која боји надом слова љубве *Часне сонете*, читаоца не оставља равнодушним. На трагу културне историје свога народа и домета високе поезије, Обрен Ристић је на свој начин делотворно показао како ништа не нестаје, али и не настаје без драгоцености духа памћења елиотовски схваћене традиције. Иновативни артизам и снажна имагинација битна је спона која његове сонете чини и даље несвакидашње привлачним поетичким простором, за нова преиспитивања и читања.

ОСТРВО ЖУДЊЕ ЗА БЕСКРАЈЕМ

Јевросима Ристовић, *Циклус песама* (из поеме *Три Е*), 2019

Песникиња Јевросима Ристовић, ненаметљиво присутна у нашој савременој поезији већ неколико деценија, сада и најновијим концептом циклуса својих песама потврђује упечатљиву експресивност једног аутентичног лирског дара, увек узбудљиву свежину стихова значењски и тематски чврсто повезаних. У овим песмама она налази прецизан израз и тачну меру своје суптилне осећајности и особите узнесености поринућем у мисаоне дубине, обухватајући плодотворно властити доживљај сусрета са стварним и митским простором грчког острва Евија.

Лирско *Ја* свакодневно предано открива лековиту за душу и тело чар тога простора, подлежући магији непосредне лепоте, послушкује зов античких богова, који су овде оставили ванвремене трагове у својој вечно одсутној присутности: „Из хиљаду метара дубине долазио је/ лек нама који смо из хиљаду метара/ дубине свог бића скупљали болест“ (песма „Евија“). *Вода, земља, сунце, море, обале* – кључне су речи-гејзири који запљускују раскош песникињине имагинације, отоварајући унутарње поноре, вртлоге и емоционална превирања ка новом промишљању света, личне и опште пролазности човековог смисла и бивања у њему.

Из песме у песму у овом циклусу, песникиња постиже завидне стилско-језичке учинке пре свега језгровитом оригиналношћу метафорике, дајући свему казаном и веђеном око себе и у себи, неку чулну спиритуалност пуну болног значења и емоционалне профињености. Уз просјаје духа наде у исцељујућу моћ митских изворишта воде и медитеранске врелине сунца, песничко *Ја* запљускују таласи неутаживе силина жудње за одсутно-присутном блискошћу и љубављу љубављу, за повратком времена и лица (не) минулих љубави: „Позајмљујем дане овог острва/ од лептира расцветалих као мимозе/ цвркут слова другог језика/ на гранама нара у нама израслог“, казаће увод-

ни стихови изузетне песме „Измиче ноћ своје столице“. Већ у следећим строфама чујемо унутарњи глас који се обраћа неком неименованом, присном бићу чије „лице од пене на саборима таласа луталица/ откинутих од мора као догумиле“, да би поверљивим шапатом дошла завршна, потресна строфа где се сједињује енергија „хелија речи“ неречених и дух љубави саме: „Свака хелија ових речи моје је/ складиште љубави за тебе/ Носим знак на челу оних што/ замонашили су ћутање“. Има ли на овом свету ишта надмоћније и немоћније од речи, наводи изнова да се поново запитамо над бисером ових стихова, као и сви остали у циклусу ове несвакидашње поеме Јевросиме Ристовић.

У инспиративном магновењу, песникиња као да све време оним што пише не говори о себи, већ сама собом. У дослуху са „цвркутом туђег језика“, слутимо како се целим бићем предаје божанској лепоти морског предела, доживљавајући сада овај и онај свет, прошлост и будућност као циклични просторно-временски бескрај једне целине, са којим жели да се ту, на том чудесном острву древног срца са њим поистовети, стопи, нестане... У вечном враћању истог, њена сновида душа осећа и зна да: „све су то наши додири/ који путују вековима и биће савршено спојени у неком будућем бићу/ Тамарис, његов сок састојаће се/ од речи о теби, мана настала од његовог/ сока спасиће ново племе у пустињи“, читамо у песми „Упија ме бескрај“, ванредне лепоте и рефлексивно-филозофске продорности. Јер: „Влати ветра опрезно ће додиривати/ босиљак/ залутали часови/ неће пристати да прођу/ остаће у пољу, у том семену,/ смејаће се пролазности“. Свакако овакво потресно лично бележење болног искуства као општег удеса неминовне пролазности свега, јесте прави разлог да пишемо и читамо. Управо, ону пријемчиву, зрелу и тако лековиту поезију од које нас хвата дрхтавица, какву пише и живи данас Јевросима Ристовић.

ЕХО СНА И УМА

Доброслав Смиљанић, *Искушења у невидљивом – изабране и нове њесме*, Повеља, Краљево, 2009

Недавно изашла у престижној библиотеци краљевачке *Повеље*, пред нама је пажње вредна, изузетна књига изабраних и нових песама Доброслава Смиљанића (1933), под називом *Искушења у невидљивом*. Након десетак година од претходног избора, ово је најобухватнија књига избора из досадашњег Смиљанићевог укупног песничког стваралаштва, почев од прве објављене песничке збирке из 1970. године *Грана неданој*, па до најновије 2006. Под називом *Архив белине*, укључујући и циклус најновијих песама.

Мада је и до сада овај песник критички високо, а ипак недовољно вреднован и рецепцијски пласиран, сада је могуће да овом књигом целовитије и комплексније сагледамо његов песнички опус. Не посматрајући Смиљанића само у светлу инцидентне, издвојене појаве на домаћој песничкој сцени увек негде по страни од ритуала текуће „естраде“ и пролазних мода, већ у једном ширем естетичком преплету са другима. Пре свега, у окружењу времена и места у коме се његов раскошни песнички дар формирао у гласу који је тихо константно опстајавао, значећи и зрачећи као једна вансеријска књижевна чињеница, више познат избирљивој публици него општем читалачком (не)укусу.

Између осталог, ова књига нас упућује на одјеке неких сродности, али и карактеристичних разлика од генерацијски нешто старијих песника: Ивана В. Лалића, Александра Ристовића, Јована Христића, Србе Митровића и, особито, Бранка Миљковића. Тек у овако елитном фону водећих песника, могуће је прецизније оценити и преиспитати Смиљанићеву поезију, чиме би се истакао управо њен коефицијент особености у односу на историјски актуелне песничке концепате друге половине XX века, и потпуније осветлила „специфична тежина“ ове лирике. *Искушења у невидљивом* свакако, сада би морала побудити нова и пажљивија тумачења, као и аналитичније приступе поетици и

дометима поезије, која најновијим остварењима можда врхуни досадашња, посебно књигама *Руине и њрививиђења* (2001) и *Архив белине* (2006).

Овај избор потврђује Доброслава Смиљанића као аутентичног песника наглашеног интелектуализма, али без пуких филозофских спекулација, што би се можда и очекивало с обзиром на његово филозофско, естетичко и шире образовање. Песме из његових првих књига наговештавају извесно повлачење поезије у поетику, остајући и касније у језику на трагу једне изломљене лирске линије „ројева у сочиву“, у покушају да именује суштост у „срицању бескраја“. Увек негде унутра, та линија је распета као жица „преко сна и ума“, полазећи од „златасте јабуке на длану“ тренутка садашњег, идући у оба временска смера – ка прошлости, и ка дослуту будућег, свесна недорецивости свих ствари срца и ума. Услед притиска „вишка вида“, песник непрестано урања у дијалог са невидљивим. Искушавајући распон између видљивог и невидљивог, једног и другог, песник слути знаке близине и даљине, доживљавајући онострану замагљеност као брид трулежи и неминовне пролазности: „Распарени су видик и видљиво“ (песма „Грoб у прозору“). Са осећајем зебње пред загонетком тог судбински заданог „вероватнијег постојања“, поетска реч управо и јесте „чин који потврђује суштинско постојање које нас дели од смрти“, како је својевремено приметила Ксенија Атанасијевић, пишући афирмативно о првој Смиљанићевој песничкој књизи. У исти мах, ова поезија покушава да декодира непресушну мелодију „мрmoreња“ душе и тела фасцинанцијом језичке енергије, која чини видљивим фантазмагоричне слике на „разбоју сна и јаве“. Одакле, као да сама песма најбоље „мoтри на мутна знамења у даљини“, скенирајући у ишчезлим ахетипским прасликама света, пејзаже живота и смрти:

*Видео сам њоднебља њде дух
чaми у мешини
и смрти на вечери
за мојим сѡолом,
видео сам.*

(песма „Вечера са смрћу“)

У овој поезији налазимо она вечна питања о тајни постојања пресвучена у нешто другачија, о тајни рођења и смрти, појединачног као и заједничког удеса, која навиру испод велова привида. У вртлогу бивања, Смиљанић прати мене властитог идентитета кроз време, управо у оним облицима која се стално отимају опису. Отуда се понекад и директно обраћа самој смрти, која „долази и одлази кад хоће“, као каква повлашћена светска дама: „ко сам, ини/ без песме, која/ студи“, како читамо међу бројним антологијским, и у стиховима песме „Вечера са смрћу“.

Идући за интуитивним ка надреалном, песник се служи антинормативним и неподвижним обртима, остварујући једну херметичност свега даног, и неданог у језику. Веома слојевите, ове песме се најчешће згушњавају у минимализам без наративних искорачења, проширујући значајно своју значењску лествицу. У овом прегледном избору, видимо да се аутор једнако успешно опробао и у дужим песмама, медитативним записима и прозаидама. Заправо, Смиљанић и сам потврђује да је увек био у потрази за оним поетички неомеђеним, ризикантним просторима домишљаја „где се тражи све а налази нетражено“. И зато песник обликује особит лирски штимунг ефектно сведених слика у краћим формама, као у оним дужим које интензивније надахњује носталгија мита и неких других топоса. Међу најимпресивнијим из овог круга, незаобилазна је песма „Мирис јабуковог цвета“. Својом елеганцијом, она меланхоличну рефлексивну преображава у етеричност чистог лирског бисера, која светли негде у скривеној мудрости „пепела минулог“, као онај мирис који „у своме краткотрајном понављању“ испарава, поново долазећи нам из палимпсеста оне прошлости која не може проћи:

*Под намењима белине
іде је још све моућно,
іде слика ірекрива слику,
сва ірошлості није ірошлості:
она којој смо дужни
доћи ће іо нас.*

У овој песничкој књизи, песника Смиљанића читамо преко веома различитих формалних модела као и неочекиваних

искакања из њих. Јер он је увек био у порицању властитог поетичког система. Данас све чешће запажамо како изванредни поетички учинак Доброслава Смиљанића утиче на млађе песнике. „Смиљанићев лирски глас непрестано означава то измицање предмета певања, његову подвојеност на чулно и појмовно, али и његово превазилажење“, наглашава ауторка поговора Бојана Стојановић Пантовић. Смиљанић је од оне врсте песника за које је сан непрестано у једном близаначки блиском односу са смрћу. Не само унутарње стање, већ константа, о чему са аутопоетичким призвукотом и сам открива у песми „Сан и језик“. На тој надумној релацији налазимо Смиљанићев метафизички простор, одакле се жари – „душа ватре у дну слике/ где је све једном рекло: ево мене“. Зачарано језиком песничко *Ја* се отвара у сну, да би непосредније срело сумрачно лице света: „улазе у мене сви ужаси свата“ (песма „Негација“).

Из осаме песниковог бића, ерос његов гласа на разне начине открива да је „на жици од пакла и сна“ увек будне мисли о немогућности досега целовитости и лепоте за чијом чистотом се жуди. Али на крају крајева, у бескрајном комешању и хераклитовској промени, зар се свет тако трагичан и рушеван, у свој својој распарчаности не обнавља, трајући по неким недокучивим законима испод привида. Колико и ми сами, свако понаособ и заједно. „Све се мења да би остало исто“ (песма „Елегос за белу страницу“), како каже Смиљанић, не умањујући овом смиреном сентенцом, осећање дубоке узнемирености и студи пред слутњом увек неизвесног, настајања и нестајања. Ова мисао, као да се даље разгранавује у многим песмама на овај или неки други начин, поентирајући нарочито упечатљиво у песми и рефрену: „Неисцрпно је наше гудљење, Господе!“

Немоћ самог језика да досегне сјај жиже смисла, преображава се понекад у један дискретно саркастичан и црно-хуморни тон. Тај однос извесног отклона и у мутне сумње у сторију властитог живота, посматран преко тела и телесности, на трагу је модерниста српског песништва, Растка Петровића и неких потоњих. Смиљанић чак и „пакао језика“ схвата као флуидни рефлекс ентитета телесности. Са сопственим телом и

животом у разлазу, песниково духовно биће ретко је када сљубљено: „тело је моје понекад моје тело“. Као и све остало, оно је непотпуно и недовршено без своје недостајуће половине, због чега се од њега удаљавајући песниково *Ја* измешта у игри више различитих идентитета: „Оно и ја/ Тумарамо/ Различитим путевима/мислећи да је један“, каже се у дужој песми „Понекад моје тело“: „Из неке заседе мучки/ Ускачем у њега/ Као јахач у седло“, завршница је ове песме. Њен ехо, као да се из ране песничке збирке преноси и у касније, где видимо како се листа значења изненађујуће проширује и продубљује, од доживљаја потпуног расцепа, сликовитог пакла, или клатна обешеног о ништа, па до онирички обрнутих слика дубљег неспоразума са светом и његовим ужасима: „Понекад/ само понекад/ ја упаднем у свој живот“. Међутим, за Смиљанића је тело и сакрални епицентар ероса читавог бића, „монада у којој се огледају све остале“, како каже у песми „Ако је тело“. Означавајући тело као покретач љубави, којом се оно и крунише: „ако је тело ружа, љубав је њен мирис“.

Ишчитавајући песме из књиге *Архив белине*, откривамо (ако то раније нисмо), особитост њиховог ероса, попут „Оргастичке руже“ уз још неке, оне дају неопходни зачин једном оваквом, златном пресеку укупне Смиљанићеве поезије. Хронолошки, а и симболички, *Искушења у невидљивом* се затварају песмама из најновијег рукописа, управо „маловременом ружом“, у којој се сва умножена и истумбана песникова *Ја* сустичу, отеловљена у узбудљив лирски говор, свагда засут елегичним латицама на „краткој стази још краћих привиђења“. Јер, све убрзаније „опкољава нас време као умрлог плач“, како читамо у истоименој песми. А опет, кругови се никада не завршавају, јер коначне верзије песме нема, иако сви покушавају да је напишу: „нико се тако не мрзне/ као они који заврше мисао“ (песма „Сувомразица“). Упркос посвећеничком бдењу, искуству кроз „искушења у невидљивом“, овом поезијом остаје да веје „меланхолична као утеха“, једна дубока скепса у трајност и крајњу сврху записаног, што епиплошки интонирано казује и песма „Које нема“:

*С времена на време
црна јосџа
(која реџико загрема)
дође
и обрише џаблу.*

У духу могућих изненађења, када је реч о песнику ванредног формата какав је Доброслав Смиљанић, ова песма и затвара странице књиге. Ако су периоди среће доиста само „празни листови у њој“, ипак, оно што није бол није ни живот. Барем не онај, достојан раскоши виноућа поезије из архива белине, каква нам се указује на њеним страницама.

НЕИСТРАЖЕНИ ПРЕДЕЛИ РЕЧИ

Љубинка Стевановић, *Кућица са доминама – њесме и ѡрозаиде*, Осечина, 2020

Изнета на светлост дана најновија песничка књига Љубинке Стевановић (Крива Река, Златибор, 1950) *Кућица са доминама*, и формом и садржајем указује на несвакидашње узбудљив језички амалгам линије њеног лирског певања, обогашен искуством једног продубљенијег аутопоетичког онеобичавања. Да је књига обликована као јединствен концепт указује и сам наслов, који сугерише да су стихови и прозно-медитативни записи као специфични азбучник, истог мисаоно-емотивног сродства. И због тога, стихови и ритмични прозни медаљони, посложени су симболно као доmine у кутију, пуну мириса самозатајног кода архајских, старих и нових речи. Филигрански прецизно, песникиња алхемијом свога личног дара и умећа преводи срећно такве речи из неизречја у бројна значења, доводећи их у контекст необично експресивних рефлексива, звучања и врхунских поетских слика. Из тог обиља речника за овај азбучник, ауторски глас суптилно меша и повезује нити патине минулог времена живог народног врела са властитим светом, преливајући их изразито чулним бојама осећајности, срцем бића и надахнућа.

Мисаоно језгровит и јасан, лирски устрептао овакав вишезначни поетски бривијар и лексикографски значајан подухват, у исти мах, заокупљен је и метафизичком запитаношћу о вечном бивању, човековом удесу и смислу сушних и других ствари на дохват руке и у нама, које остају без коначних одговора и именовања овде на земљи, где ћуте звезде под трбухом неба (песма „Прело“). Свој исповедни унутарњи шапат, ево како песникиња поверава сакралној фигури фреске у Грачаници: „мале су речи моје/ да изразим небо/ у теби и над тобом“.

Позвање песничког дара Љубинке Стевановић није склоно пуком низању очућавајућих утисака и детаља из егзистенцијалне реалности и локалне топонимије тренутка, већ оним просторима похрањеним у сећању, који је воде до неког вишег

нивоа песничке метафизике. И то је резултат константе ауторкиног луцидног, тихог трагања кроз архетипске слојеве језика, призваног фрагментима светлости попут древног фењера из тмуше заборави оног првотног речника, где су стихови и реченице у љубавном дијалогу са речима у сазвучју слика, песама, узречица, разбрајалица, мудрих изрека, у некој сталној игривој чаролији.

Све то, једноставно, однекуд, изненада бљесне на сунцу као грумен злата из нутрине, да срећном налазачу озари душу, а читаочеву пажњу остави без даха. Ако ову књигу одиста пажљиво листамо, опчиниће нас засигурно магија „кутије са доминама“, од прве до последње странице, којим год редом да је окренете, пре свега својим разљубокореним азбучником света природе, шта год под тим подразумевали. А несумњиво, тај речник је негован дуго, помно и нежно, љубавно полетно, сетно и радосно, да би живео и безвремено цветао у дожанској башти језичког имагинарија Љубинке Стевановић. Обиље тако „брушених“ речи овог речника, као домина по домина слаже се у стих до стиха, елипса реченице до реченице, преносећи лако дух порука из чистог и питког језгра оног исконског језика немашности, који „зна“ унапред и уназад о свему насушном што се може и жели знати, видети, слутити, чути, снатрити. И досањати за једно читаво небо ружама премрежено.

Да би небеске кључеве поезије ове песникиње лакше откривали, неопходно је ту драгоценост речи сећањем и записом бранити од сила мрака и нестајања. Бдењем над таквом баштом српског језика, вреди ли покушати спасти је од самозаборави, од себе самих и свакога другог? Вреди – препорука је коју нам ауторка својим ауторским остварењем упечатљиво показује. Азбучник ове књиге од А до Ш, памтићемо како год га лично доживљавали, ипак метафорички и дословно: „Бити сам у својој баштини“.

Бити посвећени сакупљач мириси, чувати га у огледалу неистражених предела човекове суштине и празнине, исказ је у изузетној прозаиди „Цеп“ (азбучник под Ц). Обделавати своју

башту као заједничку нам имовину поезије упркос свему, док још нема тачаног одговора да ли смо срећнији кад имамо фејзбук уместо фењера. Одати се заносној лепоти чарања матерње мелодије – чини се да је поетички и животни мото Љубинке Стевановић, био и остао доследан: „бунарити по ведринама и тминама, бранити се од бесмисла белим лептирима и безазленим разбрајалицама, брушити снове“ (азбучник под Б, прозаида „Башта“).

КРОЗ ПРСТЕН, ПОТРЕСНО И НЕЖНО

Бојана Стојановић Пантовић, *У обручу*, Повеља, Краљево, 2017

У најновијој збирци песама Бојане Стојановић Пантовић *У обручу*, лирски свет израста из густине властитог доживљаја живота и бивања, измештеног претежно ван „зидина“ спољашњег у унутарњи. Кроз прстен времена, сагледаван као усложњено искуство, тај свет се артикулише смиреније него у ауторкиним претходним песничким остварењима, прецизно обликујући језик песама различитог ритма и дужине, мотива и перспектива. Складно повезане у четири циклуса тридесет седам песама под вишезначно асоцијативно-симболичким насловом, увек су са смислом за сажимање, језички сведене а значењски разлистане у битне и сугестивно драматичне слике, емоције, визије ониричких снова и предказања. Узбудљиво и неочекивано поентиране, од првог до последњег стиха пулсирају живим дахом и емоционално-рефлексивним превирањима, показујући једру свежину једне особите, снажне песничке индивидуалности.

Концепт ове збирке, схваћен као оквир за кружно емотивно, митско, и културолошко путовање временски неомеђено, почиње циклусом под називом „Изван зидина“. Уводна песма „Херина љубав“ у евокативном тону, упућује на идентификовање песничког *Ја* са грчком богињом, која се обраћа вољеном мушкарцу чије се љубави, упркос својим моћима, не може одрећи ни по коју цену: „Јер сплеткама плаћам сваку љубав/ коју пожелим да развргнем,/ сваку љубав коју хоћу да отрујем,/ сваку љубав, осим твоје.“

Али богиња једне такве разбољене љубави, већ у следећој песми „Жена торзо“ пресвлагана у лик савремене жене, фиксира камени торзо древне Атињанке пројектујући се у њену симболичку двојницу. У стању надихват сновихјења, она доживљава мистични еротски сусрет са незнанцем, за који већ унапред зна, да тај тренутак у бунилу сна за њу је судбински: „Остаће окру-

гао, цео и сјајан као медаљон“, док он „већ је заборављао моје име,/ и звао ме Нике“, поентира изузетно упечатљиво последњи стих. Уједно се иронично алудира и на чувену скулптуру/торзо грчке богиње победе, Нике од Самотраке. Вишеструко удвајање фигуре главне лирске јунакиње, које се укршта и прелива у појединим сликама у игри различитих идентитета, попут неког фантазмагоричног филма. Такав делотворни поступак градње песме карактеристичан за поступак ове песникиње, запажа се још од њене прве песничке књиге *Бескрајна* и особито прозаиде „Две“. Овде је сада приметно још убедљивије остварен, прочишћенији, значењски сложенији, емотивно стабилнији, како показују песме „Црвена кћи“, „Итака“, „Одисејев страх“, „Љубави моја мртва“, „Свакодневне посете“, као и бројне друге. Перманентно присуство тематизације породичних фигура, особито женских, и њихови међусобни односи у преплету, широког распона (мајка, кћерка, мајка) укупне поезије Бојане Стојановић Пантовић, иначе веома ретка појава у нашој савременој поезији, заслужује читаву студију.

Путовање у прошлост кроз митски простор, и време у окрету ка суморној будућности, песмом „Итака“, наговештава једно особито па и сасвим интимно искуство када се лирско *Ја* придружи Одисеју, мада му битно супротстављено, јер „опасно је вратити се на Итаку“ управо „због страха да те нико, баш нико/ чак ни додиром неће препознати“, говори експлицитније о томе песма „Одисејев страх“. Путовање је важно да би се суочавајући са собом, наслутило време долазеће: „Мирисаћу измаглицу/ и знаћу,/ знаћу да она долази мени“. У истом циклусу песма „У обручу“, тка замишљени дијалог са блиским пријатељем песником Станишом Нешићем, који није више међу живима, а са којим је још „ми“ у вечној садашњици негде замрзнуто у обручу. Заједнички проживљено време некада, сада искуством смрти и коначног растајања, сетно потврђује пуну трагику пролазности и губитака у кружењу: „све мртвијих љубави/ и никад догорелих ватри“. И то је тај поразни обруч, заувек омотан као прстен око прста судбине. Нити се може скинути нити отворити: „само

појачава/ свој неумољиви круг, и зауставља нас/ на једној тачки узлета“. Само такви тренуци остају, попут драгог камена, да светле и даље као (не)угасле ватре. Као знак да бол још је ту, и да му се може казати – док јесам јеси ту, речи су Ранка Маринковића из мотоа збирке.

Такође, за песнички субјект нема излаза ни из обруча свакодневице који стеже урбана отуђеност. Песма „Градски човек“, готово веристички прецизно маркира такво стање дехуманизованог амбијента света и уопште погубног запута савремене цивилизације: „Градски човек стићи ће једном до зидина Троје,/ и шћућурити се у утроби огромне дрвене/ направе, опкољене бакљама лаковерних“, закључује злослутно песникиња, резбарџи обеспокојавајућу фреску реалности, универзалног сада, свуда и овде.

Ипак, драгоценост изабављење може пружити поезија, која се одређује као доступни медијум, преко кога се свет и у њему властито биће потпуније разуме и представља. Зато пориву за писањем и читањем припада посебно место у другом циклусу под насловом „Путовање по хартији“. Обе ове активности анализирају се из обиља сопственог креативног искуства, повезано и засебно. Песма „Повратак на почетак“ отвара овај мотивски круг кључним питањем – да ли уметност речи има смисла и чему служи? Особито онда кад „суше/ се мрве латице напабирчених речи“ и све личи на повратак у „бескорисни“ почетак познатог, док се модерни свет претвара у апсурд и сопствене крхотине, јер „кад повуче се море, остају празне лађе бившег/ света, који ипак није још/ сасвим нестало“. Ипак, песникињу и певање, покрећу можда мрвице наде у обнову старих митова: „које смо на светлост/ доносили узалуд, попут следе, прерано рођене деце.“ Чин писања као бескрај путовања по хартији, доводи се у близину активног читања „туђих стихова“. Очекивано „задовољство у тексту“ често изостаје услед „наплавина метафора и депонија описа“, које само „служе да ме убеде како треба изазвати оно посебно/ осећање налик полетању/ млазњака у небо/, а затим олакшање, спокој,/ и растерећење тела и душе“, појашњава пе-

сма „Туђи стихови“. И шта она преостаје лирској души и њеном гласу, сем да – „размрсиш косе умрле драгане/ што стрчи из корења жалосне врбе“, као да благо иронијски звучи закључак.

Подстицај за урон у властите визије, узлете и поразе, најчешће пружају неомеђени простори сећања. Као опипавање непрекинуте нити меланхоличног сјаја и смисла минулог, у тражењу тоpline и љубави у разним лицима. Тада, из мноштва, искрсну увек живе сени умрлих родитеља као централна одређишта песникињиног света, па је као својеврсни омаж оцу песма „Путовање по хартији“ њему посвећена. У магновењу она посматра себе као младу жену на граници сна, са којом отац почиње разговор „језиком који није то овдашњи“, а који њих двоје потпуно разумеју као што су се и у пређашњем, стварном животу узајамно разумевали. Готово сабласна, та статична сцена разговора сени умрлог оца и његове једине кћери траје веома дуго, да би на крају катарзично кулминирала у завршним стиховима, емотивно топло и заштитно, у исти мах и стваралачки мотивационо: „Да би ово заједничко путовање/ што дуже трајало, да бих јутром запамтила песму једну ја“.

Ко је, и где је тело песничко ја и те жене, након озарја и порука таквог сна кад је пробуди сурова јава спољашње реалности, исповедно интонирано казују свеобухватније стихови песама: „Ратна спрема“, „Ампутација“, „Случајна возња“, „Изгнанство“, „Измештање тела“, „Недостајање тела“ како је и насловљен трећи циклус. Свет јесте постао кужно и разграђено место, а она је од његовог надира незаштићена и сама. Држећи попут девојчице „отворене очи црвене од слане воде,/ полусклопљене од олује хладних/ електронских слика“, остаје без одговора, док се пита у завршници песме „Ратна спрема“: „где сам склонила своју тајну опрему:/ прибор за писање, скелет, грање и штит.“ Осећај изгнанства и свеколике угрожености, доводи њено биће повремено готово до физичке одељености, када је претходни идентитет преображен у други, који није „неко друго Ја“, већ једна „напрсла плоча чији делови/ чекају на коначну ампутацију“ у часовима деловања анестезије приликом хируршке операције

(песма „Ампутација“). У таквом стању одсуства свести, застрашујуће делује и осећај немоћи: „Ни медитација ту не помаже,/ ни болничке архиве, ни/ прељуба у виртуелном свету“. Оваква конкретна искуства, свакако доприносе веома комплексном односу према властитом телу, као и према телу уопште, што све поспешује осећај зедње и страха од недостајања, измештања и губитка целовитости, тела и сопства. Циклус „Недостајање тела“ виртуозно варира тај мотив, који је додатни знак стезања невидљивог обруча, нове стрепње и дрхтања пред непознатим: „Тело дрхтури, док опет не заузме/ место у неком будућем/ простору“ („Измештање тела“). Таква тескобна суочења заплускују још теже и болније чињенице смрти и одласци њених најближих, најпотресније за песникињу је умирање и смрт њене мајке, што је тема више изузетних песама написаних о њој („Свакодневне посете“, „Закон урне“) у овој, такође и претходној збирци *Лекције о смрти* (2013). А такве, никад до краја савладане лекције, стално пристижу, да би се њихов континуитет потенцирао насловом и садржајем циклуса „Непрекинуто“.

Још један изненадни одлазак пријатеља, овога пута реч је о песнику и колеги Алешу Дебељаку, покреће меланхолични опроштајни мemento Бојане Стојановић Пантовић песничким гласом – равно из душе. Његову изненадну трагичну смрт, песникиња принуђена да усвоји, поново прелази пут сузом: „Сузе ме уверавају да сам још ту, са својим телом,/ Целина и део у исти мах, испуњена и раздвојена/ твојим оностраним гласом, том благом грмљавином“. А ипак, нађен је поетски израз, ритам, слика и мера емоције, и реч достојна човека коме се упућују „са ове стране“ у неприступачну усудност са оне: „Сигурно силази Танатос по тебе, спустио је златне лестве/ и никакав облик љубави више му не може одолети“ (песма „Са ове стране“, циклус „Непрекинуто“). Овде видимо доживљено и написано у преклапању као необичан и врхунски изведен поступак, што одликује и целу збирку песама *У обручу*, која је компонована у једном непрекинутом, прстенастом следу.

Јер, нема тог нишана који ће нас ослободити нас самих – сабира се унутарњи лирски вишеглас, повезан нитима стилско-

-мотивски раскошног регистра. Из песме у песму, сетна скепса премерава време, засвођено „венцем речи сасушеног лишћа и цвећа“ („Још само ове године“), приводећи ову књигу крају, и предочавајући наговештај почетка „великог спремања“, крајње захтевног подухвата преуређења „сопствене собе“. Из ње се, коначно, мора некако уклонити присутно-одсутна двојница – та сенка жене из мучне фантазмагорије снова и варљиве јаве: „Ако све то коначно не отерам од себе,/ ако заиста не направим велико спремање,/ као што бацих стара љубавна писма/ и туђа лица са фотографије/ да на њима останем сама/ сама као празна вешалица“ (песма „Велико спремање“).

А то би требало учинити што пре, док још живи сећање на бол а све блеђе бива исијавање појединих тренутака – пре заорава. Пре него се њих „две“ опет сретну у истом памћењу. У истом обручу обгрљене заборавом не постану једно. Измештене у простор будућег. Можда срећнији од већ удаљених слика претходних живота, које као сенке слећу на земљу. Као потресни ехо кроз прстен „покорно и нежно“ стижу и до нас иза речи. Иза свега.

ПОТОПЉЕНА ГАЛИЈА И ДРУГИ ЛАГУМИ БИЋА

Бојана Стојановић Пантовић, *Повреда белине*, КЦ Нови Сад, Нови Сад, 2021.

Жена је у раљама бића
Ен Карсон

Повреда белине нова песничка збирка Бојане Стојановић Пантовић, објављена после четири године од њене претходне књиге *У обручу*, веома запажене и награђиване престижним књижевним признањима, поново скреће пажњу на ауторкину континуирану посвећеност поезији. Песникиња остаје на трагу својих песничких кругова, не одолевајући своме дару и неодољивом пориву за писањем о драматичним безданима „путовања по хартији“ као и оним животним покретима. Активности стваралачког читања и писања, негде су увек и неразлучне, али и свака за себе значе особеност духовног узлета и могућност искорака у нове просторе неречивога, болног и недостајућег. Све то, између осталог, сугерише метафорика и наизглед једноставност наслова збирке као и истоимене песме у трећем циклусу „У години која истиче“. Повреда и белина су дубоко осећајне и мисаоне координате ове песме као и збирке у целини. Оне упућују на унутарњи дијалог са светом и са собом песничког *Ја*, које се удваја и не именује, али је свеприсутно у своме сталном кретању и преображавању у друга лица идентитета. Час је то оно које пише и похрањује се у написано, самоповређује или тиме залечује, час се ближећи себи удаљује на пут ка празнини белине, сећању и забору: „Јесам ли ближа теби/ или си ти још даља од мене/ у овој летњој спарини/ у којој нема више сна/ који личи на јаву/ или обрнуто“.

Као и у другим својим збиркама, Бојана Стојановић Пантовић је показала изванредну вештину компоновања и необично успешно обликовање песама у складну и оригиналну целину, што је и овога пута нарочито уочљиво, како је истакла и Јелена Марићевић Балаћ у својој опсежној препоруци за књигу: „Слојеви и значења условљени су и симетрично распоређеним лајтмо-

тивима, стиховима и песмама, којима се остварују кореспонденције између циклуса“. Ненасловљене песме у првом и четвртном завршном циклусу књиге, делују као флуидни рам за узбудљиве стихове покретних слика и сцена животне и имагинарне збиље густог језичког ткања у другом и трећем, који се негде по рубовима стапају мотивски и емотивно усталасано можда и у један наднаслов – „Чауре страха у години која нестаје“. Страх и нестајање, речи су које маркирају безброј емоционалних валера кроз укрштање основне нити са овим светом и оним унутарњим, у чежњи за властитом целовитошћу бића и трајним упориштем.

Збирку *Повреда белине* чини јединственом необично просторно-временско померање расуте тачке средишта у нестајању, да би се поново усредсредила у одблеску времена које тоне у дубоке поноре белине или апсолут црнине. О томе говоре стихови „Мали градски комади“, као одједи ритуала свакодневице урбаног велеграда коме песнички субјект судбински и егистенцијално припада, доживљавајући га као пустош и отуђеност, самоћу или само меланхолију заљубљеника у тло роднога града: „О овом дану да пишем/ о овој пустињи под сунцем/ о овом брисаном простору/ без живих душа/ без игде иког“. Или: „И кажем град: / трамвај је ту/ нигде није отишао“.

Такође, присутна атмосфера и детаљи модерног урбаног амбијента доносе неминовно nelaгоду у виду налета страха и панике, осећаја обезличености и неприпадања: „Овај град/ ничији град/ свачији град“, наговештавају уводни стихови песме на почетку циклуса. Ипак, слике града у овим песама нису описи града већ одраз душевног стања узнемирености и свега што води ка померању у чауре страха скопчане са телом песничког ја. Отуда аутореференцијални набој песме „Под напоном“ отвара циклус „Чауре страха“, где појачани доживљај стрепње тражи излаз у писању, ма се тај порив јављао „у последње време ретко/ и углавном анксиозно“. Тада се губи јасан обрис реалности познате свакодневице „док се моје непознато ја распростире/ у свим правцима/ у тим ниским зонама фреквенције“. Значењски веома је важна песма „Померање“ у којој се упечатљиво указује

више на временско него на просторно померање, које се одвија као путовање у сопственој фантазмагорији главе и собе: „Не путујем/ не померам се/ ни милиметар“. У таквим тренуцима се одвија нека врста метафизичке драме властитог ја, које постаје „стрела заустављена у вечном покрету“ без кретање али и мировања тела, да све се ипак збере у некој тачки „сабирници времена“.

Песма „Бивши сусрети“ означава Бојану Стојановић Пантовић не само као лирску песникињу посебног сензибилитета неутаживе жудње за животом, него фокусирану и на истраживање суште феноменологије времена и временског протицања. Нарочито запућену ка оном прошлом, у које се улива све што јесмо сада, о чему се сањало и што може бити, и бићемо на крају као трагично биће бола и љубави. Отуда надире и црна зебња у овим песмама, повређујући анђеоску белину празног папира и пунећи душу врчевима незнања и мрака, јер одвећ су „пуне торбе без дна, пуне руке црног“, док у територију срца пада само тело минуле љубави као „чело бивших сусрета“ на тренутак заустављеног часовника. Овом битном кругу песама сродни су и ванредно потресни стихови песама: „Територија срца“, „Врхови прстију“, „Дубоко плаво“ и „Као да нисам ни отишла“, чиме се затварају и ка нечему другом даље отварају стихови следећег циклуса.

Чини се да у овој збирци бројне песаме од оне посебне врсте неизбежности да буду написане баш тако како јесу, да се ничим другим не могу заменити него језиком по налогу срца и жеђи духа бића за другим, који се не може тачно именовати, остајући вечно у домену немогућег. Територија срца као нека виша трезвеност, и горка и опора, ипак је непресушни извор чисте поезије и њеног одјека у гласу песничког *Ја*, тако насушно и живо прошапутаног: „Само један мали слап/ који пада преко језика/ сурвава се низ браду/ на територију срца“ („Територија срца“).

Иако само писање именује и као „трпно стање“, ипак песма „Врхови прстију“ несумњиво показује да настанак песме ни-

пошто није једноставна духовна радња нити психолошка терапија, већ да тај порив има свој драгоцен и затајни корен у самој свести песничког бића, да баш њега ваља обухвати оним речима које једино имају пуно поверење и оправдање свога творца. Зато се најчешће бележи песма која долази муњевито из жагорења подсвести, да би се подигла до врхунца гробне тишине која је можда најближа симболици повређивања белине речитошћу тишине: „Хоћу једну брзу слику/ муњевиту/ непреводиву/ што не описује/ не приповеда/ где нема лица/ јунака/ приповедача/ аутопоетике/ доживљаја ја/ пишућег ја“.

За ову песникињу је карактеристично спиритуализоване доживљаја властитог тела на један чулно уверљив начин прецизаном метафориком, освешћујући слике које чине динамично уздрхталим њен песнички свет, око себе га видећи такав какав јесте, а који би могао бити далеко бољи, лепши и љубавнији. А пошто не може бити мање зао и другачији, онда је могућа повластица једино силазак у слојеве унутарњег, који призива одсутне фигуре топлине и друге демоне смрти и љубави како би се лечило неизлечиво, или коначно препустило забору. Али остати у себи као сталној шеталици између две коте сећања и заборава, значи ронити кроз замршене лагуме властитог бића и времена, како читамо у маестралној песми „Галија“. Она је епицентар циклуса „У години која истиче“ као и збирке у целини, а коју можемо сагледати кроз узбудљиву рефлексiju и у бројним другим песмама као специфичну константу ауторкиног поетичког поступка:

*У години која истиче
покушавам да расиламсам сећање
појуйи врелој кесћења
али остјаје само ољушћена кора
и дим на вејру
(„У години која истиче“)*

Ова песма је један фини шлагворт за поменућу песму „Галија“ која следи после ње, да би на савршено ефектан начин

филогрански прецизирала сећање и заборав као антиподе и узajмност њиховог прожимања кроз призму властитог доживљаја. Многи велики писци и мислиоци одувек су се из свог угла бавили обиљним истраживањем и промишљањем суштине времена. Тако је рецимо прошлост Иво Андрић сматрао нечим вечним „јер се догодило“. А Чеслав Милош је чак целокупну књижевност доживљавао као једно „бескрајно сећање“. Наши значајни савремени песници такође су заокпљени вечно актуелним питањем времена и пролазности, тако песник Мирослав Алексић сматра да нам је „пролазност све што имамо“, али да и она страховитим убрзањем данас „постаје обесмишљена“. Бојана Стојановић Пантовић, међутим, своје дубинско ја смешта у симболну временску капсулу попут поринуте галије на трусно размеђе између сећања и заборава. А време за њу као да је заљуљано само кретњом напред-назад, заправо укопано тренутком у једно нестабилно место, негде између уланчаних слика прошлости и могуће будућности, која ће такође бити гурнута у још мрачнију дубину, или чудом се вратити у несигурни посед сећања изван стварности садашњег да се изнова размрсује и преиначава:

*Као да рукама из велике дубине
вадиш блајо
одавно поштойљене галије*

*ђинђуве пошамнеле од мрке воде,
које немају никакву вредности
осим за шебе.*

Сличним поступком опипавања крхкости тајне закона заорава, песнички субјект је у покушају да изгубљено поново оживи, наилазећи „само на буђав зид“ који још није рушевина „већ укопана лађа/ поринута да изнова крене / напред назад/ ка твоме сећању“. Попут сваке песаме која настане у ретком посрећењу стваралачког надахнућа, „Галија“ као да сама од себе јасно проговара.

Недремано око песникиње, међутим, благотворно се усмерава ка божанској лепоти непосредног и свевременог све-

присутва природе. Она је одувек ту, на дохват руке и ока, нудећи оно злато свога исијавања, да пробије опне белине, блажећи гутљаје испразне свакодневице, ништи заумно убрзање казаљки часовника. Отуда завшница збирке *Повреда белине* добија посебну ауру циклусом кратких песама без наслова „Злато осветљено изнутра“. Ови стихови нису само камерне слике и скице истргнуте из бодлеровске „шуме симбола“, већ нека врста понутрашњења спољашње сензације, која душу не оставља равнодушном и узноси ка нечему вечном и древном у снази своје непролазне лепоте: „Латице на води/ наборана кожа брезе/ Морска со мирише/ пре, и после и изнад шуме/ кроз њу/ злато осветљено/ изнутра“. Изразита пластичност призора оваквих мајсторски срезаних, готово хаику бисера, необично је експресивни поетички искорак у простор скривеног грумења злата у нама, које шаље своје одразе да га песнички субјект посвоји и споља. Ево још једне изванредне минијатуре коју ћемо памтити након склопљених страница ове књиге: „Шумска јагода трепери у леји/ мехур јутра само што није/ крв капље у песму“.

И на крају овог кратког осврта, та крв која капље у песму кроз бројне стихове Бојане Стојановић Пантовић, нужно наводи на размишљање и о специфичној комплексности женског принципа у њеној поезији, који тек очекује заслужено дубље тумачење неког будућег истраживача. Јер, није ли увек „жена у раљама бића“, и онда када је у раљама поезије, и када није. А догле, остаје да поетске врхунце надаље читамо као неки посебни облик љубави, бродећи лагумима тајни властитог срца, које лек је и бол сам, одувек.

НОЋ У КОЈУ ЗАЛАЗИ СВЕТЛОСТ

Радосав Стојановић, *Међуштим*, Наиспринт, Ниш, 2020

Познати песник Радосав Стојановић, поливалентни по-свећеник књижевном стваралаштву, са богатим и упадљиво жанровски разнородним опусом подједнако је успешан у поезији, прози, драми, публицистици, лексикографији... Ипак, утисак је да токови рецепције његових дела на нашој књижевној мапи у минулим деценијама остају недовољно видљиви, и те-мељније широј културној јавности предочени. Особито када је реч о поезији, која сада дванаестом песничком збирком са неуо-бичајеним насловом *Међуштим*, скреће на себе посебну пажњу са разлогом.

Импулс више могућих асоцијација изазива наизглед једноставан наслов својом енигматичном речицом „међутим“, упућујући ка нечему, насупротив, упротив, узводно, између свега, контра свему, итд. Тиме, нарочито подсећа на језичку чаролију Милоша Црњанског, својевремено послату у поетско поље оним специфичним међутим усред реченице, увек ограђено зарезима са обе стране. Међутим, ишчитавајући ову песничку збирку и њених пет лирских кругова, не бисмо смели бити заведени тра-гом рефлекса суматраистичке визије свеповезаности света као целине, већ Стојановићевим поетички убедљиво самосвојним писмом, одаслатим из властитог срца и трауматичног искуства света као распарчане крхотине. Овај песник обликује свој руко-пис као вишеслојни амалгам концепта једне дубоке вере и зебње у моћ стваралачке мисије поезије, њеног језика и значења данас. Та вера, иако уздрмана сумњом, указује се као она драгоцен-на поетска супстанца сламке спаса и лековите наде, често већ пресељене у време свеопштег замирања, одакле негде са друге обале јаве „иза утрнулих ствари“ долази суверен песнички глас. Преобликован каткад само у сан о звезданој лепоти песме која носиће златним прахом „сјај у друго време“, читамо у стиховима „Песма, опет“ или „Повратак“, где горљиво песничко *Ја* призи-

ва апсолут осаме, не желећи да му ико ремети интиму заспалих снова након бродолома: „Не куцај! Нико ти отворити неће./ Ово су врата заборављеног времена“. Распетост бића заточеног на граници између сна и не сна, светлости и мрака унутарње хибернације, појачава се даље у песмама сведеног израза сличног мотивског круга, кулминирајући у изузетно комплексном трећем циклусу „Обала без снова“, која је и најзначајнији поетички домет, психолошко-рефлексивно продубљени епицентар збирке. У њега се сливају и из њега происходе библиографски и имагинарни трагови назнака пута и путовања, овог несвакидашњег путника са „прејаким осећањем света“ запућеним у ноћ кроз време непогоде, јер: „Дуга је ноћ за предане путнике/ кад месечина просијава/ Кроз небеску литургију“, запажамо у изузетним стиховима песме „Јасле“, као и неким другим: „Исти род или Господ међу црнотравским мајсторима“, „С оне стране реке“, „Прошао сам путеве своје.“

Песничка збирка *Међућим* тематизује време као „удесни смисао“ и кључни топос есенције неког опчињавајућег годоовског истрајавања чекања. Упркос свему, та безвременост чекања се одвија са једним божанским миром, неочекивано снажном енергијом духа и раскошном имагинацијом песничког ја: “Чекање је свечаност у којој истрајавам“ (Песма „Чекање“). Нестабилна позиција угрожености бића усред безнадежно убрзаног урушавања света, као да управо постаје исходиште читаве лепезе мотива ове исповедне поезије без позе и патоса, прожете медитативно сетном скепсом и мисаоним уроном у универзум човекових вечних страдања и питања без одговора. Експлицитно на то указује концизно и пролошки двостих: „Толико мудрих, а свет пропада/ Толико пророка, а излаза нигде“, као и епилошка песма „Међућим“, која ову збирку значењским обртом и снови-дом лепотом слике ефектно заокружује:

*Међућим, оићићи ћу у незнан
Где ме ни ићица иронаћи неће
Па нек сав будем од ирашине звездан
И нек се иромешнем у иолен и цвеће.*

Насловљен симболном метафориком први циклус „Песме без кућног реда“ предочава да песнички субјект неће одустати од потраге за крхотинама смисла у просевима незнања које нас опкољава. За човека одувек нема већег чуда од времена, његове пролазности, неповратности, сећања и ништења, али и јединствене авантуре преображаја и трајања. У изузетној песми „Требало ми је времена“, бујају питања о метафизичкој и егзистенцијалној константи времена, пре свега просејаног кроз властити доживљај пређеног животног пута и брзине неухватљивог тренутка, нарочито оног „светлосног“ у младости потрошеног. Није овде реч о потрази за прустовски изгубљеним временом, већ маркирање стања духа и тела насушне недостатности, скоро глади за пунином смисла и времена, које погубно цури и нестаје за биће бачено у вртлог устројства једног злог доба: „Не обичног времена/ Већ ванвременог времена/ Требало ми је много времена.“ Песник зато својом узбудљивом речју исказује отпор према тим силама мрака немерљивим, и бездушномј обесмишљености света коме прети смрт и самог времена: „Куда хрли овај свет – питао сам –/ Кад више нема ни трунчице времена?“ Различитим поетичким поступцима Стојановић својим песмама сугерише сушту слику света, особито упечатљиво доводећи време у близину смрти, слично поимању велике песникиње Марине Цветајеве – „Смрт и време Земљом владају“.

Јер смртно је све осим свемоћне владарке смрти чијој замци нико не измакне, иза које увек земља поспрема оно што је остало иза одлуке Божје руке. У песми „На олтару“, посвећеној реминисценцији о мистици усудних околности преране смрти песника Лазара Вучковића, Стојановић посредно са смрћу води посебно експресиван имагинарни дијалог: „Чекала га је одана/ Гладна суштине и младог неувелог лишћа“. Као да вребала је из заседе тренутак свечаности свог драгоценог улова, спремивши већ плави олтар језера за њега: „Као стари рачуновића/ сабрала је све његове предности/ Свела биланс подвукла црту/ и сачекала га на плавој пучини“. Међутим, искупљења за невиност жртве није било. Ванредно су потресни стихови који сликају сву

драматику последњих тренутка „обрачуна“ смрти и песника. Сурово лице смрти није ганула чистота душе поетске речи несрећне жртве, у коју се још само морао поуздати: „Веровао је да ће се искупити стиховима/ просутим на таласе језера“. Не без горке ироније, завршна строфа поентира окрутност наума смрти: „Међутим/ Није јој довољан био прегршт врелих стихова. Хтела је саму суштину.“

Осећајући стварност као варљиву неизвесност демонске игре сенки тамних ствари, наш песник се журно обраћа неком неименованом ентитету, упозоравајући: „Похитајте/ Да не исцури и та мрвица времена.“ У песмама попут „Река протиче“, „Сав од крхотина“, „Све је крхко“ и сличним, пролазност времена је она хераклитовска река чија је „мудрост у протицању“, не у повлађивању сентименту носталгично болних сећања на минуле фигуре љубави, детињства, завичајних предела. И дар и коб, она вечно доноси и све односи у „најмоћнију реку заборава“, оно крајње коначиште овоземаљских ствари са којима би се требало мирити. Јер: „Све је тако крхко/ као да свет о концу виси“, исто као и само биће песниково, које је ткано „сво од срце сломљене светлости“ (песма „Сав од крхотина“). Као у неком тајном и тужном споразумку у овој поезији се песнички субјект и свет ипак срећу, трају гаснући у неком безвремену иза привида пулсирајуће стварности. О томе нарочито сведочи циклус и истоимена песма „Иза утрнулих ствари“, уводећи једну додатну ониричку боју атмосфере друге стране унутарњег огледала, душевног превирања, обамрлости и крајње осамљености: „Боје се у зрцалу гасе/ Ни лик нам одраз не враћа./ Нико да засветли, нико да се спасе“. Опстаје само тиха жеђ за просветљењем, неким прозраком поноћног сунца, буђење духа који се усмерава ка стању вечне жудње и наде у стапање са Богом и божанском љубављу. Таква светлост у свеопштем мраку била би утеха и повластица коју већ сугерише „Чекање“, кључна песма овог циклуса.

Несумњиво, уз поменуте и многе друге антологијске песме лако налазимо у сваком од пет циклуса, потврђујући песника као мага певања и мишљења из једне аутентичне опти-

ке, искуства које не мари за вештачком артифицијелношћу и пролазним стилско-језичким експериментима. Песник иде за својим надахнућем у градњи експресије чисте песничке слике, склапајући појединачне песме и циклусе ритмично умораних стихова, да би збирка добила смисаоно разрешење завршним циклусом „Ситости рукописа“. Особито песмом захвалницом, која све узвисује и поентира молитвено-химничним тоном: „Господе, не одврати лица свога“.

Због оваквих песама, не можемо се отети утиску да страницима књиге *Међуштим* не „промиче време кроз разједено сито“ узалуд, већ делотворно. И сам „живот је смртоносан“, на свој начин луцидна је сублимација пређеног и слућеног пута, пада и винућа у стиху опроштајне љубавне песме „Мегу“ (циклус „Потков за олују“). Без сувишног описа у мало речи изобиље значења – довољно да се изнова поверује у моћ илузије поезије, која изгреје песничком сликом иза облака туге судбине, и блесне из слојева древног „рудника светлости језика“ да нам нешто важно и заборављено каже. Да блажи топлином самилости „трску која мисли“ у хладној крхкости света, који није нам дом. Песник Радосав Стојановић на послетку, и стихом песме „Моје туге“ подсећа: „Јер овај свет је на тренуцима ведрине саздан“.

Ако најбоља поезија и даље остаје огледало душе и дубљи разлог одржања живота, онда је она пре свега дар језика. Разодевање рањивости људског срца као властито послање певања, подразумева се.

ТРАГОМ ДУМЕ БЕЗДАНИЦЕ ЗА БОЖАНСКОМ ТВАРИ ЈЕЗИКА

Радосав Стојановић, *Има една дума*, Панорама-Јединство, Приштина-Косовска Митровица, 2021

Свака савременост има једно древно срце мање или више чујно, похрањено у оној првотној искри постања и трајања. Призивом једног таквог срца, поринутог у архајски дунар митског света, ипак отвореног са оба ока ка овом садашњем, Радосав Стојановић износи на светло наших дана самосвојни концепт песничке књиге под необичним насловом *Има една дума*. Из тог народног ковчежића (пра)сећања на одређени језик, живот, обичаје, обреде и људе души му присног црнотравског краја, песник филигрански пажљиво просејава драгоценост сувог злата ове изворне грађе, широј јавности мало познате. Стилски и језички продорним трагом слојева те божанске твари, тиме смо добили један особит поетички искорак новије српске поезије.

Држећи се доследно овог драгоценог блага урезаног у детињству звуком и значењски експресивном ауром живог говора синтаксички економичних сложаја, песник пружа читаоцу несвакидашњи сусрет са исконском чаролијом и самим чарањем језиком самим. Тај складни амалгам властитог искуства и дубљег универзалнијег промишљана о језику и хлебу, људима и суштим питањима тајне човековог бића, изненађује стилском и мисаоном свежином из стиха у стих у 47 песама, неомеђених циклусима, и једним прозним записом у завршници.

Аутор књиге самерава човека пре свега као биће минорно спрам космоса, крхко и усамљено у својој индивидуалној различитости, које је повлашћено управо даром и способношћу говора и мишљења, гонетања и одгонетања свакидашњих изазова и оних крајњих истина живота и смрти, како већ наглашава уводна песма збирке под једноставним називом „Човек“. Јер, одавно се зна да човек и реч бивају једно, и да онакав „какав је човек такав му је и језик“, како запажа и есејиста Сретен Марић.

Отуда сав труд и племенити наум песникове речи овом књигом, саткива јединствену апотеозу (на грчком реч значи опадање латица) духу и језику људи завичајне Црне Траве. У исти мах песник има у фокусу и универзалну човекову судбину – осамљеника избаченог сред пустиног поља и свемира међу друге људе да пролази досудним својим путем, ипак свима заједничким под истим сунцем и звездама, јер: „Човек је малецак/ И крт као стакло./ Немој с њега сеир да тераш/ Немој се с њега шегујеш/ Немој се на њега осрћаш/ Немој се на њега ни осовујеш/ Ће подаде/ И ти ће литнеш у амбис“.

Духовни свет овог песника као и његове руковети песама, запоседнут је хипнотичком лепотом обиља и миља речи, на жалост махом несталих одавно из нашег говорног и књижевног језика, остајући ван лексичких стандарда и вредносних лествица последњих неколико векова. Међутим, у контексту мотива самих песама и њиховог ритма, ослушкујући дискретну неку настасијевићевски тамну драж у жуборењу ломних и економично сведених речи и реченица, можемо интуитивно слутити њихово негдашње рухо и значење. Такође, преко њих и разумети психолошки упечатљиво обликоване карактере, животне сцене и судбине различитих људи.

Језичком магмом пресвучене у форми бајалица, разбрајалица, филозофема, дијалога, слика или народних скаски, свагда се овде речи окупљају око епицентра једне првосвештене – дума. О томе говори експлицитно и кључна песма „Има една дума“, узета и за наслов књиге. Око ње све се ковитла споља и унутра, као нити око вечног космичког вретена или ткаљиног калема. Њоме као да све отпочиње што је почело, исијава и звршава остајући у материјалном свету запретено као ватра под пепелом никада до краја рецива: реч, мисао, логос, затајна твар Божје речи, свети грал, или нада у чудотворни лек свакој бољци и невољи. Или, можда само одјек у празнини и ништавилу оног мистичног Попиног зева над зевовима, а који „изгледа још траје“. Тај рефлекс назремо у стиховима песама посвећених ениги неких речи са предзнаком изразито супротног смисла али

и једначења пунине смисла све до општег ништења, као што су: „Ич, Тој за тој, Овак и онак“, и сл. Све то долази до изражаја и у бајалицама, посебно у симболно изузетној сатканој песми под називом „Ткаљи“: „Несам ја за твоје нитке и навоји/ Зев те прогутал алави/ Кад неси знала да ме упредеш/ Уврткаш уплетеш/ А саг би ме у основу откала“.

Песме Радосава Стојановића у овој као и претходним збиркама, показују између осталог необично вешто и профињено руковање осећањем матерњег језика са једном специфичном поетском лакоћом. Настављајући свој метафизички запут на шеталици од животне јапије до утварне пређе за своје снове, овде су изабране речи којима се пређени пут поентира и мисаоно заокружује, остављајући питања о тајни над тајнама живота и смрти и даље тек одшкринута. Тако и антологијска песма „Има една дума“ као да се довршава у тону епитафног завештања песме „Остаде дума“: „И па остаде само дума/ Ја ћу отидем/ Ал дума ће остане/ Да думате/ Да никад не престањујете“. Након свега, да би се могло с тихим жалом рећи: „Нема ништа поуђаво од думу/ Још едан живот да имам/ Не знам да л би се надумал“. Као да се душа није заситила људске речи и мисли, муке и невоље, а надасве радости у овом животу. Оног непресушног трагања за бисерном безданицом, од које, ако је има, ништа „поуђаво нема“. Филозофски и емотивно лапидарно претходне продубљује изванредна евокација песме „Це видимо у вечнос“:

*А најјосле да ти рекнем и оној
У што сам се с тојој уверил:
С ич се и у јрод лејне
Колико тођ да си имућан.*

*Знам, несам те у тешил с овуј думу
Ал ми бар и мене на душу лакну.
Затој – ај са здравје!
Ако се више не видимо,
Це видимо у вечнос!*

Ако су реч и мач „две окоснице једног замаха“ до сада у поезији Радосава Стојановића биле поетички важне одреднице, сада им се придружила и дума, њихова кључарица. Она би могла бити тачка врења и помирења два антипода, како би пала као мелем на неутешну рану бића човека. А тиме, и олакшање за властиту душу песника.

Између осталог, зна се да фикција која је самој себи сврха превасходно није поезија, већ способност запажања и памћења онога што има или је било па минуло, живо посведочује Стојановићева вишеструко плодотворна поетска књига *Има една дума*. Показујући ту енергију искони црнотравског говора, која стиже до нас као са неког заборављеног острвца у језичком океану, да нас подсети на један топос широког развојног лука српског језика. Без сумње, аутор са посвећеничким жаром зато није узалуд тражио корен и узлет лепоте разлиставања дијалекатских нијанси, пратећи на онај свет полако и последње говорнике ове вековима чуване аутентичне боје и звука језичке варијанте словенског кода.

РАНИ И КАСНИ ОТКУЦАЈИ

Јованка Стојчиновић Николић, *Одабрани час, изабране њјесме*, Арт принт/УКС, Бања Лука / Београд, 2015

*Пристиуйиће њјесми, вениће у њој,
расиротириће ойало лишће душе...*

Борис Лазић

Одавно се зна да песничку уметност, и њену повлашћену краљицу у стиху, не доводи у питање ниједна тема, него стил, особеност језичког сложаја и стваралачко посређење. Неспорно, песникиња Јованка Стојчиновић Николић књигом *Одабрани час, изабране њјесме* (из опуса претходних четрнаест збирки), нашла је тачну меру свога дара и речи, описујући стрпљиво и посвећено своје бројне стилски и тематско-мотивски разлистане лирске кругове. Већ сам наслов ове књиге у извесном смислу упућује не само на сублимацију пређеног пута, него и на пуну креативну зрелост и самосвест о досегнутом учинку једне тако плодне поетске авантуре особене женске осећајности.

„Мјера ријечи је тек на крају/ свако има своју тезгу од снова“, овим стиховима из сјајне песме „Мјера ријечи“, као да је песникиња још одавно у својим раним стиховима предсказала неки будући, заправо овај садашњи *Одабрани час* осврта, и свођења рачуна. Недавним изласком на светлост дана ове јубиларне књиге у свечаном руху, зналачки обликоване избором Д. Ј. Данилова, то се очито показало вишеструко делотворно. Такође, тај аутопоетички интониран стих, кључар и многих каснијих. Тиме је упечатљиво предочен и егзистенцијални оквир лирског *Ја*, упорност и његова стешњеност контекстом реалности, пре свега временом и местом песникињиног делања и певања, кад се све и свашта купује и распродаје: а само живот нема цену. И зато је подвиг остати дуго веран својим младим сновима и властитом поетском *credu*.

Дакако, нашу песникињу упркос врло утишаног меланхоличног гласа и стабилне рефлексije, стално прати дубоки осе-

ћај зебње и страха за судбину свога родног града, земље, ближњих... Ипак, порив поетског стварања јој даје могућност да се свагда сагледају ствари из другог угла, лепшег или сновидог лица тамних ствари, нађе отклон од превише сурове стварности. У исти мах, песникиња не бежи од дубљег урона у обични свакодневни живот око себе, видећи га у времену као вечну промену и пролажење, али и време као метафизичку категорију: „вријеме које не пролази“, како каже у истоименој песми из циклуса „Подизање свјетлости или размјењивање ријечи“. Ипак, једино оно што душа проснева и што време просеје кроз своје сито, остаје у часима оних сакралних интима: среће, љубави, успомена, детињства, завичаја... Управо они бивају похрањени у унутарњем свету као тајно благо, преображено потом у импресију песничке слике, детаљ, фигуру, обрис, рефлексiju... Од такве пређе, сензибилно биће пуно магме животног жара, тка светлосну нит којом тихо прошива осаму, магле и опсене журне и тмурне животне збиље, док: „Сједећи једно поред другог/ Држећи се за маглу рукама/ Којој и даље вјерујемо/ Као овом трену“ („Магла“). А затим из кудеље речи, беле и црне нити творе песму: „У бијеле нити Стрепње/ Упредамо црни конач Дана/ Док кудјељу ријечи/ У чврстом предиву/ Не стишамо“ („За свјетлошћу“).

Уз поменуте, ту су и друге антологијске строфе, најлепши пропламсаји духа ове опсежне збирке минијатура и дужих песама, нарочито у оним издрушеним стиховима, који погађају у срж казивања и ћутања тајних ствари срца, али и васцеле природе. Ваљда, неречиво бива узбудљиво баш зато што је скривено, што се отима уму и опису, али говори изабраном сликом готово опипљиво чулном и бременитом наговештаја, претаче у чист хаику попут песме „Жар“: „Мјесец са звијездама/ небеску ледину преорава/ Пун је/ модри котао/ Мога жара“. Чудесност призора макро света одраз је стања и збивања микро света, и обрнуто. То двојство пресликавања најпрецизније региструје узбуђена душа, преплављена усхитом пред лепотом тајне звезданог неба над нама, и у нама.

Меланхолија, као мајка истинске лирике, и на фону ове поезије пулсира елегантно, нежно и болно, иако у целини озра-

чена светлошћу као предусловом смисленог живота и његове лепоте. Међутим, песникиња опсесија светлошћу није без мрких просева и клонућа, што песмама даје динамику, драмску напетост и мисаону дубину, као што видимо у бројним дужим, а нарочито врло кратким песмама: „Не окрећи се“, „Смрекин крајолик“, „Одлазим“, „Снови обећани“, „Ноћне лептирице“, „Сунцокрет“, „Кап“, и другим. Стилско-јечка профињеност, густоћа и пуноћа израза битан је учинак песничког искуства Јованке Стојчиновић Николић, уверавају нас стихови: „Сунцокрети су/за нама/ Спустили главе“. Када би опет могла бирати између илузија снова и небезбедног света, у немирној пловидби преко трња и звезда до властите целовитости, песникиња би сву тугу своју дала за шаку обећаних снова. Јер, нису ли и наши снови, део оне најстварније биографије.

У мозаику различитих животних тема и фигура неумрлих љубави, песникиња тражи и налази отклон од свакидашње буке света у тишини и осами властитог духовног и емоцијом натопљеног врта. У њему се одвија поверљиви дијалог са природом, са којом је у необично присном сагласју, често и потпуно поистовећена:

*Празну улицу
Самоћа њокрива
И моје мисли
Довршавају тишину
Ојало! лишћа*

(„Мозаик“)

Реч је о тишини која је спиритуализована, озвучена интензивном мишљу и саосећањем, осликана орнаментиком биљног света, и са којим је песникиња у непрекидном дијалогу, о чему упечатљиво сведоче изузетне песме, какве су „Чекање“, „Касни откуцај“, „За свјетлошћу“, „Мала свјетлост радне собе“ и још многе. За Стојчиновићку, очито ни лисје жуто више није оно Бранково које је отворило пут нашој модерној лирици, већ нека

врста више симболике утешности. Особито за ум и осећајност осамљеника, који разуме тајни смисао и језик ствари око себе. Песникињи су најприсније оне које вену и неприметно пролазе и умиру, и зато их у појединим тренуцима надахнућа својим дахом покушава зауставити у одласку: „Више ме не чека нико/ Само се жути лист на грани/ од мога погледа зањихо“ („Касни откуцај“).

Такође, мотиви камена и огледала, иако чести у поезији многих песника, заслужују посебну пажњу у овој, јер је њихово присуство константно у више песама и циклуса, у различитим значењским равнима и емоционалним регистрима, од сасвим личних до универзалнијих. У песмама се дискретно преплићу ерос и танатос, тело и душа, обећани снови и живот. Стално у трагању за тренутком који је измислио огледало, или за огледалом које измишља тренутак одгађања, као да се песникињи све пресудно и догађа. Или барем оно што је драматично и неминовно, и што је заслужило да стане у судњи неки час, пун блаженства или смртног дрхтања... И зато, све чешће изнова стаје пред огледало, где се јасније виде знаци времена, проверавају трагови његовог ликовања и сопственог радовања, али и посустајања да се издржи тврда реч пресуде кад се некадашњи лик сучели са власником одраза урушеног ватром година: „гдје подједнако од гледа трошимо се...“

Не можемо заобићи ни песму „Галерија мојих унутрашњих слика“, која на импресиван начин, такође тематизује време, преломљено рефлексом оностраног које иде ка визији ононостраног. Ка неком будућем коначишту есенције оних најдубље проосећаних слика и речи о њима речених, које чине личну галерију повлашћених тренутака. Био би тај заумни простор и замена за тело, које слуги смирај у лепоти, кад све једном мине, кад ће у мноштву свака своје место препознати. А догле, пратећи судбину светлости, у истоименом циклусу песникиња успева да сачува сећање на будућност, као поетску срж, прикупљајући самоћу око себе као лептирица свој лет око светиљке. Без дилеме, да под заљубљеним небом вреди бирати речи и збијати у

њих своје срце као птица васиону, иако снегови најављују неко друго време: „куд год да кренем/ за мнош надолазе/ недирнути сњегови“ („Дилема“).

За Јованку Стојчиновић Николић није време случајни сетни гост, већ основна линија која држи остале тематске кругове и успутнице на окупу, маркирајући непролазно у пролазном, шетајући баштом сећања кроз овај свет и тавни вилајет. Између шума и чистина очекиваног и планираног, досегнутог и измичућег, у том међупростору, указује се да још није ишчезао свеж ваздух поезије, који проветрава тамне сенке афирмишући живот. Какав год био, достојан ишчитавања наших снова о њему. И душе, која бди над светом, као стари сат откуцавајући непогрешиво време овог света. Свакоме и свему.

ИВИЦОМ СНА ИЗМЕЂУ ЗЕМЉЕ И НЕБА

Јованка Стојчиновић Николић, *Сунце ѿод језиком*, СКЗ, Београд, 2021

Песникиња Јованка Стојчиновић Николић најновијом седамнаестом по реду песничком збирком *Сунце ѿод језиком*, својим особитим поетским писмом нашла је високу меру свога стваралачког наума и посрећења остварења. Тиме, љубављу саткала круну свему у овом свету и властитом животу, посвојивши оно највредније памћења, снова и духовног озарја. Као бескомпромисно одана баштованка поетскоог врта „вечне свежине света“, сада му придодаје доживљај коби и дарова минулог и свагдашњег времена. Овом исповедно дубоком књигом оданости суверено је огласила да писање/читање није посао узалудан, већ узвишена радост службе души света и самог језика. Отуда, стиховима струји својеврсна химна сунцу, које греје бол и срећу људског срца једнако упорно, само сваком другачије преуређујући „калемљење светлости“ и светости, како већ навештавају рефлексije песама с почетка збирке: „Свако ће имати своју болест – Своју омчу око врата“ („Мало“ и „Од неба и земље преотето“).

Сунце и језик – две су основне супстанце овог пева, гледано метафизички, симболно или дословно флуидно уткане око духовног језгра исијавања песама сва четири циклуса: „Насукани на спрудове (између земље и свемира)“, „Калемљење сунца (Освјетљења)“, „Као из дубине (Понављање призора)“, „С друге стране свијета“. Мисаоно и емотивно брижљиво нијансирани мотиви песама, увек са фигурама љубави дубоко поривеним у песничко *Ја*, које се удваја и на крају сублимира у чисту есенцију неке божанске твари бића женске осећајности. Експресија бројних покретних слика креће од сажетка описа детаља реалног амбијента природе или ентеријера као метафоре и атмосфера унутрашњих прелива интима. Из тих простора се лирски субјект и оглашава, надносећи се преко ивица снова са погледом у озвездане светове могуће среће. У осврту на пређено живоно и сновно градиво, јасније се сагледава и то стапање осећања

земаљског и небеског у једну вишу хармонију властите целовитости: „Иако сам из пуне у празну чашу и обрнуто/ Разлијевала прелијевала и доливала врејеме/ Корачајући ивицом насипа од снова/ Сваки пут бих изнова/ Простор у Малу звијезду претварала...“ Такав истински доживљај узвишене љубави кадар је да надиђе тамне сенке нестајања, пролазности и свега о њој реченог и прећутаног, како се и поентира завршницом песме „Од неба и земље преотето“:

*Твоја би сјенка у моју њрелазила
Љубав је оно што сија међу њима
(Јер) све сам у њеби од неба и земље њреотешто.*

„Свако има своју тезгу од снова“, стихови песме „Мјера ријечи“ једне од претходних збирки, као да су песникињу Јованку Стојчиновић Николић још раним песмама предсказали за овај будући тренутак зрелих година и свођења рачуна ствари срца. Заправо, тренутак вечног сада, у коме слободно отшкриннути неомеђени простор унутар себе, виђен и сањан подобно светлопису затајног „сунца под језиком“ у одблеску, које се отима таме смрти и заборава. Уз поменуте, сугестивно проговарају нарочито песме првог циклуса, као што је „Насукани на спрудове (између земље и свемира)“ и друге сличног мотивског круга и расположења.

Судбинско замирање почетног плама љубави одиграва се у тишини, која дели али и безречно и даље спаја вољена бића. Међутим, сећања ипак изнова распламсају стари жар у златном грумењу нежности, које своје сигурно прибежиште налази у речима – „да расте и зри у дубини пјесме твоје драге“ (песма „Грумен злата“). Јер, најдубља истина се себи и песми мора исповедити, супротставити самозабраву признањем: „Никад нисмо престали умирати/ Свако на свој начин...Свако за себе...“

Љубав и страст, тело и огледало, као свеприсутни мотивски и значењски парови луцидни су домети ове поезије, саткане смиреним ритмовима слободног стиха, преливене изненађујуће

полетном ведрином сновидог немира. Јер очито, за ову песникињу највиши животни принцип је узнесење срца и ума лепотом која окрилати машту преко свагдашњих окова мучне стварности, селећи свој унутарњи свет у више небеске сфере смисла, о чему упечатљиво казује песма и истоимени циклус „Насукани на спрудове (између земље свемира)“:

*Свјетлост нас њоново узима њод своје
Јер сваки њуи када дисе дуже задржала
Тојила би се и кайала с наших рамена у
Земљу и са земљаним мирисима
Оглазила у Свемир
Горе је љубав шито од сунца шраје дуже*

Љубав и растанак, одувек су нераздвојни пратиоци повести вечне загонетке човековог срца. А многи песници, као што је славни Борхес, веровали су да за оне који се истински воле ле растанка и нема. Барем, за оне који верују у религију срца, где је оно духовно тело љубави запућено у онострани звездани простор среће. Једно слично уверење дубоко прожима и визуру наше песникиње, за коју је самоћа присутно одсуство љубави, а физичка димензија смрти неко привремено раздвајање, а догле „међу зидовима/ Свако ће своје звијери својим болом да храни“. И потом, како време неумитно пролази, разговор са властитим срцем подсећа: „Свако ће у своје жуто лишће јесени/ Сваком свој шушањ Мање и више шуман“, да би завршница песме „Зрнце свјетла (Као да смо живи)“ снажно и емотивно суптилно призвавала победу светлости љубави:

*Љубав је зрнце свјетла које ноћ из душе њомјера
Одећај ми што зрнце да сјајимо као усред дана
Као да смо живи*

Између осталог, у овој збирци песме Јованке Стојчиновић Николић права су галерија слика тренутака једног чулног сјаја и таласања светлости, која се ломи и не прекида да свет

облива различитим дојама топлине и наде. А баш та Виша сила љубави је оно што у појединим драматичним тренуцима буде драгоценије од целог века: „Тај минут као живот цијели Тај Сан (минут иза поноћи)“. У таквим призорима пуним егзистенцијалне неизвсности, унутарња и спољашња реалност се мешају са визијама из снова и живог сећања на прошлост. Слична душевна стања се продубљују у стиховима изузетних песама, где се микро и макро свет вртложе у ониричким фантазмима, да би се из њих винула до светлости преображења и обожења: „Божанска ватра“, „Преко вјетрова“, „Као поља ражи (Огледала)“, „Ријечи“.

*Око мене кружи небески И земаљски ѿросѿор
Прелазим час из једној у друји И ѿако мијењам мјестѿа
Час сам Горе у мношѿиву озвјезданом с ѿоїледом на Доље
Час сам Доље у зеленим сѿазама И не знам за коју да се одлучим
(„Божанска ватра“)*

Упркос томе, што књигу песама *Сунце ѿод језиком* посебном чине доје необичног осијања ауром љубави, можда ћемо је ипак више памтити по дометима оних песама које смелије разодевају крхку рањивост бића из привида његове равнотеже. Нека особита кјеркегоровска уздрхталост и мисаона продорност љубавних стихова, оставља свакако несвакидашње снажан утисак, попут песме „Као поља ражи (огледала)“, где се стилски ефектно апсолвира често присутни мотив споне ероса и тела као метафоричних заробљеника исте тајне, где можда више истине има у њеној нерецивости него у омами рефлексѿа површине слика: „Продјели смо тако године неопажено/ Огледало и ја/ Живи свједок из којег никуд мрднула нисам/ А вијести пристижу/ Мимо нас“.

Након склопљених корица *чаролије Сунца ѿод језиком* Јованке Стојчиновић Николић, језик нам жуља и даље она вечна запитаност о неумољивости људске пролазности, љубави и других болних привиђења радости. Јер, и сама Љубав не може увек

докучити – ко је победник а ко њена часна жртва. У шта онда поверовати, и чиме нас божанска сила као биће земље може до-рећи или оповргнути, ако не ватром жудње песничке речи: „Да ли си ти Онај који ме ставио/ На Врх мача/ Или (ме) са њега Скинуо“ (песма „Запитаност“).

Мајсторија песничког језика, није ли можда и у томе што нас песмотворац доведе до ивице одговора, а онда остави на пола пута, без одговора – ко смо ми у ствари? Нашој песники-њи, управо то је пошло за руком. И да овај раскошни цветник није у славу љубави просејала, у најширем и врло одређеном смислу, већ неким чудом у књигу уз поменуте, урезала само песму од пет стихова „Запитаност“ – било би довољно.

ВИДЕЛО ТИШИНЕ

Мирослав Тодоровић, *Шум и лахор*, Ниш, 2013

Шум и лахор прави је наслов најновије песничке књиге Мирослава Тодоровића, који наговештава да нас у њој очекују стихови ванредне лепоте и осећајности. Са не малим задовољством, она ће окупирати пуну пажњу пробраног читаоца, од првог до последњег стиха. Наизглед овлаш, а ипак прецизно скицирани детаљи у призорима свагдашњег живота, знаног нам а ипак вазда тајанством овитог света, нису само формално аскетски збијени у доследно сведене стихове. Свега три стиха са седамнаест слогова које захтева строгост јапанске хаику песме, сугестија су нечега много вишег и значајнијег.

Дискретно али прецизно бележећи узбудљиво искрен свој доживљај виђеног, песник се служи не само „одузимањем“ сувишних рачи, непотребних фигура и украса класичног песништва, него показује и завидну вештину налажења најефектнијег израза, због кога се хаику песма одржала живом толико векова, сматрана својеврсном молитвом истини, лепоти и чистоти.

Мирослав Тодоровић је пре свега песник упечатљиве атмосфере осаме и тишине, зачињене оним једва чујним брујем земље и небеса. Он разуме, осећа и успешно „чита“ и оне пренежне сигнале као знаке природе и њених преображаја, региструјући нехотице сваки шум: трепер листка, зуј пчеле, дашак лахора, лепет птичијег крила, и језик трава:

*Мојри ти небо
Језиком тправе слушааш
видело тишине.*

*

*Радост је ти решња
коју засадих. Сада
цветашмо заједно.*

У сликама одуховљеним виделом тишине, присутне су напоредо и друге чулне сензације, које се сусстижу и узајамно повезују, призивајући распеване мирисе носталгичних сећања на детињство и завичај, на умрле родитеље, читав један минули свет... Етеричност спољашњег утисака наговештава и унутрашње расположење самог песника, одакле се распламсава богатство маште и асоцијација, које изненађују мисао одводећи је у разним правцима: од тренутка садашњег до сна и сећања, од младице која се из пања помаља до потомка посматрача, или до стабла предака... Путујући Тодоровићевим светом природе, указује нам се јасније једна скривена, свепрожимајућа *anima mundi*, која је увек ту, на дохват руке и у свему. На крају, она једначи васколики космос и човека у њој, делећи заједничку судбину са сваким од нас, а нарочито са сензибилним бићима, попут „старог вилењака Мирослава“, како и песник себе самог назва у једном стиху. Задивљујуће лако и спонтано, тај немирни дух вилењака и чаробњака речи, поистовећује се са природом и њеном вечном игром садејства јединства и разлаза са човеком. Зато ове стихове читамо као да су сами од себе написани, јер песник често измешта своје списатељско *Ја*, постајући неко друго, и нешто друго што интензивно доживљава, рецимо: јесењи пејзаж, сломљена грана стабла у завичају, расцвала трешња, пуста родитељска кућа која види и чује оно чега има, преображава у глас оних којих нема:

*У старој кући
у ноћној тишини
слушам оно чега нема*

Минимум речи, максимум значења – очарава у целости Тодоровићев *Шум и лахор*, књига меланхоличне ведрине, иначе тематски груписана у три одељка. Издајамо саме неке од мајсторских хаику медаљона из прве групе, иако је повише оних које бисмо овде навели, а сваки од њих би заслуживао и читав есеј, мада је хаику песма таквост сама по себи, свет осликан у

капи росе који не очекује опширна тумачења. Као и свака друга добра лирска строфа, хаику гађа право у мету не скривајући се иза сувишних описа, нарације и дигресија. Отимајући се апстракцијама, управо стихови пред нама, пружају непоновљив доживљај пуног тренутка садашњег и места овдашњег:

*Боје њролећне
Скуљам њоїледом
Ја јесењи њејзж*

*

*Мирис јабука
у оїолелом воћњаку и
їодине које су њрошле*

*

*Сломљено сїабло јабуке
Сїојим њред њим
У исїој судбини.*

Одвећ је потресна балада о вечном трајању и протицању, збијена у орахову љуску антологијски упечатљиве строфе, која се памти и након склопљених корица ове књиге, гласи:

*Тишина родне куће.
Туїа зрелої воћа
које нико не бере.*

Језовита и заумна је и радост цвећа пусте авлије без мајке, од сваког описа речитији неми ноћни разговор снежне мећаве са пламеном воштанице:

*Расцвале хризанїеме
радосїи њусїе авлије.
Сећање на мајку.*

*

*Ковийла сней
око йламена вошйанице
Неми разјовор.*

Безнадежно поразна је и тишина похрањена у гару сећања, и сета због проблеска одбеглог сјаја, само песникова осама записује. Где је пламичак винућа живота што га још латор разноси преко неповрата година у јесење венуће – остаје само нежности душе да се пита, загледана у угасли фењер и стару фуруну. Те нам више ником потребне ствари, сад су само болни симболи негдашње тоpline породичног огњишта:

*

*Одбачен фењер.
Где ли сада свейлуца
онај йламен?*

*

*Стара фуруна
сред ђубришйа.
Греје се на сунцу.*

Мотиви годишњих доба, углавном су стални оквир традиционалног хаику песништва не случајно, као и код Тодоровића. Заправо, циклично смењивање преображаја природе као део суштинског закона вечног протицања живота, рађања и умирања, настајања и нестајања, непосредно је виђено као нешто у свему незаобилазно. А поетска аура оваквим језичким и стилским изразом даје свему томе неки виши склад и ниво спиритуалности, мудрост и лепоту смисла. Зато се и ове песме често ближе савршенству аутентичног хаику стиха, својом формом и духом. Али и личним печатом, попут овог: „Из старог пања/ расте младица/ Оживео пањ“.

Иако се књигом *Шум и лахор* први пут огласио хаику стиховима, веома искусни и одавно признати песник Мирослав Тодоровић је и овог пута свој дар рођеног лиричара сугестивно потврдио. Пре свега, стиховима свима пријемчивим, а особито осетљивим естетима. Оним, можда ипак не тако ретким птицама – поклоницима форме једноставности хаику поезије. А она је, увек и те како на свим меридијанима актуелна, свевремена.

ЗАТОЧЕНИК ТЕЛА И ОГЛЕДАЛА

Енес Халиловић, *Песме из болести и здравља*, Конрас, Београд, 2011

Недавно изашла књига Енеса Халиловића, *Песме из болести и здравља*, већ својим необичним насловом побуђује нашу знатижељу и добре разлоге да је одмах узмемо у руке. Прелиставајући је, читамо помно преко осамдесет песама, а да наша пажња ни једног тренутка не попушта, већ се само појачава. Пре свега, многим суштинским питањима о поезији и животу, постављеним узбудљиво и на неочекиван начин. Њима се про- ткива целокупна збирка, вођена једном фином песничком суп- станцом кроз све Сциле и Харидбе искуства тела и духа лирског субјекта. Одувек, а данас особито, један песник/песникиња би могао само сањати таквог читаоца, који ће нежно опипавати ње- гове речи и реченице као пулс, и унутра наћи једног живог „за- точеника тела и огледала“, каквим Халиловић самог себе види.

Поезија – да ли је то оно што песника, и њему сродног читаоца двојника лечи, или недужно убија? Ако даровани жи- вот у телу доживљавамо као наследну болест, како то неко ду- ховито рече, може ли се онда уопште оздравити? Зашто и коме се песник обраћа својим потресним записима о томе? Млади и мудри песник Халиловић, оставља ова питања и даље отворена, иако о томе проговара живо и непосредно, често са лица места драме која се одиграва на граници између бића и ништавила, тела и одраза у огледалу. Упркос свему, он плете спасоносно уже од речи својим најновијим стиховима, мада увелико већ зна да се из своје коже не може побећи, и од себе самог оздравити: „да би смирио стомак/ треба да охладиш главу./ јер таква је то бо- лест“.

Ова песничка збирка је обликована као целина са нео- међеним циклусима, али се може посматрати у различитим тематско/мотивским регистрима. Најпре уочавамо путописне и медитативне белешке о далеким пределима и древним култу- рама. За Халиловића је живот путовање кроз разна времена и

просторе, увек изазовна пловидба која се креће од прошлог ка овом сада, између самога себе и света, као „између чекића и наковња“, како сам каже. Затим следе песме наглашеније наративне и дијаложке форме са веристичким елементима, који само продубљују утисак испражњености ововремене пошастаи „цвећа зла“. Такви неизбежни детаљи су продори стварности у песничков свет и драму бивања, док их његово осетљиво око хроничара измештено ван, само рентгенски прецизно и наизглед хладно скенира. Опоро интонирани стихови, гранају се ка бројним аутопоетичким исказима, нијансираним и избрушеним попут уметака. Они поентирају изванредне песме, загледање у онтолошке дубине, као што су „Е.Х.“, „Вашке“ или „Анатема“: „Ако је слепо око смрти,/ шта види око поезије?“ Памте се и многе ванредне метафоре, попут стихова у песми „Радна температура“: „Извлачим једну строфу из себе, из давнине,/ залеђену и коцкасту“. Неухватљива магма речи, као да лако и брзо испари додиром вреле ствараачеве руке: „А када промени стање/ (баш као и вода)/ узеће ново име“.

За овог песника тако широких интересовања, знања и мајсторских стилских решења, мит и историја нису само основа и пуки повод за један песнички круг и „излог домаће радиности“, већ много више од тога. Пре свега, наук и могућност отварања нових увида у хронику једне дубоке разбољености отуђеног живота у нашем савременом добу.

Сржне, најснажније песме ове књиге, нумерички посебно означене, ипак јесу оне које се тичу болести и здравља. Ту су да би убедљиво посведоче разлаз и заједништво духа и тела, цветање и посустајање напаћеног бића пред искушењем наговештаја сурово долазећег. Кроз своју потрагу за самим собом, за еликсиром младости и здравља, песник је вођен једном смиреном скепсом обасјаном пропламсајем вере у исцелитељску моћ речи, непосредно или заобилазно, али увек без патетике и жалопојке.

Још на почетку збирке, пролошка песма „Пуж у време суше“ артикулише сву сложеност смисла и одговорност песникове

мисије у овом разбољеном и на многе начине распараном свету:
„Кад гледам пужеве мислим на песнике/ не зато што их је лако
згазити,/ не зато што морају кућу да носе“. Зато и његови власти-
ти стихови као да су зачети по некој унутрашњој потреби, чак
и у болно граничним тренуцима између сна и заборавља, живота
и смрти, негде у паузи између испуштања и узимања даха. Нека
врста саборности духа, као да песника и тада брани од немоћи
разбољеног тела, које он не мистификује, напротив. Унутрашњи
пејзажи које мирно гледа кроз дурбин колоноскопа, уздижу ње-
гову машту понад вртлога стварности муља и материје, док ум
јасно сагледава читав протекли живот, а свет и окружење као
неку виртуелну планету са крвавим предзнаком:

*Сонда њуњује кроз мене
и гледам на екрану њризоре:
реке крваве,
крајере,
као олује на Сањурну,
као свемирске мајлине.*

(песма 5. колоноскопија)

Из болничке постеље са погледом кроз прозор, понекад
Халиловић шаље и сасвим другачије од ових, лирски згуснуте
поруке и меланхоличне наговештаје. Из таквих стихова који
сјаје попут бисера, видимо како се песник у немом дијалогу са
својом младошћу од ње опрашта. А са њом, и од непатворене
лепоте света, на начин достојан источњачких мудраца, древних
мајстора хаику поезије:

*Данима венух
за њрешњевим цвећом,
а он сазри у сочну крв.*

(песма 7. видик)

Најзад, константни осећај заточеништва у властито тело,
његово биће преобраћено у спиритуални лик пред огледалом,

среће своју младост, одакле му на коначном одласку наместо утехе, још једино да каже -

*Иако је нишџа ни сам џиџао, џаг
рече ми моја младосџ:*

*Енесе,
џа зар ниси знао?
Једном сам морала оџиџи.*
(песма 14. огледало)

Давно речено да добар песник пише стихове које живи, потресно доказују и *Песмаме из болесџи и здравџа* Енеса Халиловића. Његова храбра истраживачка потрага за истинском поезијом, показала је да је реч жилава биљка, да се може пронаћи и тамо, и тада кад је најмање очекујемо. Она, која је скривена, али ту у нама. У телу душе. Да опомене, како оно што не боли и није живот. А што не пролази, и није неко здравље.

МОРЕКАЗИ, ПЕСНИЧКА ХОДОЉУБЉА

Мићо Цвијетић, *Гласови ведрине*, Арка, Смедерево, 2018

Најновија књига стихова и лирско-медитативних записа *Гласови ведрине* Мића Цвијетића песника, путописца, критичара и есејисте, указује на особеност његовог песничког послања, прожетог ведрином празничног руха и неуморне духовне радозналости. Да је одавно, као и сада, доследно одан вери у поезију и пориву њене хумане мисије, говори не само специфична тематска преокупација морем као поетско-метафизичким симболом свеколиког постања, трајања и лепоте, већ и склад композиције укупног слоја ове књиге.

Први, и најобимнији одељак посвећен је „Црноморском певу“ са осећањем усхићења лепотом Варне, важном дестинацијом традиције песничких светковина. Средишњи круг песама и путописних бисера припао је знаменитим „Српским путевима“, укрштеним са бугарским стазама историје и културних веза, да би нас у трећем, обасуо импресивни сјај „Гласом Азурне обале“. Свака страница овог лирски понесеног и мисаоно узбудљивог повесма истинских ходољубља, читаоца запљускује сугестијом гласова и слика једног инспиративног сјаја и присјаја сунца, морског бескраја и доја приобаља. Одатле извире живи колорит утисака, реминисценција, асоцијација и поетских рефлексива – дарови и уздарја нових предела и људи на путу ка зову „блиских даљина“.

Драгоцену дневничку прецизност „плаве свеске“ кругова на води сећања, аутор отвара пролошком песмом „Велико празнично чудо“ (према стиховима Сен-Џонса Перса *Морекази*). Тиме је наговештена екстатична интонација особите ведрине, и основа поетске есенције авантуре, која у овој књизи достиже вредне домашаје упечатљивим речником мореказа. У исти мах, одшкринуте су и унутарње одаје, снатрења и други емотивно и мисаоно прочишћени валери песника-путописца. Јер, на морским обалама у ватри сунца и песка „другачије се осети

неумитни растанак, губитак и бол,/ даље се пева и плаче, опседају душу црне слутње“. Апотеоза морским градовима и природи за песника има дубље и слојевито значење, које происходи из непосредне близине лепоте музике таласа, плима и осека као човекове вечне песме: „Благо песницима, са пучином увек пред очима,/ плаве ведрине заклањају тамне облаке/ Свакодневно им се смеши велико празнично чудо“.

Свој „Црноморски пев“ путописац у песнику и будан песнички глас у путописцу, маркира већ при првом сусрету бројне детаље, који обично пажњи уморног путника промакну. Прозаида „Несуђени водич“ као предигра овог циклуса, о томе лапидарно бележи: „Госте поздравља разбарушена фигура античког дожанства по коме хотел носи име. И цветна оаза у зеленилу.“ Незаобилазан и дирљив је глас добродошлице морских галебова, који се у часу доласка путника вине према морским даљинама: „У небеском и морском бескрају, прати их даље моје треће око и људска мисао“. Присутан је и гугут голуба који озвучи прво снено јутро госта и слика: „преда мном у маглини, дрема црноморска пучина“. Милозвученост текстова и стихова је карактеристична стилска одлика овог песника, која овде суптино наглашена долази до пуног израза. Приметна је посебна усредсређеност духа „трећим оком“ за све чулне сензације које опседају машту ходочасника кроз узбудљиве мисаоне путоказе, дигресије у друге просторно/временске координате према траговима историје и културе. Упечатљива песма „Неухватљиве даљине“, чини да је поред повишеног тона и патине језика, истовремено присутан и тихи рефлекс „суматраистичке“ визије свеповезаности света, и немир никада утажене чежње за даљинама. Посебно оним словенског света, окренутим ка матушки Русији и њеним пространствима, што Цвијетића опет доводи у сродност са Црњанским и његовим бескрајно „плавим кругом“.

Варљивим морским стазама мисли путника плове са разлогом и до Турске, Босфора, где дамарају „утамничене крви, пригушених орјенталних страсти тела,/ Оне се пале, стишавају и гасе, на мутним водама Леванта“. Песниково биће затече-

но у јединству и различитости света посебно сагледава и осећа оне никад зацељене „болне призоре из злехуде српске повести“, тамо где далеко је Јонско море, и Плава гробница и Балканаска голгота: „Неумрле ходају сенке и у вечности неугасле горе свеће. У дубинама тамним, морским, хиљаде српских страдалника“. Опчињавајућа чар црноморске обале крепи тело и лечи песникову душу, која у исти час слави и „болује неухватљиве даљине“.

„Излет у Камчију“ је запис којим путник открива нови замах свога надахнућа и лирског виноућа тек виђеном егзотиком предела једне праве прашумске оазе, негде на истоку Високих Родопа. Пловећи кроз бајковити предео узводно реком у друштву са другим песницима, нашег острашћеног путника нарочито опчињава исконски спокој тишине, коју само „разбија певанија птица“. Тренутке тог неовдашњег заноса, он ће памтити као истински ретку почаст неке изненадне и ванвремене властите среће: „када се, уместо жучи, испија чаша меда“.

У сасвим посебном регистру надахнућа, песник доживљава непосредни контакт са шумном аромом мора „додиром таласа по голим табанима“ као и другим наглашено чулним дражима: „Мирис и укус соли са раширених дланова,/ Незаменеживе дражи којих сам се одавно зажелео“. Такво једно упијање плеса таласа и сунца долази као ерос неке чулне спиритуалности, да их та повластица тренутка потом преточи у игриве слике необузданих купачица и младих Нимфи. Тај призор лепоте тела „Евиних кћери“ (у истоименој песми) и звон нјиховог „громогласног кикота и смеха“, чини уверљиво животан пропламсај преваге лепоте вечног Ероса над Танатосом и другим мрачним силама. Сличан мотив је и у песмама „Ноћни купач“, „Персеј“ и још неким, као што су „Играчице“ или „Вечна Жилијет“, које припадају поетском кругу „Глас Азурне обале“.

Профињена једноставност описа пејзажа, паркова, музеја и других за песника ексклузивних културолошких сензација у сва три циклуса *Гласова ведрине* динамично се разлиставају, а опет најчешће бивају и подударни. Било да спољашњи утисци као огледало, непресушно шаљу свој одраз унутарњем свету хо-

дочасника, или обрнуто. Али вазда је реч о устрепталом преплету утисака лепоте путености и духовних опсервација. Овакав раскошни стилски златовез мореказа, читаочеву пажњу држи над књигом једнако будном. Рецимо, у необично експресивној песми „Празник“ наглашен је властити доживљај духовног узнесења града и околине Варне у „свечаном руху“ маја, посебно док слави Дан Ђирила и Методија, првих словенских просветитеља. О тим блаженим часовима узвишених ритуала светковине, наш песник искрено и не без племенитог патоса, исписује једну чисту оду радости у част великих светитеља, јер тада му душа „Тихује и пева, вазноси светост крунидбеног дара“. У сличном, повишеном тоналитету је и песма „Божји дар“, испевана у славу чуда природе, јер је „Створитељ овде подарио издашну лепоту,/ Свему што живи, расте, пева и болује“, као души лековит дар, да је „светлосне зубље окрепљују вером и надом“.

У песми интимистичког расположења и згуснутијег израза „Дирке“, тихо букне сета меланхоличног усамљеника путника. Тада „у сненој кући раскрыјених прозора“, када мала ноћна музика допире до будног сневача понад дворишта у бојама црвених ружа, све се стопи у симфонију сфера неба и таласа. И бива „мелемно и тихо, као да пада лепршави снег“, завршни је стих ове изузетне, целе и лепе песме. Обично ноћу, под небом осутим звездама кад јаче заструји дух „осетиш како протиче време“, и „лепу осаму крунишу безобална ноћна блаженства“, нијансирају стихови и других песма: „Осама“, „Златокриле птице“, „Маце“, „Аморове стреле“ и „Тајанство вода“. Њима се придружује и песма „Епистоларни венац“, посвећена познатој бугарској песникињи Елки Њаголовој, где се након похвала њеном дару и лику, поентира: „Благо Елки, она има пријатеље и своју Итаку, уточиште и наду“. И знаменитој бугарској поетеси Јелисавети Багрјани песник исказује своје дубоко дивљење у циклусу „Српски путеви“ прозаидом „Драинац и Багрјана“. Разгледајући изложбену поставку о великој песникињи у приморској варошици Балчик, Цвијетић са дубоким наклоном и саосећањем говори о једном бурном љубавном заносу, растанку

и судбини нашег песника и лепе бугарске песникиње. Призван давним гласовима, он прати „необичне силуете, као њихова далека сен“.

Многа сагласја разлика и укрштаја путева историје, култура и људских гласова, песничко ја интензивно оживљава у својим стиховима, видећи свет као неку вишу стаменост хармонијске целине упркос немира и тамних облака нашег савременог доба. Толико лепоте на једном месту, као што је то Варна или француска лука и град Сет песника на Азурној обали, уздиже и саму песничку реч ка небу, наглашава раскош лирске слике у прозаиди „Морска градина“. Песма „Аргонаути“, узбудљивом реминисценцијом древност медитеранске културе, песника незаобилазно води и ка врхунским стиховима Сефериса и Кавафија, острашћених песника јужних мора и медитеранске културе.

Гласове ведрине, песничку књигу Мића Цвијетића у целини, памтићемо понајпре као апотеозу овоме свету и поезији, са једним готово религиозним осећањем захвалности. И шта год да је чисто песништво, оно је особитост личне енергије речи, која долази из прамења тренутка екстазе. Можда, само да нам укаже на нешто важно – да је свет диван дар, испуњен такође и округноћу и злом. Али, и поред тога, још увек диван.

АНТОЛОГИЈА УЖИЧКОГ ПЕСНИШТВА

Небески кључеви. Избор из њесништва ужичког краја од XIII до XXI века, Народна библиотека Ужице, Ужице, 2018; приредио Зоран Јеремић

Недавно изашла књига изабраног песништва ужичког краја под насловом *Небески кључеви* (према истоименој песми Љубомира Симовића која је узета за мото), прва је антологија омеђена овим просторним и временским обухватом. Ако томе додамо особито прилежни истраживачки нерв Зорана Јеремића, књижевника и новинара посвећеног вишедеценијском читању, затим избору и вредновању стваралачког учинка бројних и разнородних поетских гласова у замашном луку од осам векова, добили смо заиста ретко узбудљиву и значајну књигу. У потрази за лирским бисерима ужичког лепореког свица, књига потврђује да су у стиховима 165 песама, између осталог, тако видљиви они скривени „небески кључеви“, не само духа језика једног краја и народа, већ и многа сушта питања о личном, националном и универзалном бивању и трајању у проласку човека кроз време земаљско и његове мене.

Свакако, Јеремић у свом доста темељном предговору нуди и богату фактографију за јаснију културолошку слику књижевне историје Ужица и ширег простора (данашњи Златиборски округ), наглашавајући да је: „Овај избор из ужичког песништва један од могућих избора“, као и усрдна препорука „критичком превредновању за један важан корпус српске поезије, који претпоставља радост сусрета са песничким световима који ће наћи своје место и у другим ‘антологијским’ читањима“. Такође, и др Видан Николић, рецензент књиге, истичући особитост концепта ове антологије, запажа да је у ужичком крају „најдуже трајало епско доба, са чистим и сочним вуковским народним језиком, да се потреба за певањем испољавала у епском и лирском народном песништву, и чини се, најкасније се и осећала потреба за уметничком поезијом. Зато је то песништво једног поднебља сасвим кристализовано одједном ‘грунуло’ у српској књижевности.“ Од 55 заступљених аутора, иако само три рође-

на крајем 19. а стварала у 20. веку, уметничка лирска песма је знатно нарастала обимом и квалитетом тек у 20. веку (особито друга половина), продужена генерацијом песника који се јављају на почетку овог.

Кренувши трагом најстаријих записа поетско-духовно оне непрекинуте горуће искре у потрази за „небеским кључевима“, приређивач не вреднује домете песништва и песнике по књижевним поетикама и правцима, струјама и поетичко-мотивским обрасцима. Нити по њиховој познатости и непознатости, заступљености у претходним антологијским изборима српског песништва, већ хронолошки прати године њихових рођења, бирајући песме и према властитом осећају и естетском критеријуму.

Антологију отвара Непознати Милешевац (прва половина XIII века) двома песмама: „Служба уснућу Светога Саве“ (први канон светоме глас први песма осма и други канон светоме глас четврти икос), репрезентативно представљајући средње-вековну песничку традицију у ужичком крају, зачету у чистом сакралном литургијском облику, која нарочито преко преписивачког круга монаха манастира Раче, представља угаони камен темељац читавог каснијег књижевног посланства ка збирном месту српског песништва. Да таква богата традиција има свој дубоко поетички али и етички смисао, који надраста време и канонске оквири у тихом дослуху са магистралном линијом усмене и фолклорне традиције, прави пример дају „оштровиди“ стихови песме „Речи пророчких казивања“ Кипријана Рачанина (друга половина 17. века – почетак 18. века): „скупљамо као капи из напуњене бездне мора,/ у ову малу књигу/ као у мали кладенац сажимамо“. Записи, песме и пословице калуђера из преписивачких школа и у манастирима из пожешког краја, сачувани су у *Годовичком зборнику*, где се из ове рукописне књиге малог формата издваја кратка винска песма „Виват“ као једини забележени траг калуђерске анакреонтике. Из истог временског оквира (крај 17. и почетак 18. века) још један необични Ужичанин Алаудин Сабит (1650–1712), славни турски песник и

обновитељ диванског песништва, у исти мах државни и верски достојанственик османске власти, заступљен са две своје песме чини ову књигу поетски и документарно узбудљиво мистичним местом сусрета са данашњим читаоцем. Љубавна песма „Твоје усне у мојој се души“, и дескриптивна „Као сабља демискија зима цича“, сведоче значајну стилско-језичку оригиналност песника, под утицајем словенских народних песама и елемента хришћанске мистичне традиције, који превазилази стандарде епохе у којој су настали стихови.

Раскошна лепота облика усменог народног стваралаштва у ужичком крају, неспорно, имала је дубок утицај на дух језика и утемељеност „матерње мелодије“, која ће се пуним процватом индивидуалних песничких остварења обзнанити тек у двадесетом веку, и његовој другој половини нарочито упечатљиво врхунити. У своме предговору, Јеремић истиче да није случајно што се „хомерско питање“ задуго решавало у западним крајевима Србије и да је Вук Стефановић Караџић пишући Димитрију Давидовићу (1827) са разлогом казао: „Сима је Милутиновић отишао у Црну Гору да купи пјесме; али ја ћу Господарском помоћу на љето, ако Бог да здравље, у наији Ужичкој и Пожешкој више и љепши скупити пјесама, него он у својој Црној Гори и Босни и Херцеговини“. Читав век касније, пореклом из овог краја славни професор Сретен Марић, есејиста и „српски Монтењ“ (у коме се складно спојила „ерска мудрост“ и европска ученост) истиче да не зна има ли лепшег краја на свету где се боље говори: „Шта је човек ако не реч; каква му је реч коју даје и коју прима, такав је он“. Важно место у овом антологијском избору ауторских остварења, припало је двома изузетним народним песмама, епској и лирској, везаним за Ужице у историјски бурним догађајима, а које први пут бележи Вук: Узимање Ужица у четвртој књизи јуначких *Српских народних њјесама* (Беч, 1862), и лирска „Пјесма ужичка“, забележена је још у првој књизи. У обема се историја и песничка ингениозност преплићу у духу најбоље усмене традиције.

Овај крај, имао је срећу да записивачи буду агилни не само током XIX века под утицајем романтизма када настају и

индивидуална песничка усмерења, већ и на почетку XX века до када је укупно записано и сачувано око 1700 лирских народних песама. У исто време имамо и прве зреле песме ужичког песника Милоша Перовића (*Песме*, 1903 и 1909), у којима „прве праве декадентне стихове што су се чули у српском песништву“, примећује Вељко Милићевић. Са ништа мање неспокоја, тада стиже и изузетна лирска проза Милутина Ускоковића (*Под живојом*, 1905 и *Vitae fragmenta*, 1908), која припада поетичком рађању српске модерне.

Занимљив је податак који предочава Јеремић да у међуратном периоду пулсира активно књижевни живот у 27 недељних листова и часописа који су излазили у Ужицу до 1941. године, и да је у њима објављено близу хиљаду књижевних прилога. Објављени стихови „настајали су превасходно у патриотском, идеолошком или пак у политичком дискурсу, доминира антиратна и социјална тематика у духу југословенства“, закључује приређивач у своме предговору. Као свој избор за тај период узима запаженије стихове Саве Ристановића пуне стрепње уочи Другог светског рата, и стихове Благоја Живковића, песника лирског сензибилитета и култивисане мисли, чије се две песме налазе и у антологији часописа *Мисао* Симе Пандуровића. Поред поменутог Саве Ристановића, из *Антологије лирских песама Здравка П. Мандића* (изд. часописа *Југословенски расвјет*) запажено место и у овој припада Момчилу Тешићу, Петру Симићу и Здравку Гагићу.

После Другог светског рата, у књижевном стваралаштву Ужичана доминантно место заузима поезија, коју објављују тада аутори нове генерације, рођени петнаестак година после значајнијих међуратних песника, где поред мањег али вредног опуса Миће Цајића (1926–2016), значајну песничку индивидуалност за наредне деценије представља свакако Славко Вукосављевић (1927–2004). Иако му је родољубива поема *Кадињача* донела широку па и „лектирну“ популарност, савремени проучаваоци његовог укупног дела, претпоставиће родољубивој поезији рефлексивне интимистичке лирике у настојању да „искуства српске модерне сједини са елегичним тоновима међуратне лирике“

(Предраг Палавестра). Аутор ове антологије са пуним оправдањем и лепом мером, сада сагледава из мање познатог угла песника Славка Вукосављевића увршћујући шест његових изузетних песама, у којима га читаоци, можда и први пут, могу срести као несмиреног тихог лирика, особитог стила и мисаоно дубљег поринућа у мотиве природе и људске пролазности. У сличним лирским регистрима, ту је и генерацијски му блиски песник Милијан Поповић (1928–2011), мање познат широј читалачкој јавности.

Четврта и пета деценија прошлог века ужичког песничког круга, постаће повлашћено место рођења а потом у наредним и плодотворног стваралаштва више песничких фигура изразите стилско-језичке оригиналности. Међу њима, место класика у српској модерној поезији (и шире), припада Љубомиру Симовићу (1935). Његове прве песничке књиге (*Словенске елеије*, 1958) већ навештавају подразумевајућу „расправу о судбинском месту националне историје“, примећује Зоран Јеремић. Изобилно коришћење топонимије ужег и ширег подручја Ужица и Западне Србије, до тада неприметне на књижевној мапи, постаје имагинативни и метафорички простор његовог свеколиког опуса, у знаку опште и појединачне драме прожимања цивилизацијског и националног, савременог и историјског, естетског и етичког. У свом одговорном избору Јеремић је зато посветио знатан простор Симовићевим песама преузимајући их из више песничких збирки.

Такође, крајем исте деценије, почетком пете и шесте буја ужичко песништво одавно превазилазећи локални оквир и значај, продоре снажније ка матичном корпусу наше савремене и сввремене поезије, која данас бере цветове различитих поетичких и тематских надахнућа више аутора. Међу њима један број је оних стваралаца који су се опробали успешно и у другим жанровима, као и многих који остају под сенком видљивије песничке разглашености услед разних околности, или преране смрти са недовршеним опусом. Песнике различитих генерација до сада високо оцењене и препознатљиве на домаћој (и стра-

ној) песничкој сцени, можемо поново срести под окриљем *Небеских кључева* овог престижног бревијара лиричара од средњег века до данас. У стиховима бројних репрезентативних песама, уз већ поменута имена њихових аутора, занимљиво је поново срести на овим страницама и она позната и призната: Љубивоје Ршумовић, Паун Петронијевић, Миљко Митровић, Драган Драгојловић, Миодраг Станисављевић, Часлав Ђорђевић, Радомир Андрић, Милован Витезовић, Манојле Гавриловић, Милосав Тешић, Миленко Пајић, Хаџи Драган Тодоровић, Милијан Деспотовић, Светислав Басара, Драган Јовановић Данилов, Зоран Јеремић, Петар Матовић, и други.

Да ли је ова антологија, као одлучно „упаљени свитац“, нашла кључ за браву ужичког, и не само ужичког песништва, уз сасвим довољан изазов да и надаље истражујемо, вреднујемо, читамо и пишемо поезију у овим турбулентно убрзаним временима, показаће будуће. Време, које бива непристрасни судија, и поузданији читач од тренутка текућег.

АНТОЛОГИЈА ХАИКУ ШЕСТОКЊИЖЈЕ ТРЕШЊЕВ ЦВЕТ – ТРЕНУТАК КОЈИ СЕ ВИДИ

Крајем прошле, 2002. године, наш поетски простор значајно је освежило јединствено хаику шестокњиже које се појавило у едицији *Трешњев цвети*, а у издању Филолошког факултета и Центара за Источну Азију у Београду. Сусрет са овим књигама пружа необично суптилан књижевни, као и ликовни духовни доживљај предочавајући широј јавности између осталог, живи поетски дијалог култура Истока и Запада. О томе су се предано постарали са љубављу и зналачким истражуивачким нервом за хаику поезију, приређивачи књига: др Љиљана Марковић, Милијан Деспотовић и др Александра Вранеш, а веома складан дизајн књига уредила је Весна Фурунџић, уредница едиције *Трешњев цвети*. Знатижељном читаоцу су понуђени опсежни предговори, са освртом на општи увод у традицију, поетику и развој древне јапанске хаику поезије, уз широк пресек домаћег хаику песништва. У три књиге на девет стотина страница, заступљено је око пет стотина аутора са подручја Србије, Црне Горе, делом Републике Српске као и српске дијаспоре, док јапанске мајсторе хаикуа од најстаријих времена до данас, представља двеста изабраних аутора у књизи под називом *Шљивин цвети*. Лирски и симболички интониран наслов *Јуџиро* које припада птицама, заправо је антологија наших хаиђина, од најстарије Десанке Максимовић па до најмлађе генерације оних који су на почецима свога поетског стваралаштва.

Уочљиво је да последњих деценија хаику поезија доживљава код нас прави процват и да заокупља стваралачку пажњу многих познатих и непознатих песника, од учених академика и значајних песничких имена, до пастира... Ова антологија недвосмислено показује да се та чињеница више не би смела олако заобилазити у даљем разматрању и промишљању нашег савременог културног миљеа, где једни поред других несметано расту и развијају се разнородни песнички плодови, а чије ће естетско вредновање и оцену једном морати добити неке систематични-

је и поузданије вредносне линије. Увид који сада добијам им-
позантним пројекатом *Трешњевої цвѣта*, леп је и суптилан дар
читалачком ужитку кроз хиљаду бисера малих песама у тро-
стиху, али и једна озбиљнија могућност за анализу и поређење
са токовима јапанског и свтског хаику певања данас. Такође,
из веома обавештајних предговора о хаику сцени и књижевној
периодици о њој, сазнајемо да наша шира јавност још увек не-
довољно истиче наше песнике који заузимају запажено место у
свету, и да готово нема ни једне светске антологије, и на Истоку
и на Западу, у којој нису заступљени.

Осим прецизних библиографских белешки о свим ауто-
рима, професорке Филолошког факултета у Београду, др Љи-
љана Марковић и др Александра Вранеш, у своме заједничком
осврту, пошле су од израза и духа српске народне поезије, на-
лазећи многе дубоке сродности са традицијом јапанске хаику
форме. И мада наша лирска народна песма у основи почива на
општем доживљају неке колективне емоције и онда када је она
најличнија, а стари јапански хаику бележи вечну животност
свакодневног тренутка – и једна и друга – доносе она најхума-
нија, универзална људска осећања и значења. „По тим одређе-
њима хаику је био српски пре него што је ова строга форма међу
нашим песницима прихваћена, касно, тек у двадесетом веку“,
закључују оне. Отуда, није чудо да су се за хаику интересовали
многи наши знаменити песници, а свој преводилачки и извор-
ни песнички таленат и Милош Црњански је посвећивао „госту“
са Истока. Хаику песма, са својом стого одређеном структуром,
поникла је још у XIII веку у земљи Излазећег сунца као при-
родна последица учења зена, и одавно је радо прихваћена и у
другим културама света. Могуће је, да је она настајала и по некој
унутрашњој нужности као самосвојан израз и потреба, али то
узајамно прожимање и преплитање различитог духа традицио-
налних култура, наставља се живо и данас срећом – на добробит
лепоте саме поезије.

У свом предговору Милијан Деспотовић на оригиналан
начин промишља светлост духа и мистику ове песничке форме,

подсећајући на две деценије врло динамичног развоја и популарисања хаику песништва у нас. Подсетимо се, он је уз незаобилазног В. Девидеа, био међу нашим првим хаику светионицима као песник, уредник, и издавач пожешког часописа *Паун*, који непрекидно излази од 1988. године до данас. Мора се приметити, толико дугим стажом и лепим јубилејом, не може се похвалити ни један хаику часопис на овим просторима. Такође, Деспотовићу припада и угледно место као приређивачу првог *Прејледа јујословенској хаику јесништва* (*Грана која маше*, 1991), те он сада своја дугогодишња искуства претаче и у даља истраживања скривеног присуства хаику форме у поезији многих наших песника друге половине двадесетог века. Међу њима су и имена: В. Попе, Миодраа Павловића, Тодора Манојловића, Ивана Лалића, Момчила Тешића... Као занимљив пример, он је навео и детаљно анализирао целу Раичковићеву песму „Ливада“. Дакле, овај нам драги гост није неко ко је дошао тренутно, јер већ увелико припада ритму нашег стиха. А тај тренутак који се не види а вечно тече исказан са мало речи и тишином између њих, одавно је онај исконски, тихи доживљај поезије самог живота око нас и у нама.

У складно хармоничнизованом и оригинално конципираном шестокњижу, налази се и једна засебна књига хаику стихова у преводу на руски језик (од сваког заступљеног аутора један) – *Пахуље маслачка*. Тако се и руском читаоцу по први пут у овом обиму заједно презентира јапанско и наше хаику песништво. Око превода се потрудио Александар Шево, учинивши да нежни поветарац пријатељства развејава ове стихове много даље од наших простора, и много дуже од једног пролазног трајања чудесне лепоте хаику тренутка.

*Под цвѣтѣом ѣрешње
нисмо више сѣранци –
сви смо ѣријашѣљи*

И ови наведени стихови Димитра Анакијева, као да својом поруком наткриљују особеност и смисао овог поетског ше-

стокњижја, једноставним знаком опојних латица трешњевог
цвета. Изгледа, у свету посрнулом ка бездану, упркос свему –
можда само у поезији још увек траје пролеће.

СВЕТ ПОД КОРИЦАМА

*Сва будућности њонире у њрошлости,
а књије завршава имајинација читачоца.*

ЖИВОТ КАО ВЛАСТИТИ КОНЦЕПТ

Дејан Алексић, *Пејџа*, Лагуна, Београд, 2021

Квар је најтвђа константа наших половних живота, реченица је главне јунакиње романа *Пејџа*, којом артикулише своју генерацију, формирану у трагичним друштвеним превирањима транзиције и ратова, расапа свих вредности у деценијама поткрај прошлог века и почетком овог. Тиме, аутор Дејан Алексић посредно указује и на тематско-идејну потку овог психолошки дубоко захваћену тематско-идејну потку, која је пажљиво обликована у фактички уверљив свет појединца и његовог окружења. Временски и просторно писац укршта дешавања паралелно пратећи причу дневника Дине Поледице у важном тренутку, да би роман њиме почео и завршио драматику унутарње потраге за властитим идентитетом, у науму могућег концепта живота као остварења и смисла.

Необичност структуре личности ове младе жене подвучена је и смболно самим њеним именом и презименом: пустиња и лед, добро и зло, лудост и мудрост, порив ероса и танатоса у једном неизвесном вртложењу празнине датог и унапред задатог циља. Тај пут ни мало није лак у животном миљеу, где често је све само мучнина, и испразност таворења: „Нема среће. Нема туге.“ А треба сам своје „лизати ране“, како Дина назива поглавља својих интроспективних и медитативних бдења у беспоштедном свођењу рачуна са собом, као и са другим фигурама њеног одрастања и сазревања.

Са бандитском нарави рефлекса за самоодбраном, главна јунакиња постаје осамљена степска вучица, у свакој ситуацији противећи се свакој конвенцији, бизарности лажи полусвета који се у транзиционим временима множи и пење на површину друштвене лествице. Примати и узвраћати ударце и модрице на души које нам други задају, разбити наметнуте оквире традиционалне породице, несклоне разумевању и пуном уважавању женског бића. Ето бројних разлога зашто Дина не допушта својој биографији да јој се догађа, него је сама конструише, улажу-

ћи сву снагу духа да развије разне стратегије колико год може. А отуда ослобођење чак и кад је на моју штету, рећи ће крајње освешћено, ипак са чврстом илузијом о смислу таквог избора и исправности да тражи неко своје место топло под сунцем које негде мора постојати.

Отуда, писац наглашено маркира место и време бекства своје јунакиње, за њу од пресудног значаја онда када се нашла на грчкој граници, скоро насумице упутивши се ка мору и другој земљи напуштајуши заувек своју. Један изненадни инцидент њене ћудљиве природе доводи је у притворску полицијску ћелију иза решетака, одакле она као кроз временску шпијунку сагледава себе у свом прошлом животу, суочавајући се када очи у очи сретне са својом субјективношћу да може рећи шта објективно јесте, и куда даље ићи. Из позиције свог трагичког концепта јунакиња свакако верује да је решење за њу сада неки потпуно нови почетак. Иако са дубоком дијаболичком природом, њен снажни дух одважно верује да се не рађа само једном онда када те мати донесе на свет, већ да има рођења колико и нових почетака. Од оне некада девојчице гушене родитељским припростим конвенцијама, Дина је прешла тегобане кругове пута до самосвесне особе која је сама на ветрометини живота. Она је са знатним списатељским даром и урања у себе саму као прво и последње уточиште.

Једини ко је разумева дубоко, искрено подржава јесте пријатељ из детињства Никодим, ништа мање загонетан и необичан од ње саме, мада супротне природе. Он је притиснут фрустрацијом комплекса неизлечиве аутоагресије и депресије, све до ништења живота а на крају и самог себе. После Никодимовог самоубиства, она наставља имагинарне унутарње дијалоге са њим, присано или у разлазу као са својим алтер егом, самеравајући грешност или исправности својих поступака.

У њеној свести, као на позорници, искрсавају уверљиво и споредни ликови прецизно скенирани или само овлаш скицирани, повезани нужним нитима са главном јунакињом Дином. Само неки су у сложенијем односу са њом, махом мушкарци су

за њу као жену заинтересовани, пословно повезани или стицајем околности датог окружења. Најупечатљивији је лик Светислава Прста, кога сећајћи се она испитује психолошки студирозно, описујући њихов врло напет комплексан однос као игру деспота и жртве. Он је њен послодавац, који би могао бити и типичан представник скоројевићког комплекса новокомпонованог богатуна: „Лутајућа легенда о њему радила је преко очекиване мере. Убрзо је Светислав Прст постао мера страхопоштовања, за једне невидљив савезник, за друге хипотетичка опасност. Метафора криминогене нарави система у ком је сва срећа малог човека у томе да се не нађе на путу нечијег апетита.“ Судбински злим прстом, као да се удесило да она буде мета у видокругу његовог незајажљивог апетита, и да стрпљиво издржи колико може сву гротеску опасне игре на живот и смрт. На крају сурово му се освети, и тако међусобни рачуни неке више правде бивају поравнати.

Овом крајње драматичном епизодом раплета, писац романа је остварио убедљиву фреску једног времена, људи и погубног урушавању етичког друштва без јасне вредносне лествице добра и зла. Такође и додатно открио најдубље пориве карактера и необичну одлучност женске природе своје главне јунакиње, која се у своме отпору полусвету и моћних насилника и мафије показала као права урбана Амазонка. Или гладијатор хазардер у несрећи који зна шта су песак, крв и спектакл. Упркос свему, није реч о болесном удвајању њене личности, већ о петљама и чворовима са више укрштених линија у једној особи и њеној посебности жеље за слободом властитог бића: „Слобода има свог дефинитивног близнца кога тегли на леђима као израслину“, каже самој себи док се иза решетака на грчкој граници помно о свему изнова преиспитује, и сабира у тачки из које треба почети нови живот. Упркос нелагоди ове позиције коју је доживела захваљујући својој никад до краја предвиђеној ћуди, она јој помаже да се одреди спрема света коме се никад до краја не предаје. И онда све бива тако као да је нека мрачна гравитација најзад почела да окупља крхотине моје личности. Можемо то схватити

симболички, метфизички или практично као опроштај од прошлог у сусрету са будућим путовањем у непознату земљу снова. Најзад, ненадна нежност долази као дар љубави са младим грчким полицајцем Ангелусом, као обећавајући предзнак новог рођења душе у светлој топлини земље сутрашњице. Оне среће која неће брзо остарити, као све оно што је остало иза решетака времена и места злочина. Јер, можда је ипак за јунакињу овог романа срећа онај „стари припити филозоф из краја“, оне књиге давно започете под правим насловом.

Знатижељним читаоцима, који су до сада учили расошни дар и поштовали знатан песнички и прозни опус Дејана Алексића, остаје да радо препоручимо његов први роман. Најпре, као успешан продор у ову захтевну књижевну форму, као и садржај вишеслојно обликован, тако да местимице засече и оно Кафкино замрзнуто море у нама.

ДА СЕ ЧИНИ НИЈЕ – А ЈЕСТЕ

Миро Вуксановић, *Семољ земља*, „Филип Вишњић“, Београд, 2005

Недвосмислено је већ *Семољ јора*, први роман будуће трилогије Мира Вуксановића, најавила помол и оснивање особитог – и у језику чудесног – изнова сатвореног и оживљеног света традиције, заправо једне митске космологије планинског предела, именованог као *Семољ земља*. Попут Борхеса, који је стварни Буенос Ајрес из прошлости и садашњости заувек изместио у митско поетско место модерне светске књижевности, тако и Миро Вуксановић на свет обзнањује роман *Семољ земља*, нови, уздубучни венац о 909 планинских назива повезујући их од исто толико фрагментарних прича о њима. Из овог обимног и разноврсног мозаика, добили смо јединствено осмишљену и стилски складно уобличену целину, омеђену реалним исто колико и фантастичним простором *Семољ земље*, коју ћемо, од сада па надаље препознавати као незаобилазно место наше новије књижевности. Језиком Семољана, Вуксановић на сцену изводи из „свевидећих кућа“ њихов живот разлистављујући га кроз бескрајно загонетне стазе и богазе чудесне земље, право у приче и причања о свему ономе што је у наслагама памћења остало од оних времена када је постајало све „именовано природно, у сликама, и на вакат“. Сурова планина, пространо небо, камен и земља, воде и горе шкрто и богато, у исти мах, даровало је удес ових предела стоичким духом, учећи их мудрости опстајања у пуном складу са природом, живљењу тегобном и упорном у борби за хлеб свагдашни, колико и за језик насušни.

А језику готово ишчезлом, кога се још само мало преосталих Семољана сећа, писац враћа стари сјај у новим преливима и са аромом нечега заборављеног, архајског, допуштајући да се, он као сам од себе, казује одмотавајући повесмо рукописа сачуваног у тајновитом ковчегу од лучевине. Из њега реч по реч непосредна, згуснута, бритка, домишљата, духовита, и надасве окретна као са камена на камен да тече и претиче време, жи-

вот и умирање. Издрушене у кристалним реченицама, оне творе приче у живим дијалозима, драмски напете, са неочекиваним обртима и алузијама, вишезначне свака на свој начин и увек заокружене. Тако ове скаске, окупљене у јатима испод слова као испод планинских врхунаца, чудесно светлуцају, гонетају и одгонетају преплете старих нити о људима и догађајима нераскидиво везаним за називе њихових предела. А писац свагда одсутно-присутан, помно пратећи изабране речи, оживљава врело живота у финесама и променама кроз безвреме и време, све до тренутка садашњег. Као из каквог божанског храма посвећеног васколикој природи, са семољског „Брда за дозивање“ одјекују гласови и шуморећи силазе у речи „до у сам корен“ – како би рекао Момчило Настасијевић. Лепота исприповеданог тако бива истовремено ехо песме и лелека, а све у сликама које се једна са другом такмиче и преко планине одзивају, враћају кроз тишине и између редова. Зато једна по једна кора запретених значења, звучања и асоцијација магично се свлачи и указује јасно свакоме ко уме пажљиво да послушкује.

Из ових прича, често нас заустави озарење, сетна и тиха радост због поновног сусрета у сећањима са родном планином као оном мелодијом матерњом. Отуда давне речи, тако чисте и умивене свежином горских врела, долазе у наше дане и језик, да нас изненаде многим непознатим именима заогрнутим тајном, можда ко зна када, заборављених паганских божанстава: Заброћ, Зажањ, Јабукодо, Јавкаш, Лаврњаш, Левери, Макулат, Мандарије, Мргил, Метериз, Нагора, Навријеж, Надвор, Нажањ, Нуго, Њачрк, Њипур, Рогуш, Семољ, Татабије, Татреник, Тимор, Фукнук, Хабеш, Хајкара, Цавел, Џенбел, Џосе, Шкрке, Шмуш...

Осликана Вуксановићевим мајсторским стилем, Семољ земља нам се препоручује и као предео разговора и раскошне игре пустих ветрова, зачаравајући читаоца намерника, колико и случајно забасалог путника у ове вилајетске пределе. Тамо нађена вредност ове ниске од драгог камења речи, изненађујуће неочекиваним сјајем. А понајвише тиме што нам Миро Вукса-

новић не толкује традицију на уобичајен начин, нити о њој мудрује хвалећи срећно нађену руду неисцрпног народног мајдана што га његово сећање и машта баштини. Једноставно, он није само пописивач и чувар овога драгоценог блага, већ истраживач и зналац који њиме крајње вешто и пажљиво рукује, вазда економише речима тако да им у његовој књизи буде угодно и тесно таман колико је потребно, а духовном оку изазовно, пространо... Јер, има се осећај да писац *Семољ земље* доживљава и уважава речи попут живих бића од крви и меса, али и крхке, нежне душе. И то је то чуло за бескрајну моћ и немоћ говора, вечита поезија што нас води кроз ове приче, и све оно што у њима можемо наћи на том неизвесном и узбудљивом путовању у путопис, једну еденски чисту племенитост дивљих предела где „расту речи“.

Рукопис што га ишчитавамо, зрно по зрно као грожђе, и сам поверава: овде је намера да прича буде изврнута, да се чини јесте а није. А могли бисмо, можда, додати и обрнуто – да нам се чини није – а јесте. Јер, негда је тако било, или могло бити. У то нас уверава готово опипљиво вајана и негована свака написана, па и она прећутана реч, дубоко истинита опаска или карактеристичан детаљ о житељима семољским, који разумеју и немушти језик онога света, скритог иза овог видљивог, чијом су логиком и симболиком свакодневно у блиском дослуху. Отуда и реченице Мира Вуксановића са лакоћом извиру из бездна те неиспитане језичке магме, творећи самосталне приповедно/лирске целине, архаичне, а истовремено и модерне, ненаметљиво сентенциозне, универзалне и, на крају, увек сведене у непоновљиве поенте. А оне су најчешће збијене у само једној реченици или речи, па чак и слову. Завршна реченица романа је и дословно само једно, последње слово азбуке (Ш). Огрешимо се ако не запамтимо, а овом приликом и не поменемо бар неке наслове: „Абердаш“, „Абовина“, „Аветлук“, „Ајловина“, „Анђелисање“, „Аниште“, „Аптовина“, „Ашлама“, „Бадањ“, „Бијача“, „Веруга“, „Вечеп“, „Вигања“, „Видок“, „Врачевац“, „Искобина“, „Ископина“, „Искочак“, „Исплаза“, „Јагодњак“, „Јајило“, „Језик“, „Заврз“,

„Змијарник“, „Хак“, „Хладац“, „Худница“... И да се зауставимо код приче „Хумак“ која указује на то да збиља и „нема краја док је речи“.

Читати овај роман азбучним следом, само је један од могућих начина да крочите у чаровите кругове његовог слојевитог ткива. Али, за сваки случај, да случајно не залутамо, препоручљиво је држити се главнога друма и јунака – језика. Да је оваквим редоследом морао написати своју књигу, потврдио је и сам аутор, оставивши као путоказе око хиљаду речи само у насловима прича. Између осталог, и овога пута Миро Вуксановић је успео у искреној намери да читање његове књиге буде несвакидашње читалачко уживање и промишљање а духу окрепљење – као браће узрелих трешања. Било да кренете редом од А па до Ш, на прескок или обрнуто, како год да изаберете, свагда ће (у) искрсавати могућа стварност фантастике једнога света до јуче живог, али већ данас и дубоко замаклог у сећање. А он умногоне наликује причи не само о свевременој драматици људског постојања, већ и ововременој, блиској нашим просторима и менталитетима. Усудима, чини се, понајвише нашим.

ТАКО ЈЕ ГОВОРИО ЂАМИЛ

Фарук Диздаревић, *Ђамил јора разјовора*, Међурејубличка заједница за културнопросвјетну дјелатност, Пљевља, 2001

Треба се освртати за делом, не за писцем, једном приликом је изрекао мудри Иво Андрић, дајући предност делу над личношћу и егзистенцијом његовог аутора. Међутим, Исидора Секулић, метафизички разматрајући ово вечно питање, закључује да је уметник вечан умом, а не делом; егзистенцијом, а не именом и потписом. Виша тајна од уметничког стварања јесте сам стваралац, човек и његов дух у аутентичној егзистенцији. Ипак, не важе уопштена правила увек и за свакога, нарочито када је о изузетним личностима писаца реч. Један такав је, свакако, Ђамил Сијарић о коме живо сведоче његови савременици сећајући се знаменитог писца *Бихораца*, бројних прича, путописа, поезије, поводом десетогодишњице његове смрти. Да је фасцинантна личност Ђамилова оставила незаобилазан траг, потврдио је овом књигом, на најплеменитији начин Фарук Диздаревић, издавши на свет својеврстан споменар – *Ђамил јора разјовора*.

Говор је дар од Боја, говорио је Ђамил често, а још чешће као уздарје, својим раскошним духом и талентом за усмено приповедање узвраћао својим пијатељима и расположеним слушаоцима за живу и мудру реч. Да је прича и разговор души посланица, показао је овај писац и записаним причама, јер – како је говорио тако је и писао. Али и оним богатим опусом што је у сећању оставио да се прича и приповеда, окрилаћена реч пренесе и богати, гонета и одгонета као чаролито плетиво, као бескрајна Шехерезадина прича. Човек је у својој нутрини заиста сам, а разговор је као и писање – чин и начин да се она победи, да се надиђе и људско бreme, и време. Знао је то добро овај маг речи говорећи да у овом свету брзо пропадају и људи и њихове приче. Ретки су као он имали онај склад језика из кога је неко чаробнило зрачило, како надахнуто запажа Велимир Милошевић, са којим је многе године друговао, хиљаду мисли умница

оставио, приче многе испричао као и о ноима са којима се сре-тао – од тамних вилајетских времена, па до јучерашњих када су девојке мирисале као да јабуке миришу, па до савремених где још само у души, можда све мирише као пре... Тамил је носио причу, а она је њега са уживањем, са страшћу и на начин рођеног песника каквим га је доживео Драгомир Брајковић. А памте га и остали пријатељи, и занети слушаоци које је опчињавао као у прадавна времена народни епски певач.

Тамил Сијарић није личио ни на једног писца, ни на једног казивача, имао је своју причу, свуд ју је налазио куд год би ходио – од родног Санџака, Скопља, Београда, Сарајева, Сахаре... Био је једноставан и сложен, али увек углађених манира, господствен и природан, сањар који може човека и са вешала причом скинути. Осећајан, свој вазда али широк и дубок у разумевању света и људи. Можда су, и приче волеле њега, јер оне се и догађају онима који умеју да их испричају, баш као што се искуство даје онима који умеју да га проживе.

Његова је реторика била племенита, лирска, распричана и лака, као приче древног оријента, пуна бисера и бихорског биља, као бунар неисцрпна а одмерена и господствена. Требало га је чути! Тако казују о њему они који су имали привилегију да га чују и незаписане приче забележе.

„А кад би Тамил почео да говори, како би му срце закликтало од радости!“ Тако је забележио у посвети Фарук Диздаревић, приређивач. Мислим да би Тамилу, због ове изузетне књиге о топлини и чуду разговора уметности приповедања, чак и иако је о њему саме реч – опет срце закликтало, да је како могуће. А оно је могуће још негде само зелени прстен на води времена, и још се наслађује разговором са пријатељима у дугим зимским ноћима... Докле је год људи и самоћа, биће разговора – потврђује и ово несвакидашње плетиво приче, елегантном и вишеструко вредном књигом – *Тамил њора разјовора*.

ТРАГОМ ВРЕМЕНА

Мирко Иконић, *Шћанска ірозница и груіе іриче*, Жиравец, Пожега, 2015

*Све велике стівари долазе из іровинције,
баш као и Сена.*

Превек

Нека сећања буду опипљива као оно што зовемо стварношћу, свако од нас је искуси понекад. Међутим, снагом срца и духа успомене ваља призвати док још нису нестале. Док их наша небрига или тај моћни вајар време, са врлетног терена што га светом зовемо, не суноврати у заборав а ветрови развеју у магле историје. Књижевник Мирко Иконић је у прави час призвао многе личне и колективне успомене, питким приповедањем учинивши их потресно опипљивим и стварним, носталгично присним, ововременим и универзалним. Свагда садржајно и мисаоно заокружено, стилско-језички и емотивно одмерено.

Нема веће даљине од заборава, каза Црњански, и тај заборав јесте доминанта српске књижевне историје. Из гробних тишина оближњих даљина завичајног Придоја, као да ликови Иконићевих прича траже баш оваквог писца-сведока, који посредује оно што је из усменог зденца у детињству и доцније захватао, дубоко проживео и записао.

Сви смо ми једном, у младости, живот замишљали „као у завичају трешње“ дозреле, румене и вечно опојно слатке... Али, живот углавном такве заносе и илузије касније сурово демантује, распрши у безначајност и сроза до нуле, како то фактички и симболички пластично показује прича „Петокрака у мраку“.

Књига приповести *Шћанска ірозница и груіе іриче* потврђује снове и несреће неколико последњих генерација као пређено старо градиво већ готово невероватно и митско за следећу – нити су нам завичаји оно што су били, нити смо ми они исти. А ни трешања онаких више нигде нема, сем у сеновитом шипражју успомена са ретким пропламсајима среће. Дозван

душама својих предака, Иконић разгрће маховину са њихових трошних трагова помно и срчано, са зебњом бранећи да заувек нестане читав један минули свет. Одвећ сирот, трагично распет и храбар, али људскији и топлији од садашњег и наступајућег.

Двадесет две приче повезане су изукрштаним нитима многих ратних и међуратних догађаја и судбина људи овог краја током бурног двадесетог века. На неки мистичан начин све око себе ипак окупља прича „Шпанска грозница“, као нека тамна и незацељена рана, фактичка и метафизичка. Незаобилазна је апокалиптична слика смрти у сабласно опустелом селу, после страхотне похаре епидемије шпанске грознице, те још увек ратне 1918. године где је мало ко остао да своје мртве сахрани. Пролошки коментар појашњава пишчев унутрашњи порив да се ова породична успомена после једног века забележи као предачки залог и лековито искупљење, а пре свега као потресно сведочанство о једном времену и страдању народа. Све то, сада је нашло племениту списатељску руку и душу управо у Обреновом потомку, једином преживелом из фамилије: „Уместо да ја обликујем причу, прича је обликовала мене...“ Ова дискретно исповедна реченица кључна је за разумевање не само ауторове мотивације за приче, већ и за стваралачки поступак, и поетику целокупног Иконићевог књижевног опуса.

Одресци тих сурових времена, иако се журно удаљавају од нас, ипак као да се сада злехудо поново најављују – затичемо збуњене и занемеле завичаје, чињеница је невесела. „Оно што није успела ни страшна шпанска грозница успело је наше време“ – са призвуком горчине констатује и наш писац, постављајући ствари трезвено у контекст суморне садашњости, клонећи се патетике општих места жала и незнања.

Особито важан тематски круг чине три приче које рекапитулирају локалну књижевну сцену у одређеним временским размацима, а могле би стајати и под заједничким насловом – „Архиварије жалосне стварности“, како гласи наслов једне од њих. Реч је о теми колико негдашњој толико и савременој, нашем писцу свакако из непосредне стварности добро позна-

тој. Аутентичну боју документарности овој причи даје сторија једног кобног „случаја“ младог интелектуалца и његов сукоб са духом паланке. Главни јунак је млади Божур Хајдуковић. Авангардни писац долази у мали град, где његова злосрећна судбина бива ухваћена у раље опскурних варошких сплеткарења, локалних моћника и апаратчика попут Миће Семафора. Дижу хајку на све оне који духом и интелектом надилазе просек и пролазни тренутак. Иконићу је сећање на моралну и егзистенцијалну драму даровитог уметника послужило као упечатљив пример за маркирање климе друштвене стварности с краја седамдесетих прошлог века (на тему недавног симпозијума *Улоја уметника у малом граду*), али нарочито као парадигма текуће књижевне сцене. Да је чудо писане речи ипак жилавије од сваке моћи плиткоумности, писац се послужио Хајдуковићевом својевремено инкриминисаном причом. Сада, након нестанка из живота већине сведока и актера приче, писац је лапидарно завршава – „Каквог ли парадокса: неки ће остати и запамћени само као прототипови ликова ове невеселе приче“.

У причи „Ручак на Голешком брду“, Иконић креће трагом једне фотографије и својих старих дневничких забелешки, кроз носталгични подсетник на некада прворазредни књижевни догађај у Прибоју. Незаборавава за њега лично, а за читав крај наговештај доласка лепших и културнијих времена. Ликовима са фотографије наспрам садашњег тренутка патина сећања даје неку посебну драж и уверљивост. Јер скуп елитних књижевника и интелектуалаца на тако необичном месту, указује се неспорно као светла културолошка чињеница, увелико већ заборављена. А након вишедеценијске дистанце детаљно сагледана из пера оног некадашњег студента књижевности а садашњег писца, на крају мудро и горко је сублинирана: „Голеша су још тамо где су била 1970, без ваљаног пута и ове 2013, а наш агилни домаћин са Голешког брда, Душан Ђуровић, некако животари у нужном смештају социјалне установе у Прибоју“.

Ову збирку прича а и триптих „жалосних архиварија стварности“ са вишеструким разлогом и значењем отвара прича: Књижевно вече у Пријеполу. Дешавање приче смештено је

у данашњи друштвени миље, да би се током анализе вечери детаљно евоцирао наступ песника, заправо нашег писца, чије су три прочитане песме својим ангажманом изазвале непримерену реакцију. Очито, неки из публике нису разумели поруку ни поенту песничког језика, а на поуку историје наших међусобних раскола и ратова у минулим и недавним временима. Попут оне приче о Хајдуковићу, злодух паланачког још увек делује... Посебним наративним поступком прича довршава стихове, који су је и нехотице само били тада најавили. Наратор и сведок овог догађања обраћа се своме другом *Ја* именованом као песников пријатељ, који је у ствари главни актер приче. Овим поетички ефектним поступком, психолошки је избегнут утисак прејакe субјективности а појачана објективна диоптрија хронике – „о књижевном животу у овом крају, у коме су на почетку друге деценије овог века још увек постојали чувари револуционарних тековина које су већ биле добро расточене“.

Да је Иконићева лепеза тема и мотива широка и разноврсна показују и све остале приче. Други одељак књиге чине приче са наглашенијим аутобиографским реминисценцијама на детињство, али и садашњи тренутак. Упркос сурове реалности, писац управо идиличном свету природе и села као врелу изворног народног живота, поклања своју пуну наклоност: „Две трешње“, „Прича о шареној кобили“, „Манита браћа“, „Сетни запис о редовничкој воденици“. Затим хроника о нашим запуштеним гробљима, која би требало да су култивисана и поштовања достојна она „света места“, а не „Сурови знаци на путу за вечност“. Недопустиви немар према мртвима знак је нашег односа према живима и према животу. Јер, нису ли цивилизовано уређена гробља, на свој начин тријумф реда над конфузијом историје.

Странице *Шћанске ірознице и друіх ірича*, ипак (не) очекивано затвара неиструлело срце песника Мирка Иконића. Кратки аутопоетички текст, заправо, одличан есеј о поезији подсетио нас је да заиста – уметност писања и уметност читања идући напоредо стално проверавају једно друго.

Доследна једноставност и убедљивост исприповеданог, заједничка је одлика ових прича, које ћемо памтити више као сведоцбу сурове игре живота и умирања сада и некада овде на

брдовитом Балкану, него сентиментално путовање кроз урвине и пропланке времена. Без сувишка метафорике, дескрипције и есеизирања, писац је допустио својим причама да се као невидљиво клупко саме одмотају – онако и онолико колико је потребно да се време које надире одгоди, и наша пажња на њих усредсреди. Тиме књижевно и животно искуство Мирка Иконића у пуном светлу показује вештину плодотворног укрштаја различитих приповедачких поступака, од искуства традиције критичког реализма преко класике Андрићевог епског казивања, стварносне прозе као и постмодернистичког учинка једног Киша, Пекића и других мајстора стила новије српске прозе. А то је смисао и мисија магије уметничког текста, који успева да сваком животу подари ауру неке позлате, чинећи суптилног лирика и врсним прозаистом. Испод тихе носталгије ових страница изгрева нека благост древног приповедања, оног које људи једни другима причају од кад је века и човека, душе и језика. Има ли већег разлога да читалац прелиста узбудљиве странице оваквих прича, са уверењем да их време неће од нас удаљавати. Напротив – њима ће нас непрозирност будућности више ближити.

РАСКОШ УНУТРАШЊЕГ ГРАДА

Зоран Јеремић, *Унутрашњи град – есеји, критике, записи*, Академика, Београд, 2012

Додељујући Зорану Јеремићу, угледном ужичком новинару, познатом публицисти, песнику и књижевном критичару, овогодишњу награду „Хаџи Драган“ за књигу године Књижевне заједнице Златиборског округа, организатори и жири нису имали дилеме.

Књига есеја, критика и записа Зорана Јеремића под насловом *Унутрашњи град* пред читаоца долази као редак дар. Посматрана стилско-тематски и жанровски, али и као пуна потврда свестраног и оригиналног промишљања о многим стваралачким личностима. Такође и са акцентом на њихове уметничке дометиме, захваћене у једном ширем културолошком, временском и просторном луку. Од прве до последње странице ових луцидно надахнутих текстова, аутор нас уверава да ће неко значајно уметничко делање, ипак, негде упамћено остати кад га просеје време. Јер „време не може нестати без трага, оно је духовна категорија“, како се каже у изванредном есеју који отвара ову узбудљиву књигу „Име једног сна: Андреј Тарковски“.

Тако разнолика и бројна интересовања, казују нам Зорана Јеремића не само као врсног есејисту, већ и помног трагача за непролазном лепотом животне истине, исказане у различитим регистрима и облицима, изразима и поетикама, неомеђеним тренутком и местом настанка. Почев од домаћих савременика па до страних великана речи, генијалних магова филмског и сликарског платна, музике џеза и класике, постмодерне или бит генерације, егзистенцијалиста и других струја, Јеремић њихова остварења међусобно сучељава и укршта, видећи их као јединство свепрожимајуће различитости форми.

Свагда са личним печатом, аутор пажљиво разгрће и аргументовано налази она скривена, дубока и опчињавајућа места како властитога, тако и универзалнијег поимања света и уметности. Једино она, та невидљива места, као да могу спасти свет

духовне напетости и кризе, преосмислити га управо лепотом катарзе у посрећеном оваплоћењу: „Осећати ритмичност кадра филмовима Тарковског је као осећати праву реч у књижевности“. Вечна игра танатоса и ероса, видљивог и невидљивог у колоплету зла и добра, за Јеремића је предтекст и повод да крене у духовну и списатељску авантуру, ка тим „краљевствима самотности“, не питајући се одвише о крајњим сврхама и апсурдима тог пута. Ужитак за душу, радознали дух наћи ће већ и у самом путовању, у визијама тога града, носећи увек и једног другог себе.

Годинама исписујући посвећено своје кругове на води, овде сред зиме нашег незадовољства, Јеремић је за градњу и станаре свог „унутрашњег града“ изабирао истакнута и блиска, као и нека нам мање позната запостављена дела и ауторе. Заправо, откривајући праве бисере ужичког али и ширег књижевног круга, осветљавајући их из одређених естетичких и етичких углова и разлога: Љубомира Симовића, Светислава Басару, Миленка Пајића, Милосава Тешића, Драгана Јовановића Данилова, Марину Костић и многе друге ствараоце присутне на актуелној књижевној сцени. Међутим, нашу пажњу нарочито привлаче и задивљују они текстови који нуде нова сазнања и потпунија тумачења личности из наше баштине о којима су наша знања углавном оскудна, као што су: Мага Магазиновић, најпознатија српска феминисткиња, Стив Тешић ужички и холивудски драмски писац, Михаило Миловановић академски сликар, као и други без којих би наша културна мапа изгледала знатно суморније. На овим страницама нашу савест нарочито буди есеј о већ неправедно заборављеном Креманцу, аутентичном мислиоцу и стилисту посебног кова Илији Мољковићу, који је био ретко „непоткупљиви генетски идеалиста наших дана“. Ту је и више есеја о ауторима ужичког афористичког проседеа, који чине част савременој домаћој сатиричној сцени, а запажени су и у европским оквирима.

Ишчитавајући друге, Зоран Јеремић је као писац и тумач доследно на трагу оних ванвремених порука, проверавајући помно да ли је пламичак неутажене наде онај живи саламандер

људске душе, ипак похрањен најтрајније у речи написаној. У којој још увек пребива лепота, тако загонетно недокучива, често предуго, само „скривена од очију оних који не трагају за истином“.

О ЛУБАВНИМ И ОСТАЛИМ ДЕМОНИМА

Петар Лазић, *Савршена самоубиства*, Plato Book B&S, Београд, 2011

Петар Лазић, до сада познат као песник, и нарочито истакнути афористичар који се са успехом опробао у разним сатиричним и прозним формама, својом књигом *Савршена самоубиства* огласио се и као сјајни романсијер, мада се његова књига прича *Крајња историја душе*, као роман увелико проучава на десетак светских универзитета.

Роман *Савршена самоубиства* посматран на више начина, поетичких углова и тематских слојева, остварење је које узбуђује, потреса, а нашу запитаност о данашњем свету и нама у њему, дубоко узнемирава. Апсолутно јединство форме и садржине, ову књигу препоручује као прави роман, за разлику од онога што се данас најчешће пише и романом назива, не наликујући на онај жанр којем нас је књижевност некад учила.

Обликујући роман тока свести као органску целину, паралелним укрштањем унутрашњих монолога главних ликова, Петар Лазић је очито себи поставио крупан и захтеван задатак, остваривши га ванредно успешно и по мишљењу његовог енглеског и других издавача. Аутор се свесно упустио у оно најтеже – поглед изнутра, на овдашње и универзалне ствари, појаве и дешавања превасходно она закулисна, потиснута и психолошки узаврела, у страсном сударању и мимоилажењу љубави троје јунака. Она, Он и Оно, од једног тренутка па надаље, стално су у неразмрсивој мрежи хиперреалности отуђене урбане свакидашње породице, дубоких страхова, прошлости и фрустрација. А, од те бољке, за сваког од њих, испоставља се да нема ни љубавног, ни каквог другог лека.

Лазић их није случајно изабрао по моделу Јунгових психолошких теорија као прототипове, него су они живи осамљеници које срећемо око нас и у нама, као заточенике у тесној кожи тројства трагичне међусобне и унутарње подвојености. Интелектуалац средњих година, затим млада девојка и њен момак,

у потрази за недостатном љубављу и топлином, пролазе кроз лавиринте обмана и самообмана у ковитлацу кобних неспоразума, да би стигли до освешћења средишта психолошке и друге недовршености, и коначног осујећења жуђеног сна о властитој целовитости.

Језички збијеним и индивидуализованим монолозима, јунаци разоткривају себе као „излишне људе“, чиме заправо привидно одсутни писац, пажљиво разголићује душе „њима самим“, тако да поцепани велови привида споља и изнутра обликују драматичну причу, паралелно са социолошки, психолошки и филозофски продубљеном сликом апсурда савременог света. И тако, попут клупка које се само одмотава, прича сваком следећом страницом и новим поглављем добија на динамици, и замаху једног напетог ишчекивања разрешења. Сабласном игром у зачараном кругу љубавног троугла, свако од њих је изложен ветрометини властите страсти од које душа пати и страда, и не налазећи другог пута, завршава као изврнута одбачена рукавица једна другој страна и далека.

Вештином свога невидљивог длета, аутор мајсторски дуби променљива душевна стања својих јунака, силазећи спиралним круговима до унутарњег језгра пакла, и суноврата у „савршена самоубистава“. Она, лепа и површна млада студенткиња, у ствари хладна манипулаторка хипертрофираног нарцисоидног ега, откривајући обесмишљеност сваког разлога свог даљег живота, извршава језовито самоубиство. Слика самог начина и чина њеног самоубиства, поентира симболику и емотивно дирљиву завршницу романа. Он, угледни професор и доктор за болести душе, жртва погрешне и изобличене љубави према кћери, касније појачане илузијом своје опсесивне љубави према Њој као јединственом патенту „савршенства несавршенства“, на крају је страсни мрзитељ. Јер, „из велике љубави не може се родити мала мржња“, како је и наговестио мото романа. Духовно сасвим мртав, остаје да траје као човек-утвара, који се још креће „а да нико није ни приметио да је жртва мртва“. Оно, вођа навигача, уличар из боље куће, близак кримосима и осталом сумњи-

вом друштвеном талогу, преображава се физички у други пол, како би панично побегао од својих разбољених фрустрација једног недовршеног идентитета и слома љубави.

Психолошком вивисекцијом Петар Лазић ефектно, језички прецизно и мудро, вишеструко симболички заокружује ову суптилну „студију карактера“, чврсто је стилски и мотивацијски увезујући по свим шавовима споља и изнутра, хоризонтално и вертикално.

Главне јунаке, уз оне споредне, писац јасно осветљава изводећи их из психолошког бункера на сцену друштвене позадине и егзистенцијално стешњене позорнице. Не само да бисмо их кроз скенирани пресек стварности видели у својој чудовишној наготи, већ да би их појединачно и заједно доживели као губитнике љубавног и душевног попрешта, трагична бића жедна љубави и топлине, потврде живота и смисла. Троје актера (свесно или несвесно), симултано играју своје апсурдне улоге деспота и жртве, љубави и мржње, које лако препознајемо као сапатнике и сапутнике нашег времена и друштва, у коме се привиди реалности често одвећ сурово граниче и мешају са најмучнијом фантастиком.

Код Петра Лазића ништа није случајно у овом роману. И најситнији детаљ има своје значење и право место, а кондензована реченица тачно нађену меру, нудећи интригантни простор за поновно промишљање о многим вечно актуелним питањима, без застајкивања и празних ходова. Девет је кругова пакла, и управо исто толико поглавља која именују степенована емотивна стања: „Немир“, „Стрепња“, „Чежња“, „Пожуда“, „Страст“, „Опсесија“, „Агонија“, „Понижење“, „Презир“. Стилски и значењски, нарочито је фасцинантан контраст почетне и завршне реченице књиге. Оба пута је изговара Она, чијим монологом се отварају и склапају странице *Савршених самоубиства*: „Мој тата не уме да воли“, каже се у првој. А последња, пре него загрљај смрти угаси свест, гласи: „Мој тата уме да воли“.

Шта је све стало у тај болни процеп негације и афирмације умећа вољења, између ових реченица, и колико непремо-

стив распон између демона љубави и смрти – остаје да се изнова сами запитамо. Можда највише зато, што „сви живимо у понору између тих двеју крајности“?

Усамљеност бића јесте основно стање нашег света данас, а тек сутра... А између нас и света, човека и човека шири се све убрзаније тај јаз несагледиве пукотине, у коју је храбро и посвећено овај писац нетремице завиривао, извукавши из „септичке јаме“ на светлост дана племенити књижевни бисер – свој роман о савршеним самоубиствима. Иако преливен суморним бојама, он се чита у ритму дисања са повишеном температуром. Јер срећом, уз густу нарацију, нису изостале Лазићевске искрице хумора, ироније, па и поезије. Одавно је Петар Лазић доказао да, барем смех кроз сузе, омогућава ефикасно разоружавање опасности која прети.

УЗДАСИ СВАГДАШЊИ

Чедомир Мирковић, *Лов на ирешне мисли*, Дерета, Београд, 2002

Није лако писати о оном који је о многим нашим писцима више деценија исписивао бројне, превасходно афирмативне критике, приказе, есеје, тумачења. А реч написана обавезује, то савршено добро зна један такав књижевни зналац, ерудита и посвећеник књижевној уметности, какав је Чедомир Мирковић. Па ипак, ћутати о њему, као писцу, није правично. Јер, пре свега, то заслужује луцидна, надахнута и стилски веома прочишћена, кратка проза што је он предано негује.

Лов на ирешне мисли његова је најновија књига састављена од изабраних кратких прича, цртица и записа из већ објављених збирки, као и оних још необјављиваних. Она засигурно скреће на себе пажњу сваког читаоца расположеног за једно несвакидашње занимљиво сусретање са свежим, сажетим, разумљивим и поузданим језичким изразом о оним, вазда истим, разним малим стварима што наш живот значе. И ма шта се о савременој причи данас мислило и писало, верујем да још увек као мерило и кључна одредница важи оно што је о причи и причању уопште до сада речено. Међу многим исказима великих списатеља, издвајам један славног Ежена Јонеска: „Ништа нам није присно тако као искрено испричано туђе искуство које налази пут до нашег, и наше мисли о проживљеном...“ А управо Мирковић на такав један присан и сугестиван начин дочарава своје лично искуство, које лако успоставља дијалог са нашим из једног неочекиваног угла.

Мајсторском економијом речи, једноставно и непосредно, готово спонтано скицира спољашњи доживљај, а изабрани детаљ продубљује до суптилних психолошких запажања о занимљивим сусретима, пејзажима, сновима, мислима, расположењима, асоцијацијама... При том, писац остварује поенту на крају самих прича, иако, оне помало ипак остају тек у назнаци, позивајући читаоца на размишљање и промишљање... Ове при-

повести покушавају да нас упуте и дубље од онога живота који тече сада и овде, побуђујући свест о „таквоћи“ ствари, свагдашњих уздаха, звукова, слика и дешавања око нас. Особито су упечатљиве оне слике и догађаји, који као да сами искрсавају у видокругу пишевог искуства, да би се потом из њих, његова мисао о човековој стварности разгранала у многим правцима и реминисценцијама, претапајући их у наговештај универзалније мисли: о муци и лепоти живљења, о чудним загонеткама и укрштањима људских карактера и судбина („Уточиште“, „Перце“, „Празно“, „У пукотини“, „Голуб у паници“, „Жеља“...). Али, да сува проза живота није натопљена извесном поезијом тренутка, пре свега у опису пејзажа и људских лица, и прожета дискретном запитаношћу о вазда тајновитој мистици очигледне и неочигледне стварности, па и снова, остала би на површини нашег интересовања – пролазна забелешка о пролазном живљењу.

Међутим, Мирковић својим прозним медаљонима, који су каткад и лирски интонирани, исписује својеврсни дневник опсервација и доживљаја, пропуштених кроз призму немилосрдне животне збиље која често урушава основне постулате хуманости, а према којој он ни као обичан човек, ни као писац, не остаје равнодушан. Попут хаику песме, у којој као да осетимо сву огромност океана и у маленој шкољки, тако су и овим прозним минијатурама, узгред уловљеним бисерима из материјала самог живота, огледају „грешне мисли“ и опажаји аутора који их бележи, нудећи их богатству наше читалачке и списатељске имажинације. Стилски уравнотежено, одмерено и заокружено, збијена једноставност прича омогућава да продремо и у скривите просторе унутрашњег, веома сензитивног света самог списатеља, а у приличној мери осмотримо духовни, психолошки и социјални профил. Такође, као и атмосферу нашег, у много чему, оскудног и раздешеног времена у последњој деценији двадесетог века.

Данило Киш је говорио да је добра литература једна чудесна игра на жици између документа и сећања, а у овом случају, она се ишчитава као необични преплет доживљене стварности

и уметности. А да и једно и друго, упркос свему, још увек има смисла, оправдања и наде – показују и ове кратке, изабране приче Чедомира Мирковића у књизи насловљеној нипошто случајно – *Лов на ђрешне мисли*.

ПРИЧА КАО ШИФРА МОГУЋИХ СВЕТОВА

Верица Тадић, *(Кр)исџина и (Б)лаж*, Међурепубличка заједница за културно-просвјетну дјелатност, Пљевља, 2006

Без обзира да ли је свет само једна савршена кратка прича, или по другима – бескрајна – од када је света и времена, као и у овом нашем, она ипак траје. Јер док је приче и причања има нас, има живота, да би у њему гонетали и одгонетали шифре и других могућих светова, измишљали наду, тражили љубав. „А баш то му даје посебност, арому и боју“, како рече и наш савремени мајстор (пост)модерних прича, Миленко Пајић.

Крвотоком света и надаље круже најразноврсније приче, често фантастичне, тајновите попут наших фрагментарних снови, што их тако убедљиво обликују у својим текстовима многи приповедачи нашег доба. Управо, такве сновиде приче о непрозирним просторима властитих светова, налази и филигрански прецизно исписује и наша списатељица из Чачка, Верица Тадић ауторка збирке приповедака *(Кр)исџина и (Б)лаж*, за коју је почастиована и угледном наградом „Ћамил Сијарић“ за 2005. годину. Ова словна игривост личних имена главних јунака, наговештава слојевитост текстова окупљених под наслов књиге, која читаоца упућује на једно аутентично искуство, али и на поновно промишљање о вечно опречним, а тако кључним заједничким именицама – истина/лаж.

Свих пет прича, претежно у исповедном тону (прво лице), дају утисак као да се некако саме од себе, из душе казују. Исходећи још неохлађене право у магму речи, кроз задихане реченице, оне ткају слике: о проживљеном и сањаном, о лицима и путовањима кроз време, пејзаже, сусрете, страсти, растанке и смрти, ожиљке скривене под наносима (не)заборава. Пратећи подземне меандре овог приповедног тока (под)свести, уживамо у нежним лирским сликама богате метафорике, која од читаоца и тумача рукописа тражи доста пажње, као и духовну сензибилност сродну ауторкином пориву за откривањем паралелних светова. Јер приче Верице Тадић, наративно сведене, праве су

психоемотивне драме преливене филозофско-лирском бојом. У дубљим значењским слојевима, ишчитавамо варирање древног мотива – потраге за изгубљеним благом. Заправо, сопственим идентитетом, те његовим удвајањима која допиру у један артикулисан (само)говор, пропуштен кроз поетску призму „мутних визија и слутњи“. У том смислу, нарочито је карактеристична прича „Фатална замена“. Њена фабула почива на мистичном преплету фрагмената, са предзнаком трагичне грешке замене идентитета. Оба мушка лика у сновним визијама главне јунакиње мешају се, представљајући у ствари њеног двојника – ону тамну сенку сопственог бића. Догађаји који следе, одигравају се на самој ивици фикције и стварности, прошлости и садашњости, сна и јаве, неодољиво подсећајући на најбоље Борхесове приче.

Такође, слично је структурирана и прича „Црвена рукавица“, у којој нас ауторка води кроз интригантне пејзаже, настојећи да опише и она најсабласнија, али и најлепша места властите душе. Свакако, у дубљем подтексту ових прича, свагда се указује суптилно напета игра ероса и танатоса у чврстом загрљају, у коначном резултату никад до краја извесна.

Ауторка компоује своје приче према некој врсти психолошког диктата, и због тога су оне у мањим или већим целинама, каткад раздијене и у ситније подеоке, а који кроз тесне лавиринте испливавају на површ света. Премда наративно некохерентне, овако мозаични текстови ипак творе један самосвојан (с)мисаоно-стилски и емоционални круг. Очито, Тадићева храбро трага за могућом целином властитог бића и у животу, а нарочито у својим сновима. Ронећи непрестанце под хумкама прошлости, као да стално испитује: да ли у њима још има живота, и шта о себи и другима можемо изван љуске тела дознавати, и у сећање изнова похрањивати. Јер, подсвест је као акумулационо језеро, каже ауторка у својој, можда најуспелијој причи („Фатална замена“), помно ослушкујући поруке свога алтер ега. Из тих мутних талоба сна, као да израњају гњурци, који јој у тешким ранцима носе остатке грешне прошлости. Међутим, узбу-

дљивих прича са тога заводљивог путовања, тешко да би било, да није језика и његових (не)моћи који нам те драгоцене остатке преведе у разумљивост и пластику слика једне реалне јаве. Свакако, наша списатељица је свесна тежине задатка који је себи поставила, јер, зна да: „Језик душе је једини језик који се не може научити нити до краја савладати, уколико не спознамо умни говор свога срца“. Са тим узвишеним говором осећања, Верица Тадић рачуна као својим главним оруђем, и аутопоетичким опредељењем, кога се држи као спасоносне Аријаднине нити. Управо оне, што нас може приволети на овакво једно, посве занимљиво читалачко искуство. Као предлојак за размишљање, па и откривање шифри (не)могућих светова. Око нас, и у нама.

ДОКУМЕНТАРНОСТ ИЗ ПРВЕ РУКЕ И ДРУГЕ СУПСТАНЦЕ ЈЕЗИЧКЕ МАЈСТОРИЈЕ

Мирослав Тодоровић, *Поједи из Трешњевице*, Нишки културни центар, Ниш, 2020

У најновијој књизи Мирослава Тодоровића *Поједи из Трешњевице* ауторски глас, за разлику од неког Овидија наших дана, измештен је из урбаног врела и буке вољом властитог душевног послушања, управо на чистину горја и црвених зрна завичайних корала села чудесно поетичног имена – Трешњевица. Отуда, повезане ореолом обасјања истог надахнућа живописних видиковаца, стижу до нас ови марићевски умни „пропланци есеја“ као порука и сведочанство нашег времена. У форми особитих огледа и погледа ту је све о свему што је видљиво и битно, да се зна и пропитује у венацу уланчаних бројних апсурда и повезаности узрока и последица.

Слободу свога неспутаног духа и списатељско умеће Тодоровић усмерава ка оптици оног што јесте његова и наша најпреча рана – тегобна обесмишљеност збиље посрнулог стања одумирања живота српског села. Са неком убојитом лакоћом, прецизно поткрепљен непосредним детаљима и знањем, проницљиви поглед хроничара нетремице скенира (не)идиличну стварност и њене драматичне рефлексе у себи, захватајући сећањем и ветрове времена минуне овим простором и народом. Као сведок и учесник савременог тренутка, Тодоровић не скрива своју зебњу пред будућношћу садашњости притиснуте налетом нових и свагдашњих коби, јада и борбе за голи опстанак и хлеб насушни „обичних“ људи.

Разгрћући брда песка и остатке запуштених крчевина и окућница, за чим трага и која зрнца злата налази искуство горљивог пишчевог срца и пера – открива свака реченица мајсторски срезаних призора ове књиге дубоке оданости Трешњевици – своје роду и народу. Пред читаоцем се роје разнолика вечна и текућа насушна питања, остајући често без наде и одговора. Ова вишеструко узбудљива писма су и *vitae fragmenti* дневника једне

осаме и глухоће, која плене аромом егзотичне лепоте предела, у исти мах узнемирујући суморним сликама погубне реалности нашег менталитета и провинцијалног духа, који се тврдокорно опире „чуду“ књиге и опште културе. Наш писац, беспошtedно упорно подвлачи ту непосредну аргументацију, захваћену из самог живота где просвећеност није више врлина, налог времена ни залог напретка.

Упркос свему, Тодоровић истрајава на бранику темељних вредности људског духа и лучоноша мисли филозофа и песника: „Ако је историја озбиљна наука, за поезију се може рећи да је још озбиљнија: њена материја лежи дубље и простире се шире“. Из позиције те универзалне куле осматрачнице, иронијски горко и невесело, проиходи питање за оне без душе, знања и књиге: „Шта је налог, овог, нашег времена?“ Аутор унапред рачуна на читаоце који „у свом господству не читају ништа“, обраћајући се само оној огромној мањини поетичних бића која и даље жуде за магијом поезије и добром књигом. Као поуздан сведок, између осталог, зато предочава и поразни парадокс овакве чињенице: „У домаћинским кућама православних Срба чешће ћете наићи на Лењинова сабрана дела него на Библију...“ Неспорно, пишчеву есејистичку потку на ову битну тему као и сваку другу која заокупља непрестанце његову пажњу, чини свакидашњица тежачког живота, одакле искрсава визија апокалиптичног сумрака будућности. И само душу окрепе рајски призори невиности природе, која не хаје за изгубљене илузије, за усуде нашег незадовољства и менталитета.

Свакако, „проклети занат“ налаже и овом писцу који је, попут Црњанског, „осетио сву нашу немоћ, сву нашу тугу“, да пита и одговори себи самом на сушто питање смисла писања, једноставно и истинито: „Нема избора. Пише, не хаје за речи својих Трешњевчана да ‘нема хлеба без мотике’, да је књига у Србији само за доконе и ђаке.“

Упркос клишеа све наглашеније маргинализације аутентичних вредности културе и нарочито стваралаца изван центара моћи и политике, понекад се ипак деси чудо да и „лоша

адреса“ буде оно право место за писца. Такав пример показао је Тодоровић управо жаром свога ангажовања обликујући недавно изашлу књигу посвећену своме великом књижевном пријатељству *Добрило Ненадић неодоливо*. А сада овим *ПОіледима из Трешњевице* село Трешњевица улази дефинитивно у корпус важних митских топоса наше савремене књижевности. И чињеница, захваљујући можда само храбрости неодољиве чежње да се помилују завичајна далека брда, и „под старе дане“ донесе одлука да се чио и радознао писац врати на своју зелену Итаку. Из њених брда јасније се види и осећа цео свет, сведочи шумор гора и запљускивање мора и снатри чак Егеј и Суматра – „и сада далеко од свих, и после свега, самује. Слуша хуј ветра понад гора, чује Рилкеа (‘Удуби се у себе!’), редове ове исписује...“

Оваква врста документарности из прве руке живи је вез матерњег језика који повезује елегантницу поетске супстанце у жанровски јасно неомеђена штива у целину. Каткад блиска есеју, дневничкој мемористици, скици са жаоком колумне, песми, или... Полемично, са иронијским оштрим или посредованим нијансама, увек уверљиво и провокативно нижу се тематски кругови и углови осветљени тачком погледа и магијом Тодоровићевог усталасаног стила, ритама и мисаоних бравура: „Потписник ових редова све чешће бежи из, царског града, Ниша у родну Трешњевицу. Изађе на брдо, мотри све празније село, довикује се са облацима, виче, зове. Кога? Узвикује своје име: Мирославеее! Али пусто је и глуво, нико да се позном повратнику одазове.“ Ту говорљиву боју душе родног тла писац добро зна, осећа сва лица и наличја која измичу опису, о чему говоре унутарњи монолози удвојеним гласом ауторског *Ја*. Тада, чујемо лирски понет а мисаоно уравнотежен нечујни вапај опомене осамљеника под немом капом небеском, загледаног сред ноћи и малињака, зрење и зној земље којој човек сав и припада, а не она њему. Јер, на крају опстаје само нешто тајанствено и бесмртно, ван пролазности свију ствари и коби места и тренутка.

„Песма моја је мисао што с облацима понад шара земаљског плови. А вечерња румен, и ноћни видик, из којег читам ове

редове, горским дахом све намирује...“ Тако казује песник, онај стари алхемичар речи нетремице будан у Мирославу Тодоровићу, потврђујући да у документарном живи удобно и оно лирско. И док крчећи завичајни коров уређује воћњак „есејистичког говора запуштене земље“, или тихујући умује о јадима нашег менталитета и других авети, букну пропласаји топли и утешни, сред тмуше наше јаве у леденој стварности збиље сваке Трешњевице. Ако би Мнемосина или која друга богиња сећања била милостива, сачуваће књигу *Поједи из Трешњевице* за сваког будућег путописца кроз ове пределе. И пронаћи нас – садашње читаоце.

СЈАЈ РАЗГОВОРА

*Свака мисао ниче из непрекидној дијалоја
људи с људима, људи с књијама.*

Сретен Марић

УЗ РАСКРШЋА СРЕТЕНА МАРИЋА књижевно-филозофски годишњак

Да име и дело професора Сретена Марића, нашег водећег књижевног ствараоца и мислиоца, једног од најбољих зналца европске културе у протеклом веку, заслужује свако уважавање и нова проучавања, показује и часопис Књижевно-филозофски годишњак Сретена Марића *Раскрића*, који је 2003. године покренула група његових пријатеља и поштоваоца. Добро опремљен и више него сврсисходно конципиран, годишњак броји осам свезака, који представља нашој савременој културној јавности свестраније личност и дело Сретена Марића.

Истовремено, основана је и књижевна Награда за есеј Сретен Марић, коју сваке друге године наизменично, на дан његовог рођења додељује Матица Српска из Новог Сада и Општина Косјерић, а сваке године организују научни скупови посвећени промишљању значајних Марићевих књижевно-филозофских тема. Такође, у међувремену је остварен ванредно значајан издавачки подухват Службеног гласника на челу са Слободаном Гавриловићем, који напоредо са уређивањем овог часописа покрене и специјалну едицију *Раскрића* у којој је објављен целокупни опус Марићевих есеја у више књига. Овим је Сретен Марић у новом руху и пуном сјају стила и бритког ума представио књижевним сладокусцима, текућој стручној и читалачкој јавности.

Уз богату документарну и биобиблиографску грађу часопис *Раскрића* из броја у број значајно употпуњује комплексну слику о његовој личности, времену у коме је живео и стварао, бројним прилозима тумачења његовог дела из нових углова. Захваљујући свему томе, у наше дане вратио се на велика врата, неправедно и помало већ запостављени професор Сретен Марић. Читајући његове есеје, и бројне до сада непревазиђене огледе о врхунским остварењима људске фантазије и ума светских писаца, пратимо са узбуђењем разматрања и о суштинским питањима људског стваралаштва па и егзистенције уопште. Пред

пажљивим читаоцем из ових текстова изнова оживљавају непролазне поруке несвакидашње луцидног мислиоца и учитеља, које подстичу вазда на нове-старе дијалоге. А Сретен Марић, упамћен је од својих савременика и студената, као човек дијалога, и ненадмашни мајстор осмишљених разговора који увек иду за духом неуморног тражења вечних истина у релативностима свега пролазног. Његова се мисао суверено и наизглед лако креће кроз широку лепезу и замршена раскршћа књижевних, филозофских, естетских и многих културолошких тема. Дискретно али сугестивно, Марић поучава о људској суштини и нужди духовног славља, које налази смисао радости и муке човековог живота баченог сред туге судбине и ефемерне лепоте света. Јер свако наше „знање је увек сред тмине незнања, истина окружена тајанствима“, како казује у антологијском тексту „Пропланци есеја“, који отвара четврти број *Раскршћа*. Нипошто случајно, видимо да готово сваки број часописа почиње неким од сличних, врхунских есеја који врве од мудрих, сентенциозно згунутих мисли у реченицама, које су игриве попут слободних „духовних вежби“. Оне се особито памте јер на најлепши начин потврђују чистоту језика и „говор срца“ њиховог аутора.

Ваља поменути да управо овај есеј расправља највише о есеју самом као књижевном жанру, за који је сматрао да је „адекватно средство израза данашњег човека“. А данас смо сведоци колико је Марић у томе био у праву, па и видовит. Текст под називом „Пропланци есеја“, својевремено је, још далеке 1979. упутио уреднику *Дела* Јовици Аћину поводом штампања књиге која ће се под истим насловом појавити, те обзнанити књижевној јавности Сретена Марића као „српског Монтења“. Другим речима, био је то замашан списатељски досег – врх српског есеја – како бележи актуелна критика. А сам Марић себе је видео као „типичног есејисту“, елегантно остављајући другима да уоче његову стилску и мисаону бравурозност, оригиналност личног печата, јер „стил казује есејисту“ – с правом је инсистирао, додајући да „казује и истину о стварима без трунке фикције“. Читавог свог живота усавршавао је свој есејистички дар и страсни порив

за писањем и знањем, идући до пропланка духа преко пипавих животних стаза и раскршћа, баш као што се некада пробијао кроз густе и тајновите шуме роднога краја. Све то, искуствено проживљено и проучено, е да би се као награда указивала понекад неслућена лепота видика „светлих и далеких“ тријумфа духовног живота. И зато не чуди, што Марићеви есеји и данас могу бити користан пример, подсетник и упутник писцима и читаоцима, откриће особито за оне који тек почињу и једно и друго. Једна марићевски узбудљива мисаона расправа, увек делује освежавајуће као „чиста као вода“ попут оне хладне изворске у осунчаном Субјелу. А ње се он са незаборавним ужитком у свом детињству напио и нагледао, наслушао њеног опојног жубора... И понајвише, упио музику речи и реченица, као ону матерњу мелодију језика „најплеменитије људске тековине“. Та раскошна лепота народног језика, остаће заувек извориште и тајна мантра његовог бриљантног стила којим је писао и дисао, мада је такође изврсно говорио, читао и писао на француском, као и другим светским језицима. Више него икада, данас би било делотворно усмерити озбиљније интересовање наставника српског језика ка проучавању и обради бар неких Марићевих текстова, а нарочито делове из есеја „О језику и језикословљу данас“ (објављен на почетку шестог броја *Раскршћа*, прочитан својевремено у приступној беседи када је изабран за члана САНУ Војводине). Запажања су тако прецизна и актуелна, као да су малочас написана. Овом пригодом, почастимо се само једним краћим одломком: „Брбљати је лако; речи навиру на буљуке, разговору краја нема. Али када ваља рећи нешто битно, често вам се чини да речи за то нема, па сте срећни кад је најзад у магновењу сусретнете. А када се то деси, а то се, видећемо, каткад и дешава да цело друштво око вас забрбља, а песник остане сам као ‘Рајко на Сријему’ (из народне епске песме), ситуација му може постати трагична.“

Додуше, Сретен се у својим филозофско-књижевним огледима и расправама позивао на велику традицију светске књижевности, чији је најизврснији зналац и одлични преводилац био, увек наглашавајући – писац не би смео да замућује

воду и „навлачи завесу преко света“, ни преко нас, читалаца. А његови, Марићеви списи зато јесу драгоцени – мала ноћна библиотека која открива завесу, и светли. Позивајући нас у таме за саговорника, приправна за уман, поезијом надахнут, духовно отрежњујући разговор у рангу духовне гозбе, какве у нашем „врлом“ добу бивају све блеђе и ређе. И насушно недостају.

Многе странице *Раскрића*, поред текстова из Марићевих књига, преписке, интервјуа и других записа, донеле су и занимљиве детаље, који из мање познатих и неочекиваних углова пластично и комплетније оживљавају једну такву ренесансну личност и необичан живот.

Рецимо, на преко 130 страница, од четвртог броја пратимо наставак из претходног информацију о стручно сређеној документарној грађи Библиотеке Матице српске: Инвентарни попис књига донације Никол и Сретена Марића. Приређивач Драгица Мијовић, обавештава да Марићева библиотека садржи око тринаест хиљада наслова специјално опремљених књига и свески периодике, до тада инвентарисаних око десет хиљада библиотечких јединица. Оно што посебно одликује овај легат је опажање да преовлађују публикације на страним језицима, а највише на француском језику, затим на немачком, енглеском, српском и руском. Госпођа Никол, због успомене на свога обожаваног супруга, још увек задржава један број књига у своме стану (Паризу и Новом Саду), мада списак књига са прецизним каталошким описом који се овде обзнањује, свакако даје прилику широј публици да оцени вредност и сву ексклузивност овако вредног поклона. На тај начин, сазнајемо не само о насловима и ауторима књига, већ јасније и један поуздано рафинирани укус, духовни распон и профил самог донатора, острашћеног књигољупца.

Поменућемо још један аутентичан прилог који употпуњује мање познати део биографије Сретена Марића: *Дневник у издељиву* (Лион, јануар – март 1916) Косаре Дивац. Рукопис се од недавно налази у поседу Историјског архива у Ужицу, коме је предат уз другу архивску заоставштину угледног ужичког

професора Благоја Живковића, а приређивач је Драгица Матић. Сазнајемо да је Косара Раковић–Дивац била млађа сестра Јелене Раковић–Марић, мајке Сретена Марића. Она је заједно са својим дванаестогодишњим сестрићем прешла 1915. године тежак и дуг пут преко Албаније, а по доласку у Лион је под утиском бурних доживљаја почела да води дневник. Заправо, исповест у виду писама (не)упућених сестри Јелени у Србију. На корици старе бележнице од 59 листова пише „Ср. Марић“, а на њеној последњој страници још је очувана ђачка фотографија Сретена Марића (пренета у часопису на стр. 173). Читаоцима ови искрени дневнички записи о данима Великог рата, пуним нежне бриге за драгог јој сестрића Срету, биће из више разлога занимљиви гледано историографски. Али и из перспективе ширег контекста Сретеновог завичаја, пре свега као потресно сведочење о његовим ђачким годинама живота и боравка у Француској, где ће и наредних деценија боравити најдуже, провести своје најлепше и најплодотворније године.

У Сретену Марићу имали смо ствараоца европског кова, широког образовања, богатог искуства културе. Тај наш „Европејац из Субјела“, ипак никада није заборавио да свуда и свагда истакне српског сељака, његов језик, лепорекост, бистрину. Његов биограф и дугогодишњи пријатељ Радован Поповић, као и многи други угледни земљаци који га се сећају и данас, сведоче како је у Паризу увек радо величао Субјел, као какво рајско митско место. А о Паризу у Субјелу није ништа говорио, потврђују његови преостали сродници и сељани, чувајући с поносом успомене на његове боравке у родној кући, које су с годинама бивале све чешће. Био је то знак његове дубоке емотивне везаности за завичајни Субјел, Косјерић и Златибор, али и брига због проницљивог сагледавања живота и невеселог стања српског села.

Ма и овлаш, прелиставајући укупно близу замашних 2000 страница свезака *Раскрића*, од првог броја па до последњег који је изашао 2011. године, стичемо целовитији увид у Марићев несумњиво значајан допринос новијој српској књижевности и промишљању културе. То су нам у издашно омогућили приље-

жни сарадници часописа, у добром делу Марићеви пријатељи, угледни књижевни ствараоци, зналци струке и науке, како они његови савременици, тако и они припадници млађе генерације.

Верујемо, да листајући *Раскрића* сваки духовни радо-зналац и убудуће може пронаћи за себе многа златна зрнца, и надасве задивљујућа марићевска оригиналност. И порука да наспрам васколике пролазности, ипак стоји нада – у дух човеков као непролазну меру свих ствари. А у Сретену Марићу, ето се нашла срећно сједињена ерска мудрост и европска ученост, изворност и ерудиција – у некој тачној мери, каква није уобичајена код наших људи. То потврђује дело које је оставио нама, и овом језику, данас и убудуће...

На крају крајева: *Шта је човек ако не реч: каква му је реч коју даје и њима, штакав је он* – Сретен Марић. У својим и нашим свагдашњим распетостима – *Раскрићима*. И да се послужимо и једним надахнутим словом о раскрићима из пера Мира Вуксановића, великог заслужника и прегоаца на очувању Марићевог завештања: „Нема, кажу, подеснијег места за ћутање и промишљање.“ А да их има, тих чаровитих места негде другде, можда не би *Раскрића* ни бивало.

ЛИЗА МАРИЋ КРИЖАНИЋ ОЧИ КОЈЕ ТУМАЧЕ ЛЕПОТУ СВЕТА

Српска историја уметности новијег времена често се показује неправедна према ствараоцима, нарочито женама које нису показивале наглашенију амбицију да своје стваралаштво истакну по сваку цену, и тако га учине упадљиво видљивим на актуелној јавној сцени, или им пак други сплет околности то није дозвољавао. Најчешће живећи у сенци својих познатих супруга, очева и браће или – у исти мах – због скромности свога карактера, упркос неспорном таленту, образовању и еманципованим назорима, оне су ризиковале да им имена и дела буду прећуткивана, па и заборављена. А неретко након смрти, она бивају потпуно изостављана из значајнијих уметничких прегледа, стручних критика и енциклопедија. Да је у нашој култури више систематичности, поштовања, слуха и разумевања за те тихе „кћери мрака“, уметничка баштина би нам данас била богастија, и корак са светом можда бржи, и свакако поузданији.

Без сумње, такав је случај и са Драгињом-Драгом Марић, у сликарству познатом као Лиза Крижанић (1905-1982), необично лепом, образованом и несвакидашње привлачном „музом“ многих значајних сликара, вајара и књижевника. У елитним уметничким, и не само уметничким кругова међуратног Београда, заједно са својим познатијим супругом Пјером Крижанићем, она је упамћена као стожер млађе генерације уметника који тек долазе. Не хрлећи за славом, ипак, као да је читавог живота дубоко веровала у време које провејава дела, и указује на вредности, расветљавајући и оне личности културе којима судбина није била наклоњена, те нису имале среће да својевремено буду адекватно оцењене.

И заиста, након деценије од њене смрти, ипак се та неправда према овој сликарки донекле почела исправљати. Известан број слика Лизе Крижанић „без зазора може да заузме часно место у сваком нашем музеју са пробраним експонатима познатих“, истакла је др Вера Јовановић, историчарка уметно-

сти (Јовановић: 2001, 8). Као аргумент том мишљењу, она објављује опсежну монографију *Лиза Крижанић: живој и сликарство*, 2001, а потом и књигу *Лиза Крижанић: сећања и њисма*, 2005. Упркос активном присуству у уметничком животу Београда, а у том свету утицајног др Сретена Марића, њеног брата, као и супруга Петра Пјера Крижанића (1890–1962), оца југословенске карикатуре, иако са лепим сликарским референцама од самих почетака, Лиза Крижанић се тек пред Други светски рат одлучније званично појавила на српској ликовној сцени, као већ успешна сликарка фигура, пејсажа и цветних аранжмана, у стилу поетског импресионизма.

Лизин живот почео је у идиличном, маленом Косјерићу, у Западној Србији, у једној поетичној атмосфери тек започетог прошлог века, у окружењу бујне природе и тоpline домаћег живота, надомак ватромета боја оближње школске баште и заталасаних брда. Њени родитељи, Стаменко и Јелена (Раковић) Марић, били су цењени учитељи, начитани, имали су богат и чист језик каквим се говорило у овом крају, подржавали су љубав према књизи, одржавајући и шире интелектуалне везе мимо маловарошког живота. Драга Марић, из милоште још тада је названа Лиза, и као да ово име постаје предзнак њеног будућег уметничког ореола. Расла је између два брата, старијег Сретена, потоњег знаменитог есејисте, професора и академика, и млађег Драгослава, касније правника и државног саветника за међународно право. „Широки ормани усечени у зид, пуни књига и часописа, *Босанска вила*, *Српски књижевни јласник*, *Дело*. Мајка и тетке причале су о Еми Бовари, Наташи Ростовој, Ани Каренини као о живим знанцима“, сећа се Сретен Матић у својим раним успоменама на родни Косјерић (Поповић: 1996, 12). И његова сестра дели слична осећања о том добу, које је, како је говорила, „било моје грофовање, моје дивно детињство“. Оно се завршило с почетком Првог светског рата, и голготом кроз коју је српски народ имао да прође, када се и породица Марић растурила. После рата, родитељи су по службеној дужности премештени у Скопље, где је Лиза са одличним успехом завр-

шила гимназију (као изузетан ђак ослобођена усмених испита на матури 1923). Цртање јој је предавао професор и сликар Христифор Црниловић (некадашњи ученик Београдске уметничке школе и минхенске Академије), који је први открио њен сликарски дар, и отада је упорно подстицао да слика.

Лизина енергична и пожртвована мајка, напредних погледа за разлику од конзервативнијег оца, све троје деце је слала на даље школовање у иностранство, сматрајући да је богатство у глави а не у материјалним добрима. Тако је после матуре, крајем 1924. и деветнаестогодишња Лиза отишла у Париз на годину дана, ради усавршавања француског језика, али и ближег упознавања са светским сликарством. Радознала, скромна и у свему неискусна девојка из провинције, свакако је била опчињена „градом светлости“, епицентром европске уметности. Са њом је у истој соби на мансарди, у улици Сен Жак на Сен Мишелу, становала њена другарица и земљакиња из детињства Десанка Максимовић. Заједничке, узбудљиве париске дане младости, казније ће обе увек радо помињати.

Код њих је тада често навраћао познати карикатуриста и сликар Пјер Крижанић са којим се Десанка знала из београдског књижевног круга, а он је био и уредник њене прве песничке књиге (*Песме*, 1924.). Често су утроје посећивали позоришта, нарочито музеје, галерије и изложбе, књижевне антикваријате. Пјер није крио своју очараност младом и лепом Лизом, уз то привучен и њеном надареношћу за сликарство, трудио се на све начине да је уведе у сликарску уметност, указујући јој на дела великих мајстора у Лувру, Клинију и другим галеријама.

О томе времену, Десанка Максимовић, између осталог, каже како је Пјер још тада приметио колико је „Лиза у колориту непогрешива“ (Максимовић: 1962, рукопис). Са Пјером су се њих две те исте године и фотографисале. Видимо их на атељејској фотографији у профилу, где се запажају Лизине правилне, класичне црте лица, глатка коса, склад пропорција, отменост линија и елеганција, нешто несвакидашње, племенито што је зрачило, а што није промакло ни париском фотографу.

На другој, у *en face* ставу, уочавају се мало укосо усађене очи и испупчене јагодице, што је све лицу давало, за наше поднебље, доста ретке и занимљиве источњачке црте. Чини се да је поред неких доминантних одлика у карактеру, она наследила црте лица од своје мајке, само још изразитије и профињеније. Своја оскудна теоријска знања Лиза је овако, на непосредан и занимљив начин, убрзано надомешћивала и све више напредовала, нарочито у техници цртежа, улазећи полако у суштину сликарства. „Лиза у трансу слика“, примећивао је лаконски Пјер (Максимовић: 1983, 3) а његове лекције и похвале поспешивале су њене сликарске покушаје са видним резултатима. Одушевљене, обе младе уметнице су желеле да што више упију у себе, училе су, и често више гладне него сите уживале, и уједно медитирале о пролазности у музеју Клини. Десанка је тада написала песму „Опустели оклоп“, а Лиза је израдила и њен први „мали портрет“, који ће јој значити више од свих других што ће их њена пријатељица током година насликати.

Дакле, на уметничком путу ове сликарке, десио се обрнути ток догађаја од оног којим је ишла већина српских уметника тада. Париз је био Лизи прва степеница, а онда обогата тим искуствима, уз ослонац на свој природни дар, настављала је даље усавршавање. Проучавала је постављање композиције, стицала цртачку сигурност, звучност колорита, свежину осећања на слици. Десанка је као врсна лирска песникиња учила тај суптилни Лизин осећај за лепоту и хармонију боја. „Та очараност бојама, још пре него што се Лиза објавила као сликар, показала се у њеном одевању као у жена на платнима великих мајстора, виђених тада и касније током живота, у музејима света. За њеном лепотом и изабраним одевањем окретао се свет улицом...“ (Максимовић: 1983, 3).

Преко друштва занимљивих уметника са којима се упознала, Лиза је била сведок разних културних догађаја. Похађала је чувену Високу школу лепих уметности код Андре Лота на Монпарнасу, а истовремено на Сорбони присуствовала предавањима из естетике и историје уметности. Међу другима, ту је

упознала Зору Петровић и Саву Шумановића, са којима је наставила пријатељство. Иако је Лот био добар педагог, Лизи и Зори Петровић није сасвим одговарао, поготову његов начин „калкулисања“ у стваралачком раду, па су обе напустиле његову школу. Зора Петровић је тада урадила њен први портрет, а сликаће је више пута касније, изузетно успешно.

У Паризу је тада живело више наших стваралаца: Стојан Аралица, Петар Добровић, Мило Милуновић, Милан Коњовић, Јефто Перић, Марко Челебоновић, Ристо Стијовић и други, са којима је Лиза долазила у контакт. Ипак, централна личност за Лизу је био један Пољак, Ален, који је у Паризу имао свој атеље на Монмартру. Он је упорно тврдио да је ова девојка талентована, и у одушевљењу је од њених тадашњих радова приредио самосталну изложбу (1925), насликао и њен портрет. Неодољиви сликарски изазов њеног лика убрзо ће се потврдити у Београду, када ће је на својим платнима овековечити многи наши уметници. Та изложба, ипак, била је први и једини самостални уметнички наступ за живота.

По повратку у Београд, Лиза-Драга Марић се удаје за Пјера Крижанића, наставља студије, а 1931. дипломира на дванаестој групи упоредне књижевности и француског језика на Филозофском факултету у Београду. Пошто је одбила службу у унутрашњости, наставила је интензивно да слика, махом аквареле и уља на платну. Почела је да слика и прве портрете своје мајке, за коју је била нежно и дубоко везана, особито у тешким годинама које су заједно делиле. Мајка је за Лизу била симбол љубави и среће, поготову што је сама остала бездетна. Затим је сликала поново Пјера и Десанку, а најрадије ипак своју мајку, све до краја њеног живота, а то ће бити и најуспелији портрети. „Моја мати са књигом“ (1939), уз још неколико слика из овог периода, чува се данас у Народном музеју у Београду.

Уз помоћ уметника са којима је пријатељевала, из прве руке допуњавала је своје темељно сликарско образовање и умеће, а редовно школовање на академијама је није занимало. Радила је са жаром, једно време у атељеу Милоша Вушковића од

кога је много научила, а краће време је посећивала и популарни вечерњи курс цртања код Петра Добровића. Још једном, на пола године, иде у иностранство као чланица Међународног уметничког клуба жена, када је послата (1937) у Лондон на даље усавршавање. Потом су следила путовања у Рим и Букурешт. Поред портрета, омиљени мотиви су јој цвећа, мртве природе, као и ентеријери које је одлично продавала. Међутим, због своје велике самокритичности, она први пут излаже у Београду тек 1939. на Једанаестој пролећној изложби сликарских и вајарских радова југословенских уметника, када постаје члан Удружења ликовних уметника. Критика се тада озбиљније огласила поводом њених слика, оценивши их веома повољно (Јовановић: 2001, 34). И на свим наредним, редовним изложбама УЛУС-а Лиза Крижанић ће излагати све до пред сам почетак рата.

Занимљиво је да је Лиза још 1932. године положила испит за возача моторних возила, направила ауто и њиме одлазила на излете у околину Београда. О томе сведочи шоферска дозвола и једна драгоцену фотографија, на којој она као права светска дама, у елегантном костиму, седи за воланом свог аутомобила кабриолета, пред улазом у Калемегдански парк (фотографија се чува у документацији легата Лизе Марић–Крижанић у Косјерићу). Била је ексклузивна, модерна, еманципована и самосвесна жена, ретка у тадашњем Београду. Из данашње перспективе, готово да једва можемо замислити необичност њене појаве, па и храброст, поготово у Србији.

У то време, млади уметнички пар сели се из Влајковићеве улице на Дорћол, у Господар Јевремову 49, када њихов пространи стан убрзо постаје познати уметнички „салон“, омиљено стециште београдског, елитног уметничког круга. Угошћавајући пријатеље својим чувеним „пасуљем са ребарцима“ и неком посласницом, млади сликари су размењивали уметничка искуства и своје слике, полемисали, узајамно се портретисали. Пјер је каткад и сам узимао палету, и тада је настао један Лизин портрет који поклања Вушковићу. Стални гости су били: Александар Кумрић (Пјеров близак рођак), Светолик Лукић, Антун

Хутер, Лазар Личеноски, Мило Милуновић, Миливој Узелац, Милош Вушковић и други. Кумрић и Лукић су остали они најређи, одани пријатељи у невољи. Драг гост им је био и Коста Страјнић из Дубровника и његова супруга Јованка, која је такође урадила два Лизина портрета, данас у приватном власништву (Јовановић: 2001, 156). Тада су се дружили и са многим другим истакнутим људима свога доба, као што су, Владислав Рибникар, Јован Дучић, Иво Андрић, Милица Зорић, Томо Росандић, Петар Палавичини, Ристо Стијовић који је излио и њен портрет у гипсу (Јовановић: 2010, 292). Али, Лизи ниједан од њих није био директан узор, истрајала је у тражењу сопственог ликовног израза и пута, ван разних „изама“ и програма.

Била је по природи предодређена за једно лирско, интимистичко сликарско исказивање, сазвучја рафинованих боја, нијанси и тонова. Иако су њени аутопоетички искази били ретки, ипак, понекад концизно изречени, детектовали су прецизно њен основни стваралачки нерв: „Цело моје сликарство базира на осећању и на једној сликарској култури наслаганој у подсвести“ (Јовановић: 2005, 12).

Своје занимање за књижевност Лиза је дуги низ година усмерила на сарадњу са Пјером у комплетирању његових карикатура, које је често пратио одговарајући, кратак сатирични текст са убојитом жаоком. Као мудра и образована жена, домишљата и духовита, особа утанчаног смисла за језик, управо је она најчешће исписивала ону бритку, есенцијалну реченицу испод карикатура. А њом, постизао се онај жељени ефекат појачавања ударног значења цртежа. „По двадесет пута мењали смо неку реч“, говорио је Пјер Синиши Пауновићу, своје будућем биографу. Тако је било годинама, није крио, мада је то била „јавна тајна“ у Београду. Ипак, његова искрена захвалност, увелико одоцнела, када је одавно напустивши Лизу живео са другом женом, стигла је приликом добијања „Политикине“ награде за животно дело, непосредно пред смрт 1962. године. Тада је Пјер Крижанић рекао да половина награде припада Лизи (Пауновић: 1962, изјава у рукопису). И у овом случају, потврдило се дуго ва-

жеће правило, да иза сваког успешног мужа у сенци стоји пожртована жена, а у овом, уз то још и талентована уметница.

Лиза и Пјер Крижанић радо су виђани и у најотменијим београдским круговима, па и међу најугледнијим књижевницима, различитих генерација и поетика. У дому дипломате и песника Милана Ракића, упознала је Лиза и Иву Андрића, са којим ће остати у пријатељству и касније. Нарочито ће се често сретати када постану и суседи у Призренској, где код њих обоје навраћају Десанка Максимовић и Радован Зоговић. Одмах после Другог светског рата, Андрић је од Лизе купио слику „Ентеријер“ – комода, стакларија и фотеља, када му је поклонила и своје „Свеле руже“, слику рађену темпером (Поповић: 1992, 3). Он је уочио колико сликарка воли цвеће, на један начин изразито лирске песникиње „да у такве слике уноси целу себе, своју душу“ и зато препоручује: „Лизо, сликај цвеће...“ (Поповић: 1992, 3). Опет, неки други, као што су Стојан Аралица, Цуца Сокић и Пеђа Милосављевић, бодрили су је да слика пејсаже (Јовановић: 2001, 37), којима ће се она свестраније посветити у поратном периоду, и током своје последње животне деонице.

Милан Ракић, један од најрафиниранијих људи Београда, такође је волео да сврати у Лизин атеље, а онда би понекад цело друштво заједно ишло код „Два јелена“, или код њега на вечеру, када би седао за клавиру и музицирао за своје госте. У друштву са Андрићем, Ракићем, Маром и Топлицом Пешић, често су се састајали и код Ракићевог рођака правника Драгана Милићевића. Дружили су се, размењивали идеје, књиге, слике (Јовановић: 2001, 39).

Још једно велико и славно песничко име током четврте деценије, преплиће се са именом Лизе Марић Крижанић. Наиме, Јован Дучић кад год би се нашао у Београду, јављао се Лизи и Пјеру. Налазили су се обично у познатој кафани „Руска лира“ где је певала Олга Јанчевецка, или би Дучић навраћао у њихов стан, који је био преко пута највећег српског књижара и издавача Геце Кона. Тако је, једном приликом Лизи донео на поклон велику историју француске књижевности на француском јези-

ку. Шаљиво присни тон његове посвете графитном оловком, на овој књизи која се данас чува у њеном Легату у Косјерићу, указује на Дучићеве симпатије према младој интелектуалки и сликарки: „Драгој Лизи да се научи да чита...“ Опет, о некој посебној наклоности Дучићевој према брачном пару Крижанић, казује и посвета на његовој првој књизи *Сабраних дела*: „Лизи и Пјеру, својим добрим пријатељима за нежни спомен. Ј. Дучић, 1930.“ Такође, више сачуваних фотографија из албума Лизине заоставштине, недвосмислено сведоче о врло интензивним међусобним везама прворазредних личности тадашње културе. Рецимо, у вили Милана Гавриловића, директора *Полиџике* на Топчидерском брду, са домаћином се фотографишу Лиза, Пјер, Дучић и Милица Зорић. Затим, 1937. у Риму, видимо елегантну лепотицу Лизу на још једној фотографији, у јединственом друштву. Ведрог расположења, после изложбе коју су посетили, стоји у средини поред Јована Дучића Лиза, затим Пјер, Тома Росандић, Петар Палавичини, и једна непозната дама.

О Лизи Крижанић је, у фрагментима, остало и доста лепих речи дивљења њених знаменитих савременика. Стојан Аралица касније бележи: „Сећам се нашег летовања у Оребићу, пре рата. Сретнем Црњанског, онда видим Лизу Марић Крижанић. Она је летовала на Корчули, па је свратила у Оребић... Како је то била лепа жена, најлепша жена у Београду...“ (Јовановић: 2005, 26). Али, за гласне уздахе својих обожавалаца, и пролазника који би се за њом окретали на београдским улицама, она није много марила. На туђу завист или оговарања није се освртала, остајући одана своме супругу, доследна својим осећањима и схватањима до краја. Код ње, никада није било ни трага охолости, као да је велика пажња околине долазила мимо њене воље и намере. Обилазећи Спомен-збирку Павла Бељанског у Новом Саду 1963. године, и књижевник Густав Крклец, стојећи са још неколико писаца и културних радника пред Лизиним платнима, рекао је да се за њом, у своје време, много уздисао. Била је лепа и образована, дивио се и сањао о њој, „али само спиритуално“ (Јовановић: 2001, 21). И сликар Милан Кечић, сећајући се Лизи-

не појаве на Добровићевом курсу, у једној телевизијској емисији 1977. године, са усхићом је рекао: „Била је лепа као богиња!“

Диван и јединствен доказ за то, поред властитог сликарског опуса од око четири стотине каталожки пописаних дела, даје нам и њен лик на близу четрдесет портрета еминентних уметника, какви су: Пјер Крижанић, Владимир Жедрински, Александар Кумрић, Зора Петровић, Игњат Јоб, Лазар Личеноски, Пенчо Обрешков, Марино Тартаља, Мило Милуновић, Миливој Узелац, Никола Бешевић, Коста Хакман, Вилко Геџан, Милош Вушковић, Петар Добровић, Никола Граовац, Јованка Страјнић, Габро Рајчевић, Олга Текавац и други. Многи од ових портрета су оцењени као ремек дела српске уметности двадесетог века (Јовановић: 2010, 295), и они сачувани заузимају достојно место у нашим музејима и другим институцијама културе.

Лиза Крижанић, током година, није битније мењала начин свога рада. Само јој је „потез постајао слободнији, намаз лазурнији, боја кадшто светлија, а линија понекад нервознија. До рата је настојала да јој стил буде реалистичнији, дорађенији; у послератном раздобљу, стечено мајсторство и хитрина поступка, допринели су лакоћи, лепршавости, прозачности њених слика“ (Јовановић: 2005, 13). А Тодор Манојловић, опширно оцењујући изложбу из 1940. у часопису *Belgrader Echo*, дао је запажено место Лизи Крижанић, коментаришући уз репродуковани портрет, који је „са једним, у карактеру изврсно погођеним, и колористички, декоративно изванредно фином сликом песникиње Десанке Максимовић, и једним такође лепим пејсажом гробља“ (Манојловић: 1940, 7).

Бомбардовањем Београда 6. априла 1941. године у рушевинама је нестало много људи и културних добара, и Лиза тада остаје на улици, без стана, многих слика и без ичега, али је ипак преживела. На овај или онај начин, током ратних и поратних збивања, нестало је многих уметника, њених пријатеља. А она, која је засењивала друге својом умношћу, ведрином и лепотом, остала је нарушеног здравља, без принадлежности и потпоре мужа, без подршке у друштву. У окупираном граду, наставила је да слика упркос несигурним околностима и неимаштине.

Број тих радова није велики, али они спадају у ред њених најзрелијих остварења. Поред свега, везе са људима из света културе и уметности тада још нису сасвим биле покидане. Пјер се с почетка крио, и повремено долазио све док није отишао са партизанским покретом у Босну. Новинарка Нада Дорошки пише да су свог заједничког пријатеља Рада Драинца, који умире у једној београдској болници (1943), њих две испратиле на Новом гробљу (Дорошки: 1977, 57).

Од јесени 1944. све се више инсистирало на новом уметничком правцу и стилу, у духу социјалистичког реализма, прекиду са предратним, декадентним опредељењима, индивидуализмом. Лиза се и даље држала свога начела да је уметност изнад политике, лепота универзалнија, и трајнија од тренутног налога сваке власти. Иако је такво сликарство од тада, па и надаље, прећуткивано, она је као импресиониста са изразитом лирском нотом, и у новим околностима пронашла самосвојно решење, као и неки други велики уметници, и писци попут Исидоре Секулић. Са заносом је сликала панораме Београда и његове околине, иако је њено физичко кретање било све отежаније. Та платна ће бити изнад документарне вредности, те су због тога често откупљивана, највише за многа надлештва и установе. Другим, појединачним купцима у њеним пејзажима се чинила мање драстична слика свакодневне стварности и амбијента. Не очекујући похвале, држала се чисте лирске импресије, сликала утишаним, светлосним и колористичким ритмовима интиму своје теме у малим форматима (Јовановић: 2005, 36).

Усред њене уметничке активности, нашу сликарку је стигло беспоштедно окоштавање кичменог стуба, тело јој се савило према земљи, попут висидабје. Уз болест, стигла је и материјална оскудица, заборав и осамљеност. Физички бол и душевну патњу ипак је подносила без роптања, стоички. Сместила се код остареле мајке, у поткровљу које је прокишњавало. Када је мајка умрла (1962), остала је потпуно сама и, од тада, више није сликала ниједну људску фигуру. Једини стални дружбеник и главни јунак њених цртежа и слика је вољени пас Локи. Најпосле, сликарство јој постаје једини смисао, а и хлеб.

Међу неколико ретких пријатеља који је нису заборавили, нарочито место припада Десанки Максимовић, увек јој приврженој. Пеђа Милосављевић и Мило Милуновић са којима је радила мозаик за Југословенско драмско позоришта, нису јој се оглашавали, а она није нипошто волела улогу молиоца, и није се ником обраћала (Јовановић: 2001, 73). Од родбине, само је брат Драгослав био у Београду, бринуо је о њој, а веома близак и привржен јој касније постаје новинар и публициста Радован Поповић са супругом Бранком (каснији биограф њеног брата Сретена Марића). Од пријатељица из младих дана, поред Десанке, посећује је још Нада Дорошки, те велики колекционар Павле Бељански, који откупљује њена платна, а такође и њен портрет Игњата Јоба, из 1931. године за своју Спомен Збирку у Новом Саду. Од помоћи јој је била и њена ученица Олга Текавац, као и одана духовна подршка Светолика Лукића, свога старог обожавалаца. С времена на време, појављују се још нека имена сликара, и нарочито сликарки из њене генерације, више у њеном дневнику него у стварности. То би био, свакако, један невесео и малени списак у односу на онај дугачки, сачињен од мора људи који су јој се до рата дивили. И поред свега тога, умела је још да се подсмехне – себи самој. Потресна су сведочења оних људи који су је тих година лично упознали, дивили се таквој духовној снази њене необичне личности, која је импоновала (Јовановић: 2005, 31).

Духовну радозналост и интересовање за књижевна и друга уметничка дешавања, она је задржала читавог свог живота. Стваралачка слобода, искреност и хуманост, били су врхунски принципи који чврсто повезују њено уметничко деловање до 1950. године, са оним које долази после овог усудног обрта. Истина је, пак, да и „крз сјај боја, тонова или речи уметност зна да каже целог човека“, како је рекао Сретен Марић пишући предговор за књигу писама Ван Гога. Ове би речи могле стајати и уз приказ сликарства његове сестре. А велики Ван Гог, био је Лизин онај први, одлични узор, приметила је др Вера Јовановић у предговору књиге *Лиза Крижанић, сећања и њисма*.

Кроз целокупни опус ове сликарке, највише о њој и њеној поетици говоре цветни мотиви. Свагда полазећи од чулне сензације, усхићено, у једном даху, трудила се да ухвати трептаје материје, поезију простора да одухови бојом, чинећи је присном и тихом. У Лизином сликарству присутан је још један упечатљив, а ипак мало запажен детаљ – шкољка. Поред занимљиве ликовности, шкољку можемо видети и симболички, као један тајанствени, ненаметљиви предзнак жене и женске скривености, можда звон трептаја исконског (пра)живота у магновењу. Лизина бројна цвећа, баштенско, резано, цветни аранжмани, уцвало шибље, а нарочито – пољско цвеће. Као да оно, и асоцијативно, највише упућује на самониклост њеног властитог порива за сликањем. Талента што је упорно „као жилава биљка која се пробија кроз камењар и упире очи према сунцу“, цвао тихо и задуго на небу нашег сликарства. „Ако ју је Пауновић назвао песником београдске панораме, ми бисмо је назвали песником цвећа. Њено цвеће, махом цветало грање и шибље, ситни ливадски цветови, толико је убедљиво да вам се чини да му осећате мирис, да му можете руку завући између стабљика“, сећа се Десанка на годишњицу Лизине смрти, подсећајући да је између осталог, њен опојни „Зумбул“, заједно са „Сунцокретима“ и „Магнолијама“, био веома запажен на Изложби слика југословенских сликара у Лондону 1952. (Максимовић: 1983, 3) Па опет, ни овакав успех, није подстакао текућу критику да ову сликарку поново активно врати у фокус интересовања, нити узнемирио савест наше, доминантно патријархалне културе.

Тихо, и неприметно како је дуго и живела, а опет ведро и пуна духа, Лиза Крижанић је решила да тако и оде са овог света. Нечујно, у своме кревету, без церемонија, људи и оглашавања датума сахране у новинама. Тако је и било – самотно и тужно на Новом гробљу у Београду тога, 3. маја 1982. где је сахрањена је на парцели 34, у гробници 42, заједно са мајком. Само шест особа је испратило Лизу Крижанић, а међу њима Десанка. „Скоро неприметно, лагано, као кад боје бледе, изгубила се... Склопиле се очи које су нам тумачиле лепоту света“ (Максимовић: 1983,

3). Без речи, суптилни трептаји живота непролазних магновења, визуелна музика на платнима једне чисте осећајности, ипак неће престати да нас заносе, зраче и значе, и након нестанка ауторке. Незаборава ни су сусрети са овом песникињом цвећа – њеним најуспешнијим сликама, које је доводе у друштво изворних стваралаца најплеменитијег дара, непресушне свежине и лепоте света, сликарке словенске ирационалности и медитеранске поетске прозачности (Јовановић: 2001, 99), сапутнице наших најзначајнијих међуратних писаца.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Дорошки, Нада: *Оштринуто од заборава, сећања на људе и догађаје од 1922. до 1966. године*, изд. Слободана Машића, Београд, 1997.
- Јовановић, Вера: *Лиза Крижанић: живој и сликарској*, издање аутора, Нови Сад, 2001.
- Јовановић, Вера: *Лиза Крижанић: сећања и њисма*, Народна библиотека Ко сјерић и ауторка, Нови Сад, 2005.
- Јовановић, Вера: *Ликовни круј Павла Бељанској*, Тиски цвет, Нови Сад, 2010.
- Максимовић, Десанка: *Изјава ради реулисана уметничкој слици Л. Крижанић (рукопис)*, 1962, Легат Лизе Марић–Крижанић у Косјерићу.
- Максимовић, Десанка: „Цвеће Лизе Крижанић“, *Полијтика*, 30. април, 1. и 2. мај 1983, 3.
- Манојловић, Тодор: „Bilder in Belgrad und Zagreb“, *Belgrader Echo*, 1. XII 1940, 7.
- Пауновић, Сениша: „Изјава ради регулисања уметничког стажа Л. Крижанић“ (рукопис), 1962. Легат Лизе Марић–Крижанић у Косјерићу.
- Пауновић, Сениша: „Песник београдске панораме“, *Полијтика*, 2. јул, 1966.
- Поповић, Радован: *Фрагменти о Лизи*, Београд, 1992. Текст умножен у компјутеру. Легат Лизе Марић–Крижанић у Косјерићу.
- Поповић, Радован: *Прича о Срећену Марићу*, Библиотека Матице српске, Нови Сад, 1996.

Коришћена документација и каталози изложби – архива сликаркине заоставштине у поседу Легата Лизе Марић Крижанић у Косјерићу, Спомен-збирке Павла Бељанског у Новом Саду и других институција културе

ПРИНЧЕВСКА ОТМЕНОСТ ПАВЛА БЕЉАНСКОГ

Вера Јовановић, *Павле Бељански и Милан Коњовић – сећања и њисма*, Тиски цвет, Нови Сад, 2004

Из пера искусне историчарке уметности др Vere Јовановић недавно је угледала свет још једна изврсна, драгоцену књига нове грађе за проучавање српске ликовне уметности и уметничког живота у XX веку. Ауторка је посвећује у част јубилеја везаних за двојицу значајних, и на свој начин харизматичних личности протеклог века: десет година од смрти Милана Коњовића (2003) и четрдесет година од смрти Павла Бељанског (2005).

Целовиту вишедеценијску преписку ових необичних посвећеника и заљубљеника у сликарство, Вера Јовановић отвора својим историографско-мемоарским текстом. Тиме осмишљено повезује и заокружује њихову преписку, претачући је, заправо, у аутентичну причу о Бељанском и Коњовићу. Она поуздано води читаоца кроз веродостојна документа и чињенице минулог доба, оживљавајући њихове личности, карактере и судбине. Будући да је коресподенате лично познавала са њима више година сарађујући као кустос-руководилац од оснивања Спомензбирке Павла Бељанског (1962), сада је са примерене временске дистанце и након педантно проучене архивске документације, изнела и своје забелешке и сећања на та времена. Њен концизни запис, одмерен и са препознатљивом елеганцијом у стилу, омогућава да се уоче и многи до сада мање познати, или сасвим непознати детаљи и подаци који јасније осветљавају обе ове личности, уз арому културне атмосфере и прилика, почев од тридесетих година па све до подкрај минулог века.

Осим тога, готово есејистички тон уводног дела књиге, посебно привлачи пажњу и као предложак за озбиљно размисљање о значају неговања духа пријатељства као што је ово, остало за сваки пример у нашој новијој култури. Дипломата, колекционар и дародавац Павле Бељански и сликар Милан Коњовић, и сами су допринели да им се преписка сачува, а особито Вера Јовановић лично, која је богату епистолярну архиву добила

„у наследство“ од самог Бељанског, са изричитом жељом да је не објављује све до коначног одласка свих адресаната, како је заиста и учинила. Због тога, са нескривеним пијететом примећује и подсећа: „Не наслеђују се само материјална добра. Предмет наслеђивања могу бити и пријатељства и непријатељства. А наследници не морају бити крвни сродници, него и најразличитији људи који настављају посао претходника, или бар настоје да га унапреде и продуже.“

Из рукописа стотинак сачуваних међусобно размењених писама, провејава практични дух и потреба тренутка, стална борба за интерес и опстанак уметности, иако су током опасних ратних и поратних времена пролазили и кроз многе Сциле и Харибде. Разматрајући пажљиво преписку, као и другу историјску и архивску документацију којом је располагала, ауторка се клонила произвољних закључака, остављајући да писма сама говоре о њима и другима, нудећи могућност за недвосмислена тумачења. Свакако, пратимо како се уздржани Бељански још од почетка њиховог познанства и преписке (Париз, 1930) па до краја, показао према Коњовићу по мало и као старији брат, заштитник и његова „добра вила“, вазда предусретљив када је нешто требало да уради за њега – откупи слику, посредује, препоручи га, спасе му каријеру, па чак у сумутном времену и главу... Међутим, и велики сликар се донекле одужио Бељанском, указавши вишегодишње гостопримство његовој колекцији у поставци сомборског музеја на чијем је челу био, као и ангажовањем у тренутку када је требало помоћи око основања његове самосталне поклон-галерије, која ће постати гласовита и прва установа овакве врсте на нашим просторима. А Коњовћеве слике, најпродаваније од свих домаћих послератних сликара, већ одавно су биле заузеле истакнуто место у репрезентативној збирци Павла Бељанског међу многим другим великанима нашег сликарства XX века. Одласком Бељанског, природно се завршила и њихова преписка, али у истој атмосфери настављена је сарадња између Спомен-збирке у Новом Саду са Миланом Коњовићем и његовом галеријом у Сомбору, што потврђује и доцнија преписка и контакти Vere Јовановић са сликарем све до његове смрти.

Нисам узалуд живео – биле су последње Коњовићеве речи које заокружују његов живот, а чини нам се као да их је могао изговорити и у име свога раније преминулог пријатеља. Ипак, морамо приметити, да наша културна историја још чека на једну целовиту монографију, у многоме и до данас још увек загонетне личности тихог и племенитог дародавца „принчевске отмености“ – Павла Бељанског.

ТИГАЊ БЕЗ БРКОВА

Предраг Крстић, *Асоцијативни филозофски речник*, Арт принт, Бања Лука, 2011

Иза овако неуобичајеног наслова за један речник, који је омеђен простором струке на начин каквим најчешће нисмо навикли да посматрамо филозофију, разгрђемо једну узбудљиву заводљивост игре неочекиваних звучања и значења речи и реченица, појмова који из луке свог историјског исходишта крећу у неизвесну пловидбу све до могућег разазнавања њиховог смисла, па и бесмисла. Прелиставајући знатижељно ове смерне странице, затичемо уредно уздучене најразличитије одреднице за неке основне апстрактне филозофске термине преоденуте у конкретније камуфлиране „термите“, одавно нам знане можда још из прашњавих школских уџбеника филозофије. Сада их први пут видимо, овако помешане у преосмишљеном асоцијативном низу и садејству, духовито вођене кроз „свету неозбиљност“ филозофске и животне збиље, поткрепљене каламбуром овдашњих примера спонтано учињених (не)срећних омашки и грешки из текуће наставне и ине живости свакидашње праксе.

Али, аутор нас прелимираним нацртом за свој „Речник асоцијација инспирисаних почетним изучавањем филозофије“ нипошто није сморио тешким апстракцијама филозофске термитологије – мада је уз многе друге, и о овом термину као и самом асоцирању, дао детаљне назнаке и објашњења унутар главних одредница. Свакако, Крстићу и није намера да читаоца или полазника каквог почетног курса просто поучава, све у популарном стилу и маниру занимљиве науке кроз игру и забаву, него да отварањем „духа из боце“ укаже на разуздану игривост живих речи у међусобном сусрету, на дух језика у неухватљивој промени и сталном преображавању. Активно учествујући у тој метафоричној игри, аутор је гледа кроз ведре наочаре и на њу упозорава, прецизно и маштовито маркирајући неке изненађујуће парадоксе у ласцивним и (без)грешним зачећима исклизнућа самих речи, и њихових тајних наума.

Крстићев речник показује како и колико су алузивне и асоцијативне моћи језика у непрекидном преплету и напетости са недосегом путева идеја, њихових изворних значења и новонастајућих уврнутих звучања. Да није тако, не бисмо се слатко насмејали и мало дубље поразмислили о фатуму најразличитијих типова случајности у чаробно духовитим спојевима и слојевима речи и синтагми, које скоро неприметно али нетремице вребају и из оних најситних словних и слоговних редукција, пермутација и свих других сагрешења о овешталост и ограничења значично важећих правила и облика. Ваљда, та грешност и грешивост, излази у неком непредвидивом тренутку на светлост дана из досаде или конфузије неке слатке опијености спиритусом/шпиритусом, можда из просте шеге несташног ероса, већ како нам се учини: „Апостолка посланика Павла“, „Бивствовање по ногама“, „Епикурци“, „Конфузије“, „Милет из Талеса“, „Перверзија“, „Стојци, „Септички/a/o“, „Фата“, „Фенирање“...

Наравно, није нагласак овог речника да се баш са свим и свачим „морално“ (види оно што се мора) шали, и по сваку цену пређе меру перверзије (види перверзија) и саморазумевања, иако је асоцијативним бескрајем заиста инспиративно даље гранати значења у различитијим правцима и кроз вијугаве теснаце ерогених зона алузија понекад се може стићи до нечег изненађујуће поетског или крајње прозаичног. Рецимо, ако се зауставимо код знаменитог Милета из Талеса, осетићемо тај дух данашњег поигравања са мистиком древне топонимије, где нам се умерсто Талеса нуди овај посрбљени Милет, можда као његов двојник коме се смејемо не би ли га тако дубље осветлили доводећи га нехотице у близину нашег времена. Као да ништа није заувек довољно озбиљно да му се машта једном не би насмејала у лице, показују и неки срећни ђачки промашаји. Такав је случај и са само једним слогом кастрираним Епикурејцима (видети под Епикурци). Они су, ето, на домаћем језички трусном терену, сасвим недужно (?) еротизовани, постали предмет ласцивно наглашеног разузданог ђачког подсмеха. Али, упркос томе, ови симпатични следбеници свога духовног оца Епикура, чине нам се још уверљивији, пријемчивији.

Одговорност мишљења захтева да се оно спроводи и по цену саморазарања – став је који Крстић илуструје бирајући најзанимљивије „случајеве“ из своје наставне праксе. „Живот без филозофије је као тигањ без дршке“ и „Живот без филозофије као пољубац без дркова“, два су пластична наслова са хуморним призвуком, која је сковао за вежбу својим ученицима. Међутим, видимо да они професору нису подарили плодове у виду жељених одговора. А из искуства оних читалаца старијих од гимназијског узраста, било би занимљиво видети шта би се све на тему ове вежбе изнедрило. Истина, врућ тигањ без дршке могао би добро опећи наивног куvara/куварицу. Али, оно што нема дршку, и то подужу, хммм... није тигањ – изгледа да се сметнуло с ума. Е сад, што се тиче пољупца без дркова (видети одредницу „Може да буде не мора да значи“) – то свакако и није онај пољубац што се памти. Као што знамо, за разлику од тигања који је увек једнако актуелан, дркови су ипак нестални и подложни ћудима моде. Долазе, одлазе и увек се поново враћају, на мала или велика врата. Свежи, неодољиво мекани и незаменљиви, улазе и у наше дане као некада. Ма само и да изблиза опет провере, колико још нежно доцкајући пале оне усне, које неречено довољно жари.

Као што ни вечита питања никада неће досегнути своје коначне одговоре, тако и Предраг Крстић овај свој иновативни нацрт за један још обимнији асоцијативни филозофски речник, оставља незаокруженим, отвореним. Сматрајући да је „обесправљивање грешке грешка“, он призива допуну овог речника новим омашкама и грешним асоцијацијама, које би надахњивале машту, откривалачке мисли и примисли. Али и тако остварена, ова књига је већ довољно драгоцен истраживачки подухват и користан приручник за стручну и ину употребу, обогаћена ауторовом свежом и провокативном метафориком, и надсве сочним, разиграним језиком.

САДРЖАЈ

5 | *Уводно слово*

Лицем поезије

- 9 | Између бдења и говора (о Дејану Алексићу)
- 12 | Чулни рубови сна, звук и8 слика (о Дејану Богојевићу)
- 17 | Ка неречиивој светлости савршенства (о Ристу Василевском)
- 23 | Опасне маргине, језик дубине (о Д. Ј. Данилову)
- 28 | Ерос прекорачења, подевојеност и јединство (о Д. Ј. Данилову)
- 34 | Између предвидљивога и неочекиваног (о Ђорђу Деспичу)
- 40 | Ванвремени путник (о Милијану Деспотовићу)
- 45 | На граници несна (о Јовану Дунђину)
- 48 | Све дубље млад, у међувремену (о Николи Живановићу)
- 53 | Тамни ројеви – капи медовине (о Срби Игњатовићу)
- 59 | Кроз решетке сећања (о Мирјани Ковачевић)
- 63 | Кадрирање стварности (о Петру Матовићу)
- 69 | Радост потрошње и друга осамишта (о Петру Матовићу)
- 75 | Довољно за обасјај и сумњу (о Петру Матовићу)
- 80 | У допиру другог света (о Миљку Митровићу)
- 83 | Светиљке одаслатих речи (о Живораду Недељковићу)
- 87 | Сновидо место за живот (о Живораду Недељковићу)
- 92 | Ветрове дивље потчинити (о Обрену Ристићу)
- 96 | Тмине и дубине сакралног обајсаја (о Обрену Ристићу)
- 100 | Острво жудње за бескрајем (о Јевросими Ристовић)
- 102 | Ехо сна и ума (о Доброславу Смиљанићу)
- 108 | Неистражени предели речи (о Љубинки Стевановић)
- 111 | Кроз прстен, потресно и нежно (о Б. С. Пантовић)
- 117 | Потопљена галија и други лагуми бића (о Б. С. Пантовић)
- 123 | Ноћ у коју залази светлост (о Радосаву Стојановићу)
- 128 | Трагом думе безданице (о Радосаву Стојановићу)
- 132 | Рани и касни откуцаји (о Ј. С. Николић)
- 137 | Ивицом сна између земље и неба (о Ј. С. Николић)
- 142 | Видело тишине (о Мирославу Тодоровићу)
- 147 | Заточеник тела и огледала (о Енесу Халиловићу)
- 151 | Морекaзи, песничка ходољубља (о Мићу Цвијетићу)
- 156 | Антологија ужичког песништва
- 162 | Антологија хаику шестокњиже *Трешњев цвети*

Свет под корицама

- 169 | Живот као властити концепт (о Дејану Алексићу)
- 173 | Да се чини није – а јесте (о Миру Вуксановићу)
- 177 | Тако је говорио Тамил (о Фаруку Диздаревићу)
- 179 | Трагом времена (о Мирку Иконићу)
- 184 | Раскош унутрашњег града (о Зорану Јеремићу)
- 187 | О љубавним и осталим демонима (о Петру Лазићу)
- 191 | Уздаси свагдашњи (о Чедомиру Мирковићу)
- 194 | Прича као шифра могућих светова (о Верици Тадић)
- 197 | Документарност из пре руке (о Мирославу Тодоровићу)

Сјај разговора

- 203 | Уз *Раскрића* Сретена Марића
- 209 | Лиза Марић Крижанић
- 223 | Принчевска отменост Павла Бељанског (о Вери Јовановић)
- 226 | Тигањ без бркова (о Предрагу Крстићу)

Милуника Митровић
ДАРОВИ СУСРЕТАЊА
2022

Графичка опрема књиге
Душан Бошковић

Блог ауторке
milunika.wordpress.com

Издаје
LISTAK
Београд

Штампа
GRAFIČAR
Ужице

Тираж
200 примерака

ISBN 86-905415-8-4

Да угледа ова књига светло дана
значајно је помогла
Фабрика цемента *ТИТАН* Косјерић

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-4

МИТРОВИЋ, Милуника, 1950-

Дарови сусретања : критике и огледи / Милуника Митровић. -
Београд : Listak, 2022 (Ужице : Graficar). - 228 стр. ; 23 cm

Тираж 200.

ISBN 978-86-905415-8-4

COBISS.SR-ID 62878473